

Олександр Іщук

**ЖИТТЯ ТА ДОЛЯ
МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА – «МАРКА БОЄСЛАВА»**

ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ “ПОДІЇ І ЛЮДИ”

КНИГА 9

LITOPYS UPA
Series "Events and People"
Book 9

Oleksandr Ishchuk

**THE LIFE AND FATE OF
MYKHAILO DIACHENKO-«MARKO BOIESLAV»**

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія “Події і люди”
Книга 9

Олександр Іщук

**ЖИТТЯ ТА ДОЛЯ
МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА – «МАРКА БОЄСЛАВА»**

УДК 821.161.2.09+94(470+477)

ББК 83.3(4 УКР)+63.3(4 УКР 3)

I 98

Олександр Ішук

ЖИТТЯ ТА ДОЛЯ

МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА – «МАРКА БОЄСЛАВА»

Пропоноване дослідження присвячене життю та долі Михайла Дяченка – поета, письменника, підпільника й одного з керівників Карпатського крайового проводу ОУН, автора чималої кількості поетичних творів та оповідань, у яких чітко продемонстровано мету та завдання українського визвольного руху середини ХХ століття. У книзі вперше оприлюднено раніше невідому інформацію про заходи радянських каральних органів по розшуку М. Дяченка, виявлену в Галузевому державному архіві СБ України, окремі його твори та маловідомі фотографії.

Olexandr Ishchuk. The Life and Fate of Mykhailo Diachenko- "Marko Boieslav". The book describes the life and fate of Mykhailo Diachenko – the poet, writer, underground activist and one of the leaders of the Carpathian Krai Leadership of the OUN. His various poems and stories clearly demonstrate the aims and tasks of the Ukrainian liberation movement of the mid twentieth century. This book discloses for the first time the extraordinary measures of the Soviet secret police in the search of M. Diachenko that were kept in the Archive of the Security Service of Ukraine (SBU). Some of his works and little known photographs also derive from this archival source.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

Петро Й. ПОТІЧНИЙ

Коректор
Ірина ГУРАЛЬ

ISBN 978-966-2105-20-9 (Ukraine)

ISBN 978-1-897431-21-4 (Canada)

© Літопис УПА, 2010

© Litopys UPA, 2010

Столітній ювілей від дня народження МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА (1910 – 2010)

**ФУНДАТОРОМ
ЦІЄЇ КНИГИ Є**

Тарас НАРОЖНЯК

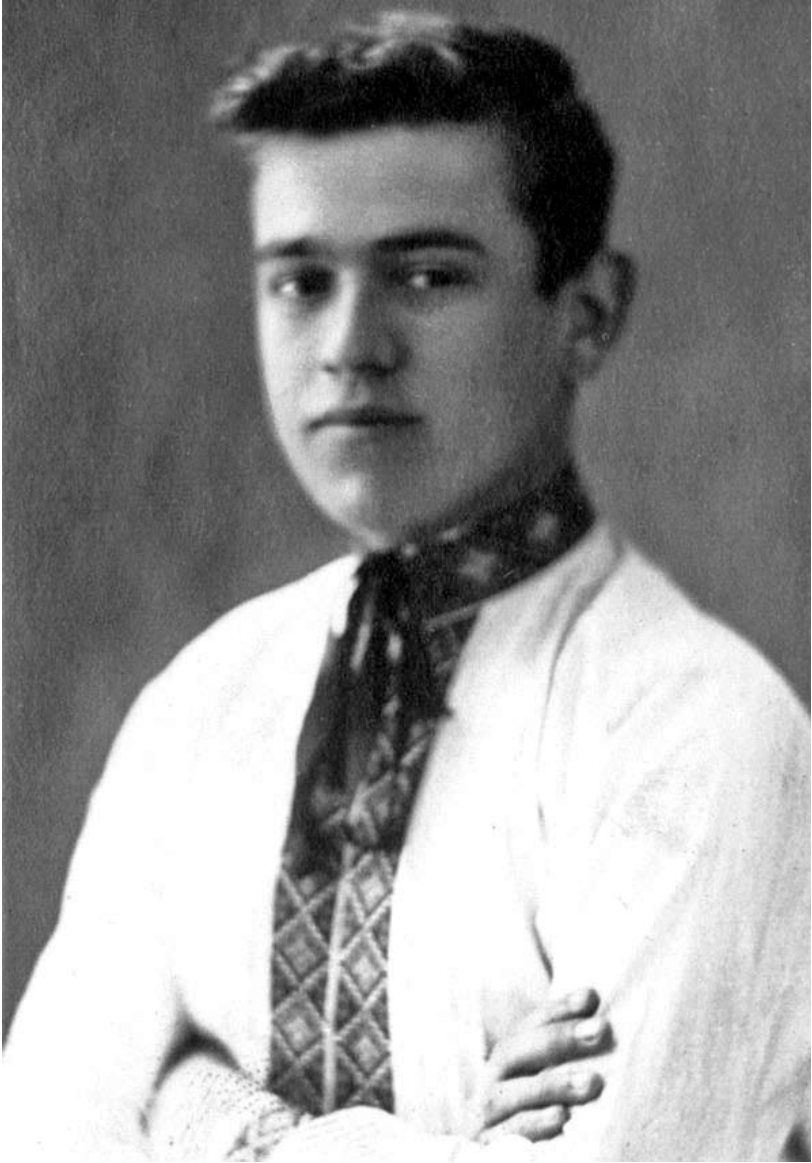
Народився 9 липня 1921 р. в селищі Єзупіль Тисменицького р-ну Івано-Франківської обл.

Член Юнацтва ОУН, де виконував обов'язки зведеного. Брав активну участь у громадських і політичних заходах. У травні 1943 р. став вояком І Української Дивізії "Галичина".

З 1945 р. перебував у таборі полонених в Італії, відтак при кінці 1946 р. опинився у Франції, де в 1947 році вступив у Стразбурзький університет на факультет політичних наук, а в листопаді 1948 року виїхав до м. Вінніпег у Канаді, де одружився з Мирославою Стельмах та активно включився в громадське і церковне життя. У 1949 р. вступив до Манітобського університету, де 1954 року отримав ступінь Bachelor of Science.

Проживає у Стоні Крік, Онтаріо. Має троє дітей – дві доні Ліду, Адріану та сина Юрія.

До 65-річчя створення УГВР став фундатором тому 13 Нової Серії, присвяченого ВО "Буг".

Михайло Дяченко. Фото 1920-х рр.

ВСТУП

Зважаючи на зростаюче зацікавлення громадськості до української історії, науковці протягом останніх років підготували низку досліджень про керівників ОУН та УПА.

Наше дослідження присвячене долі одного з найвідоміших підпільних поетів, керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка – «Марка Боєслава», 100-річчя з дня народження якого виповнюється 25 березня 2010 року.

Актуальність дослідження пояснюється необхідністю поглибленого вивчення біографій керівників українського визвольного руху, без чого неможливо скласти уявлення про боротьбу українського народу за власну державність у ХХ столітті. До того ж є потреба поглибити вивчення діяльності всіх організаційних ланок ОУН і УПА, щоб знати якомога більше інформації не лише про керівників, але й їхніх родин, оточення, прихильників. Думається, саме в такому напрямку рухається світова історична наука, яка намагається систематизувати інформацію як про конкретні важливі події та явища, так і про осіб, що були задіяні в них.

Стан вивчення життя та діяльності підпільного поета в сучасній історіографії виглядає доволі оптимістично. Після десятиліть радянської влади, тобто з моменту загибелі поета 1952 р. і аж до 1991 р., коли про М. Дяченка було заборонено навіть згадувати, відновлення незалежності України призвело до докорінних змін як в суспільстві, так і в історичній науці. Протягом 1991-2009 р. українські та зарубіжні історики відшукали в донедавна засекречених архівах УРСР та СРСР і опублікували чимало матеріалів про український визвольний рух, які дали відповіді громадськості про його основні завдання та методи роботи. Не залишилася осторонь уваги дослідників і біографія підпільного поета УПА М. Дяченка.

Найновіше дослідження про поета підготував І. Гушак. Воно було видане у Львові в 2003 р.¹ Автор проаналізував життєвий шлях М. Дяченка, його діяльність у підпіллі протягом 1944-1952 рр., спогади людей, які його знали. В книзі також було вміщено деякі вірші поета.

Кандидат філологічних наук П. Дрогомирецький підготував передмову до книги вибраних віршів М. Дяченка, опублікованої

¹ Гушак І. Марко Боєслав – сурмач УПА (Серія «Подвижники національної ідеї»). – Львів: Світ, 2002. – 88 с.

в 1995 р. Він проаналізував основні напрямки творчості поета та детально висвітлив його біографію².

Окремі статті про творчість М. Дяченка публікувалися у періодичних виданнях. Зокрема, у 1999 р. в журналі «Дзвін» було вміщено статтю І. Роздольської про поета³, а у 2002 р. у часописі «Визвольний шлях» опубліковано статтю М. Климишина про його творчість та біографію⁴.

Діяльність М. Дяченка досліджують наукові співробітники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України О. Стасюк і Г. Зелінська, які професійно займаються вивченням видавничої діяльності ОУН і УПА, а до 100-річчя з дня народження М. Дяченка готують збірник документів про його життя та діяльність. До того ж Г. Зелінська готує до захисту кандидатську дисертацію про творчість М. Дяченка.

На нашу думку, значний внесок у вивчення постаті М. Дяченка вніс івано-франківський краєзнавець, депутат обласної ради та редактор газети «Вечірній Івано-Франківськ» Зиновій Бойчук, який ще з початку 1990-х рр. брав участь у пошуку матеріалів про поета, підготовці публікацій про його долю, розкопках криївки біля с. Дзвиняч – останньої криївки М. Дяченка. Серед його праць варто виокремити книгу «У серці мали те, що не вмирає», видану в 2005 році.⁵ Один з її розділів присвячено українському громадському життю с. Боднарів за часів довоєнної Польщі, є в ній інформація про діяльність підпільників ОУН, зокрема, про арешти, здійснені польською поліцією серед українців 1930-х рр. Згадано про громадську роботу М. Дяченка та його арешт поляками, діяльність польського поліцейного постерунку в Боднарові. Варто відзначити, що З. Бойчук багато зробив для поширення правдивої інформації та популяризації постаті М. Дяченка. Зокрема, у 2008-2009 рр. за його ініціативою спільно з іншими науковцями й організаціями (зокрема, з ЦДВР, м. Львів, та ГДА СБУ) відзнято 6-серійний науково-популярний фільм про життя та долю М. Дяченка, першу серію якого було презентовано широкому загалові

² Дрогомирецький П. «Бо не рабом співав я думи вірно...» // Михайло Дяченко (Марко Боеслав). Я все віддав тобі, Україно (вибране). – Івано-Франківськ, 1995. – С. 3-14.

³ Роздольська І. На шляху державницького змагу: (Михайло Дяченко-Гомін-Марко Боеслав) // Дзвін. – Львів, 1999. – № 3-4. – С. 129-135.

⁴ Климишин М. Михайло Дяченко – Марко Боеслав – поет УПА // Визвольний шлях. – Київ, 2002. – Кн. 8. – С. 93-99.

⁵ Бойчук З. У серці мали те, що не вмирає. – Івано-Франківськ: «Сіверсія МВ», 2005. – 224 с.

глядачів влітку 2009 р. Фільм буде продемонстровано на телебаченні, що сприятиме донесенню правдивої інформації про український визвольний рух до телеглядачів. Для зйомок цього фільму використано архівні матеріали, зокрема й з ГДА СБУ.

Джерельна база нашого дослідження доволі різноманітна.

Інформацію про молоді роки та діяльність М. Дяченка до 1939 р. непогано висвітлюють вже опубліковані М. Бойчуком та іншими дослідниками архівні матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, а також спогади сучасників М. Дяченка.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Києві збереглася особова справа на курсанта львівських торгівельних курсів М. Дяченка за 1934-1940 рр.⁶ В ній містяться власноручні заяви М. Дяченка про його бажання навчатись, а також коротка автобіографія.

Твори М. Дяченка неодноразово публікувалися за кордоном. Зокрема, у 1951 р. вийшла книга «Непокірні слова», яка вмістила всі знані підпільні збірки поета. У 1960 р. в Туріні вийшла в перекладі італійською мовою книжка вибраних поезій М. Дяченка «Сором за боягузливе покоління», які переклав Сильвестр Татух, а передмову до видання написав італійський літературознавець Армандо Капрі, який подав ґрунтовний науковий аналіз творчості українського поета. У 1968 р. в Торонто товариство колишніх вояків УПА в Америці, Канаді, Європі видало антологію української поезії «Слово і зброя» (упорядник Леонід Полтава). В ній повністю передруковано збірки М. Дяченка, опубліковані в 1951 р., а також вміщено короткі біографічні дані про поета⁷.

Найбільш повна інформація про діяльність М. Дяченка у 1944-1952 рр., на нашу думку, зберігається в архівних документах радянських каральних органів НКВС-НКДБ-МДБ-МВС-КДБ УРСР, які нині знаходяться в Галузевому державному архіві СБУ. Серед них варто виокремити два великих масиви матеріалів: власне документи радянських органів держбезпеки (розпорядження, звіти, листування тощо) та документи ОУН і УПА (так само розпорядження, звіти, підпільна література, фотографії тощо), які вилучили чекісти. Комплексне використання двох різних за походженням масивів матеріалів дає непогане уявлення про діяльність ОУН і УПА.

---

⁶ ЦДАВОВ України. – Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 2478. – 33 арк. (Інформація була виявлена та надана для оприлюднення в книзі дослідником українського визвольного руху В. Морозом).

⁷ Дрогомирецький П. Вказ. праця. – С. 14.

У нашому дослідженні ми намагалися прослідкувати за цими документами хід розшуку чекістами М. Дяченка у 1944-1952 рр., а також виявити інформацію про подробиці його діяльності в підпіллі ОУН і УПА. Серед найбільш важливих використаних документів варто відзначити: підбірку праць М. Дяченка, яку сформували чекісти з вилучених у повстанців матеріалів (журнали осередку пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН та підпорядкованих йому організаційних ланок підпілля – «Чорний ліс», «Шлях перемоги» й інші); організаційні документи підпілля ОУН і УПА; розпорядження, звіти, спецповідомлення, доповідні записки та довідки УНКДБ-УМДБ по Станіславській області за 1946-1952 рр. щодо проведення заходів із розшуку М. Дяченка і його довірених осіб; фотографії М. Дяченка та його оточення; особисту документацію М. Дяченка та його бойовиків, яку вилучили чекісти 22.02. 1952 р. в останньому бункері поета біля с. Дзвиняч (щоденники, робочі записи тощо). На жаль, досі не вдалося розшукати особистого архіву поета (не виключено, що після загибелі М. Дяченка чекісти забрали його архів до УМДБ по Станіславській області, ретельно вивчили, окремі матеріали, які були оперативно важливими для них – залишили на зберігання, а решту спалили як непотрібну).

На нашу думку, найбільш повним джерелом щодо розшуку М. Дяченка чекістами 1944-1952 рр. була багатотомна агентурна справа № 304 «Верховинці», заведена в грудні 1945 р. УНКДБ по Станіславській області на керівництво Карпатського крайового проводу ОУН. За цією справою розшукувалися керівники проводу Ярослав Мельник – «Роберт» (1944-1946), Василь Сидор – «Шелест» (1946-1949), Степан Слободян – «Клим» (1950) і Микола Твердохліб (1950-1954), а також керівники референтури СБ Роман Лівий – «Митар» (1944-1948), референтури пропаганди Михайло Дяченко – «Марко Боеслав» (1944-1952), організаційний референт Василь Савчак – «Сталь» (1950) та інші члени цього проводу.

На жаль, ця справа, яка до 1990 р. зберігалась в архіві УКДБ по Станіславській області, як і багато інших подібних оперативно-розшукових справ на учасників українського визвольного руху, згідно з наказом КДБ СРСР № 00150 від 1990 р. була повністю знищена (спалена). Спалення архівних документів стало наслідком усвідомлення чекістів небезпеки того, що подробиці про їхню діяльність з винищення учасників українського визвольного руху може бути відомо українському народові, за що у відновленій українській державі могло дійти й до покарання.

Але, на щастя, всі матеріали чекістам знищити не вдалося. У фонді № 2 ГДА СБУ в м. Києві (фондоутворювачі – управління боротьби з бандитизмом НКДБ УРСР у 1943-1946 рр., управління 2-Н МДБ УРСР у 1947-1953 рр. та 4 управління КДБ УРСР у 1953-1960 рр., тобто саме ті підрозділи радянських каральних органів, які спеціалізувались на боротьбі з українським визвольним рухом) вціліла восьмитомна контрольно-наглядова справа (київська) за роботою станіславських чекістів, яку згідно з тодішніми своїми функціональними обов'язками нагляду за діяльністю регіональних управлінь МДБ провадило управління 2-Н МДБ УРСР.⁸ У цій справі сконцентровано основні розпорядження МДБ УРСР, звіти УМДБ по Станіславській області в Київ за 1945-1954 рр. про хід розшуку керівництва ОУН в Станіславській області, різноманітне організаційне листування органів держбезпеки, а також чимало вилучених підпільних документів і фотографій. Таким чином, хоча первинні матеріали розшуку підпільників, які збиралися в УМДБ у Станіславі, були знищені, але вціліла вся докладна звітна інформація, яку надсилали до Києва, що дає змогу непогано прослідкувати хід розшуку М. Дяченка чекістами.

У збережених в ГДА СБУ фотоальбомах підпільників ОУН і УПА виявлено кілька фотографій М. Дяченка, його друзів, і навіть його посмертні фотографії. Це можна вважати успіхом. Посмертна фотографія М. Дяченка на звороті має напис: «фотоальбом № 2, фото № 1088». Очевидно, що в УМДБ по Станіславській області зберігалися тисячі фотографій підпільників ОУН і УПА, скомпоновані в окремі фотоальбоми. З-поміж них був і фотоальбом убитих повстанців. Нині цих фотоальбомів вже немає – їх спалили 1990 р.

Досить значний пласт інформації про безпосередню діяльність М. Дяченка в підпіллі ОУН міститься в архівних кримінальних справах затриманих підпільників, зокрема – у протоколах їхніх допитів радянськими слідчими. До цієї публікації ми відібрали найхарактерніші свідчення про М. Дяченка, однак варто відзначити, що далеко не всі подібні матеріали виявлено, і невдовзі кількість подібних документів може поповнитися (наприклад, лише в архіві УСБУ в Івано-Франківській області зберігається кілька тисяч архівних кримінальних справ на затриманих підпільників, і цілком зрозуміло, що серед них можуть бути й ті, хто добре знав М. Дяченка і свідчив про нього на допитах).

⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2.

Отже, маємо підстави вважати, що джерельна база про М. Дяченка є достатньо презентабельною для здійснення дослідження про його життя та долю. Однак, поки що вона не повна, бо чимало матеріалів досі лежать в архівах і чекають на свого дослідника. Отож, будемо сподіватися, що поступово вона буде розширятись, адже ГДА СБУ й інші архіви України (зокрема, досі маловивчені Галузеві державні архіви Служби зовнішньої розвідки, Міністерства внутрішніх справ, міністерства оборони України тощо) згідно з Указом Президента України № 37 від 23.01.2009 р. здійснюють планове розсекречення всіх архівних документів про український визвольний рух і надають максимально повний доступ до них дослідникам. Цілком можливо, що документи про М. Дяченка виявляться і в інших архівах України та за кордоном.

Автор висловлює щиру подяку всім, хто допоміг у виданні цієї книги, а найбільше працівникам видавництва «Літопис УПА»: головному адміністраторові Миколі Кулику, відповідальному редакторові проф. Петру Потічному, Наталі Солтис, співробітникам львівського представництва Ігорю Гомзяку та Миколі Посівничу. Окрема подяка досліднику українського визвольного руху Володимиру Морозу, який надавав автору фотографії, документи та консультації про М. Дяченка.

МОЛОДІ РОКИ МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА

Михайло Васильович Дяченко народився 25 березня 1910 року в селі Боднарів Станиславівського повіту (тепер – Калуського району Івано-Франківської області) у селянській родині. Він був четвертою і останньою дитиною в селянській сім'ї Марії та Василя Дяченків. Вже з раннього дитинства М. Дяченка очікували серйозні випробування. У дворічному віці померла його мати, а до десяти років він залишився круглим сиротою, бо його батько, колишній фронтний санітар австрійської армії, помер від тифу. Відтоді ним опікувався в основному його брат Микола, студент-філософ, а згодом – слухач Української Сільськогосподарської Академії в Подебрадах біля Праги. За його підтримки М. Дяченко вступив на навчання до Станиславівської гімназії. Там він став учасником літературного гуртку та «Пласту», відкривши у собі поетичні та спортивні здібності. Микола Дяченко мав значний вплив на становлення Михайла Дяченка, як поета, першим помітивши його здібності. Він уважно слухав і поцінював його вірші⁹.

---

⁹ Дрогомирецький П. Вказ. праця. – С. 3-4.

У 1930 р. М. Дяченко закінчив навчання в гімназії та вступив на правничий факультет Львівського університету. Невдовзі він втягнувся у активну громадську діяльність, і згодом став членом ОУН. Починаючи з 1932 р. він потрапив у поле зору польської поліції, яка до 1939 р. вела за ним пильний нагляд. Громадсько-культурне та освітнє життя Боднарова в передвоєнні роки завдячувало подвижницькій роботі братів Дяченків. У 1930-х рр. М. Дяченко був членом товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», очолював місцеве спортивно-патріотичне товариство «Сокіл», яке неодноразово здобувало перемоги на спортивних змаганнях у Станиславівському повіті та у Львові. 18 червня 1939 р. М. Дяченко виступав на змаганнях сільських команд у Львові і посів друге місце у бігу на 100 метрів¹⁰.

У передвоєнний період М. Дяченко видав поетичні збірки «Іскри» (1936), «Юні дні» (1938) та «Село» (1939), прозову брошуру «Земля плаче» а також ряд віршів, які публікувалися у різних періодичних виданнях Галичини. Реакція критики на них була різноманітною: від палкого схвалення до повного несприйняття¹¹.

У ті роки найближчим другом М. Дяченка був його гімназійний однокласник Василь Чижевський із с. Бабина-Зарічного, з яким часто спілкувався. Також він товаришував з учасником «Просвіти» с. Вістова Іваном Смольським, налагодивши тісні контакти між українськими громадськими установами двох сіл. Окрім того, М. Дяченко багато подорожував з фотоапаратом, знайомився із культурно-просвітницькою роботою українських сільських осередків Станиславівщини.

27 травня 1937 р. пропольсько налаштована частина мешканців с. Боднарів вчинила напад на М. Дяченка, сильно побивши його. Про цю подію інформацію подали станіславські та львівські газети, в результаті чого посол польського сейму Біляк приїхав до Боднарова, щоб з'ясувати причини події. Однак місцева влада 17 червня 1937 р., невдовзі після від'їзду посла, провела обшук в будинку Дяченків, і, заарештувавши Михайла, відправила його до Станиславівської в'язниці, де він пробув до вересня 1937 р. Після виходу з в'язниці польською поліцією за М. Дяченком був встановлений постійний нагляд. Однак він продовжував брати активну участь у громадському житті рідного села¹².

¹⁰ Дрогомирецький П. Вказ. праця. – С. 4-5.

¹¹ Дрогомирецький П. Вказ. праця. – С. 5.

¹² Гушак І. Вказ. праця. – С. 13-14.

З жовтня 1938 р. М. Дяченко навчався на вищих торговельних курсах в Львові, здобуваючи економічну освіту. Навесні 1939 р. він був вдруге заарештований польською поліцією і просидів у Станіславівській в'язниці до вересня 1939 р. 18 вересня, перед вступом до Станіслава Червоної Армії, М. Дяченко втікає з залишеної напризволяще поляками тюрми в рідне село, забирає найнеобхідніші речі і виїжджає на Холмщину, рятуючись від переслідувань¹³.

Під час перебування на Холмщині з вересня 1939 по листопад 1941 р. поет проводив активну громадсько-просвітницьку роботу в селах Брус, Волоська Воля (Волосковоля) та містечку Володава, де викладав історію України та рідну мову, організував драматичний гурток. У 1941 р. у Празі було опубліковано його чергову поетичну збірку «Вони прийдуть». Окрім того він періодично бував у Кракові, де в той час базувався Провід ОУН¹⁴.

23 листопада 1941 р. М. Дяченко одружився з Марією Савчук. Саме у квартирі її батька він мешкав у с. Волоська Воля. Її доля склалася трагічно: через переслідування чоловіка вона вимушена була переховуватись та поневірятись по чужих людях. Згодом М. Савчук виїхала на Волинь, мешкала в с. Мочулянки, а потім у м. Дубно, одружилася вдруге. У 1952 р. її викликали на допит до місцевого відділу МДБ та повідомили про загибель Михайла Дяченка¹⁵.

Наприкінці листопада 1941 р. М. Дяченко, на виконання доручення проводу ОУН, повернувся у Галичину. У 1941-1944 рр. він із родиною переважно перебував у своєму рідному селі, керував діяльністю місцевої «Просвіти».

МИХАЙЛО ДЯЧЕНКО В ПІДПІЛЛІ ОУН. 1944-1952 РОКИ

У 1944 р. після вигнання радянськими військами з України німців М. Дяченко з родиною, побоюючись можливих переслідувань НКВС, намагався емігрувати за кордон, але не встиг. З осені 1944 р. поет перебував на нелегальному становищі, і надалі його доля була повністю пов'язана з діяльністю в ОУН та УПА.

---

¹³ Особова справа курсанта М. Дяченка збереглася у Центральному державному архіві вищих органів влади у Києві. Окремі документи з неї наводяться в кінці книги.

¹⁴ Дрогомирецький П. Вказ. праця. – С. 8.

¹⁵ Гушак І. Вказ. праця. – С. 19, 52-53.

У 1944-1947 рр. М. Дяченко був членом референтури пропаганди Станиславівського обласного, а згодом – Карпатського крайового проводу ОУН та керівником друкованих видань цього проводу. За його активної участі готувався до друку журнал «Чорний ліс» та інші підпільні видання ОУН, де він регулярно публікував статті та вірші. Окрім власної літературної праці, М. Дяченко також редагував твори інших підпільних авторів, проводив вишколи, навчаючи молодих підпільників вмінню володіти словом та пером. Безсумнівно, що у Карпатському крайовому проводі він був одним з найбільш здібних авторів, поряд з Омеляном Кочієм – «Левком», Степаном Слободяном – «Климом», Ярославом Богданом – «Рамзенком», і, звісно, з керівником Головного осередку пропаганди ОУН Петром Федунюком – «Полтавою». На думку упорядників 3 і 4 томів «Літопису УПА», де були опубліковані видання Карпатського крайового та Станиславівського окружного проводу ОУН, авторський вклад М. Дяченка до журналу «Чорний ліс» був настільки великий, що до певної міри надавав тон журналові¹⁶.

За літературну, журналістську, пропагандистську діяльність Михайла Дяченка, згідно з постанови Української Головної Визвольної Ради від 28 серпня 1948 р., було нагороджено Срібним Хрестом Заслуги.

Від 1950 р. і до своєї смерті М. Дяченко обіймав посаду керівника пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН. На цій посаді він проявив себе не лише як літератор, а ще й як здібний організатор підпільної роботи.

Протягом 1944-1952 рр. М. Дяченко написав чимало віршованих і прозових творів, які друкували великими накладками в підпільних друкарнях ОУН, а також їх розповсюджували підпільники і прихильники серед населення. Зокрема, було видано 11 збірників його віршів – «В хоробрий шлях», «Вітчизна кличе», «Месники», «Непокірні слова», «Три пісні», «На столі, на сіні», «Протест», «Народу», «3 днів боротьби», «Хай слава звенить», «Слово і сталь», та понад 40 статей, поем та оповідань на різноманітні теми. У збройному підпіллі ОУН М. Дяченко використовував псевдоніми «М. Б.», «Гомін», «Славобор», «Б-С2», «Б-333» та літературний псевдонім «Марко Боєслав».

Подробиці про діяльність М. Дяченка в підпіллі 1943-1952 рр., а також заходи радянських каральних органів з його розшуку відображено в документах ГДА СБУ.

¹⁶ Чорний ліс. Видання команди Станиславівського тактичного відтинку УПА, 1947-1950 роки / Літопис УПА. – Торонто, 1983. – Т. 3-4.

Як вже зазначалося, з грудня 1945 р. УНКДБ по Станіславській області розпочало провадження агентурної справи № 304 «Верховинці» з розшуку керівників Карпатського крайового проводу ОУН. Чекістам було добре відомо, хто такий підпільний автор «Марко Боєслав», вони добре знали про його друзів, рідних і близьких, тому постійно намагалися використати всі засоби, щоб захопити М. Дяченка живим або вбити.

До прикладу, 1945 р. було заарештовано Дяченка Василя Івановича, 1910 р. н., ур. с. Боднарів Галицького р-ну Станіславської обл. В ОУН він вступив у листопаді 1941 р., отримав псевдо «Сорока», було призначено підрайонним керівником ОУН. У вересні 1944 р. охороняв представника обласного проводу ОУН М. Дяченка – «Гомона», брав участь у друкуванні підпільних листівок. У вересні 1944 р. в складі боївки районного проводу ОУН «Залізняка» брав участь у засідці, внаслідок чого було вбито капітана Червоної армії, одного солдата поранено і трьох захоплено в полон. Неодноразово брав участь у акціях ОУН над радянськими активістами та їх сім'ями. 25 січня 1946 р. був засуджений радянським судом. Українським судом в реабілітації йому було відмовлено 5 листопада 1996 р.¹⁷ І це лише один приклад арешту підпільника з оточення М. Дяченка, а таких заарештованих було чимало.

Надзвичайно показовими є плани та звіти з розшуку керівників Карпатського крайового проводу ОУН, плани з організації їхнього розшуку, листування МДБ щодо організації розшуку підпільників. Вони достатньо повно показують життя та діяльність М. Дяченка періоду 1948-1952 рр.

У доповідній записці начальника УМДБ по Станіславській області Р. Сараєва по агентурній справі № 304 «Верховинці» на керівників Карпатського крайового проводу ОУН, надісланих в Київ 17 квітня 1948 р.¹⁸ М. Дяченка у списку розшукуваних провідників було зазначено під № 5. Його розшуку було присвячено окремий розділ, де зазначалося, що внаслідок проведених агентурно-оперативних заходів у другій половині 1947 р. з його оточення було заарештовано: 1) Костюка Олексія Петровича, розвідника (червень 1947 р.); Шатуріну Анну Іванівну, зв'язкову (серпень 1947 р.); Дрогомирецького Йосипа Михайловича,

¹⁷ Архів УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4 (кримінальні справи на нереабілітованих осіб). – Спр. 4330.

¹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 141-151; Т. 5. – Арк. 4-14 (обидва – оригінали документів).

розвідника (серпень 1947 р.); Герус Анну Петрівну, розвідницю (серпень 1947 р.); Дяченко Анастасію Йосипівну, яка допомагала М. Дяченку (серпень 1947 р.); Геруса Петра Івановича, який допомагав М. Дяченку (червень 1947 р.); Куцело Катерину Василівну, особисту зв'язкову (червень 1947 р.); Дяченко Марію, зв'язкову (червень 1947 р.).

Крім того, 5 серпня 1947 р. під час чекістсько-військової операції на території Галицького району Станіславської області чекістами було виявлено та відкрито два підземних бункри, які належали М. Дяченку. Про це свідчили вилучена чекістами друкарська машинка та підпільна література. В документі зазначалося, що для розробки М. Дяченка і його зв'язків УМДБ по Станіславській області у 1947 р. завербувало двох агентів: «Забіяка» (вересень) та «Зірка» (червень). Вони мали контакти з оточенням М. Дяченка, і чекісти сподівалися за їх допомогою виявити місця укриття підпільників.¹⁹

План агентурно-оперативних заходів з розшуку М. Дяченка на 1948 р. був затверджений 20 (за іншими даними – 24) березня 1948 р. начальником УМДБ по Станіславській області полковником Р. Сараєвим та надісланий на адресу заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковника Л. Пастельняка 26 березня 1948 р. за вих. № 3/887. Цей план, разом з планами розшуку Р. Лівого, С. Слободяна і інших керівників ОУН надійшов до Києва 30 березня 1948 р. і був зареєстрований в управлінні 2-Н МДБ під № 2292. Підполковник Л. Пастельняк своєю резолюцією доручив апарату ретельно розглянути плани заходів та доповісти свої міркування.²⁰

У плані агентурно-оперативних заходів із розшуку та знищення редактора друкованих видань референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН М. Дяченка – «Гомона», який склали оперуповноважений відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області Манюшкін і заступник начальника відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області майор Форманчук, у якому констатували, що внаслідок реалізації раніше запланованих оперативних заходів було заарештовано кілька розвідників, інформаторів і довірених осіб М. Дяченка, які видали кілька його пунктів зв'язку. Це навіть на певний час порушило підпільні зв'язки М. Дяченка та його охоронців з їхньою базою.

¹⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 150.

²⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 30, 123, 138-140; Т. 5. – Арк. 144-145.

Чекісти також отримали інформацію, що керівник охорони М. Дяченка – підпільник «Пилип» (справжнє ім'я та прізвище не встановлено), під час розмов у селах, висловив бажання вийти з повинною до органів радянської влади, однак побоювався, чи не засудять його за антирадянську діяльність. Скориставшись цим, чекісти підготували «Пилипу» «штафету» з гарантіями збереження життя і свободи, з пропозицією вийти з повинною, щоб жити та працювати із своєю дружиною і дітьми, де він забажає. Сподівалися підловити бойовиків М. Дяченка під час їхніх піших переходів: чекістам було відомо, що підпільники з охорони «Гомона» постійно пересуваються в с. Височанка Галицького району зі сторони Глинянського лісу через доріжку, яка веде через місток над річкою біля будинку голови сільради Миколи Одуша. Також чекісти встановили, що дружина М. Дяченка виїхала для проживання на Волинь, і 1948 р. отримувала листи на пошті м. Дубно Рівненської області, та змінила прізвище на Савчук Марія Іванівна.

Встановлено прізвища осіб, з якими М. Дяченко контактував, і запропоновано використати їх під час його розшуку. Мовилося про колишнього охоронця М. Дяченка – Дзундзу Івана Федоровича – «Орла», 1909 р. н., ур. с. Бринь Галицького району Станіславської області, який тривалий час (з вересня 1945 р. по вересень 1946 р.) перебував в охоронній боївці й лише за станом здоров'я 1946 р. на два місяці його відпустили додому підлікуватись, до січня 1947 р. переховувався самостійно, а згодом вийшов із повинною. І. Дзундза в березні 1948 р. два рази зустрічав сестру М. Дяченка – Розалію Дрогомирецьку, розмовляв із нею. За її словами, М. Дяченко зиму 1947-1948 рр. пересидів у бункері в лісі біля с. Майдан Станіславського району, однак де саме – вона не сказала, зауваживши лише, що він живий і здоровий.

Крім того – про вчительку Копеніс Галину Василівну, 1927 р. н., ур. с. Блюдники Галицького району Станіславської області, яка підтримувала контакти з М. Дяченком через своїх учнів. Також про вчителя в с. Боднарів Олексія Перегінець, який підтримував постійні контакти з ОУН, а 1947 р. в його хаті переховувалась дружина М. Дяченка – Марія. Також чекісти взяли під увагу сестру М. Дяченка – Розалію Дрогомирецьку, в будинку якої свого часу відбулась перестрілка охоронців М. Дяченка з опергрупою МДБ, внаслідок чого вона перейшла на нелегальне становище та переховувалась в с. Угринів Горішній Станіславського району та в м. Станіслав. Не забули і студента Станіславського педагогічного

училища Михайла Мацайла, 1926 р. н., ур. с. Дорогів Галицького району, який 1945 р. закінчив курси пропагандистів при крайовому проводі ОУН, якими керував Дубейко – помічник М. Дяченка.

Планом було запропоновано такі заходи:

1) Встановити мешканця с. Бринь Галицького району Івана Дзундзу та в порядку масового виклику забезпечити його явку в сільраду, щоб з'ясувати, чи можливо використати його в розшуку М. Дяченка;

2) Розшукати сестру М. Дяченка – Розалію в с. Угринів Горішній та встановити за нею спостереження з метою виходу на М. Дяченка або його охоронців. У разі позитивного результату організувати біля будинку засідку з метою захоплення або знищення підпільників;

3) Викликати через районний відділ освіти Галицького району вчителів Копеніс та Перегінець, добитися від них признань про контакти з М. Дяченком та спробувати використати їх для його захоплення або знищення;

4) Виявити в м. Станіславіві студента М. Мацайла, секретно його «зняти» та провести «активний допит» (так чекісти називали між собою допити, які закінчувались побиттям затриманих, з метою будь-якою ціною вибити з них потрібну інформацію). В залежності від свідчень Мацайла організувати подальший план роботи, а якщо він буде поводитись нещиро – пропустити його через спецгрупу УМДБ (легендовану боївку СБ ОУН) і після цього спланувати подальші дії;

5) Для розшуку дружини М. Дяченка відрядити до м. Дубно оперативного співробітника МДБ та дати йому окреме письмове доручення;

6) На відомі місця пересування охоронців М. Дяченка практикувати засідки з метою фізичного знищення або захоплення підпільників, при чому намагатися захоплювати живими та отримувати інформацію про місцезнаходження провідників.²¹

Актуальність виконання чекістами подібних планів була беззаперечною ще й через те, що роботу МДБ УРСР контролювало керівництво з Москви. За затримки в розшуку керівників націоналістичного підпілля Москва постійно карала київських чекістів, нагадувала їм, що боротьба з «буржуазними націоналістами» є одним з найважливіших завдань органів МДБ. Наприклад, заступник начальника відділу 2-Н 2 Головного управління МДБ СРСР полковник

---

²¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 31-33.

Донцов листами № 22002 від 14 квітня 1948 р. та № 23840 від 22 квітня 1948 р. просив заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковника Л. Пастельняка якомога детальніше повідомити про агентурно-оперативні заходи з розшуку керівників Карпатського крайового проводу ОУН та підпорядкованих йому організаційних ланок, відзначити, які агенти використовуються і які є можливості в найближчий час ліквідувати підпілля.²² Жалівся, що у попередніх звітах інформація була надіслана неповна. Звісно, що про всі вище перелічені заходи МДБ УРСР доповідало у Москву (детальною 10-ти сторінковою довідкою за агентурною справою «Верховинці», вих. № 7/1/2998 від 13 травня 1948 р.).²³ Так що у фондах ФСБ Російської Федерації повинна зберігатися докладна інформація про діяльність українського визвольного руху та заходи чекістів щодо його знищення. Однак досі дослідники не мають доступу до цих матеріалів.

У зазначеній довідці вказувалося, що агентурна справа «Верховинці» на керівництво Карпатського крайового проводу ОУН була заведена УМДБ по Станіславській області в грудні 1945 р., і за 1945-1947 рр. чекістами було знищено чимало підпільників. Особливо чекісти відзначили вбивство керівника проводу Я. Мельника і його охоронців (30.10.1946 р.), арешт в грудні 1946 р. заступника М. Дяченка – «Ореста», знищення в квітні 1947 р. заступника керівника референтури пропаганди Омеляна Кочія – «Левка» та інших. Цікаво, що подана інформація також не до кінця задовольнила московських оперативників, і тепер вже заступник начальника 2 Головного управління МДБ СРСР генерал-лейтенант Едунов листом на ім'я заступника міністра держбезпеки УРСР В. Дроздова № 37407 від 26 червня 1948 р. ще раз нагадав про необхідність висилки детальної характеристики на всіх агентів, які брали участь в розробці керівників Карпатського крайового проводу ОУН.²⁴

Слід відзначити, що московська вказівка посприяла в'язанню стосунків (але не налагодженню більш тісної ділової співпраці) між управлінням 2-Н МДБ УРСР та відділом 2-Н УМДБ по Станіславській області. 23 квітня 1948 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР Л. Пастельняк надіслав лист заступнику начальника УМДБ по Станіславській області А. Костенку з пропозицією негайно надіслати інформацію на запит з Москви

²² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 86, 98.

²³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 87-97.

²⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 99.

про агентуру, яка брала участь у розшуку керівників Карпатського крайового проводу ОУН.²⁵ Однак за два тижні відповіді так і не надійшло, тому 6 та 13 травня 1948 р. в Станіслав було надіслано два нагадування про необхідність негайно виконати запит (знову ж таки за підписом Л. Пастельняка).²⁶ Тим не менше станом на 24 травня відповіді так і не було отримано, і щоб вкласитися в строки звітування до Москви вже й міністр держбезпеки УРСР С. Савченко вимушений був підписувати шифротелеграму до УМДБ по Станіславській області з категоричною вимогою в триденний строк надати необхідні матеріали, а інший заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР – І. Шорубалка 25 травня надіслав лист начальнику УМДБ по Станіславській області Р. Сарасву з завданням запропонувати А. Костенку негайно надати інформацію про розробку Карпатського крайового проводу ОУН і попередити його про недопустимість в подальшому подібного ставлення і затримок до запитів управління 2-Н МДБ УРСР.²⁷ Але і це не допомогло. У довідці, складеній заступником начальника відділення управління 2-Н МДБ УРСР Ніфонтовим від 12 липня 1948 р. відзначалося, що звітні матеріали з УМДБ по Станіславській області таки не надійшли, і будуть вислані з Станіслава лише 14 липня. До Києва довідка надійшла лише 17 липня 1948 р.,²⁸ а відповідь за підписом Л. Пастельняка в Москву була відправлена лише 30 липня 1948 р.²⁹

Так, на виконання запиту пішов термін із 23 квітня по 30 липня 1948 р. – цілих три місяці! Не дивно, що московські чекісти нервувались від такого неповажного ставлення до себе з боку київських колег. Водночас ця ситуація ілюструє як недоліки в роботі системи МДБ, так і те, наскільки великим було навантаження на оперативних співробітників, які проводили боротьбу з українським визвольним рухом – ніколи було писати листи.

Досить цікава інформація про життя та діяльність М. Дяченка збереглася у протоколах допитів заарештованих чекістами підпільників ОУН і УПА. 30 липня 1948 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Л. Пастельняк надіслав вказівку № 7/1/5359 начальнику слідчої частини МДБ УРСР пол-

²⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 100.

²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 101, 102.

²⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 103, 104.

²⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 106-107.

²⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 108-109.

ковнику Цепкову – допитати заарештованого керівника Дрогобицького тактичного відтинку «Маківка» УПА Івана Федоровича Белейловича, чи відомо йому щось про М. Дяченка.³⁰ Під час допитів планували з'ясувати посаду М. Дяченка в підпіллі (деякі заарештовані називали його то членом Проводу ОУН в Україні, то керівником референтури пропаганди Станиславівського окружного проводу ОУН), можливі місця його перебування. Цікаво, що І. Белейловича було заарештовано не в СРСР, а в Чехословаччині: його відправив В. Сидор – «Шелест» – на зв'язок до керівників ЗЧ ОУН у Західну Німеччину разом із кількома підпільниками. Затриманим не пощастило: їх передали спочатку до МДБ СРСР у Москві, а потім етапували на слідство до Києва.

На початку серпня 1948 р. начальник слідчої частини МДБ УРСР полковник Цепков надіслав Л. Пастельняку супровідним листом № 3/2/2178 протокол допиту І. Белейловича про М. Дяченка.³¹ І. Белейлович розповів начальнику відділення слідчої частини МДБ УРСР капітану Гузеєву, що він добре знав М. Дяченка. Зокрема, восени 1946 р., приблизно в жовтні, він переходив через територію Коломийської округи ОУН і в Чорному лісі зустрівся з М. Дяченком і ночував у його літній кріївці. Белейлович вважав, що саме тоді М. Дяченко був співробітником референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН і підпорядковувався керівникові референтури Степану Слободяну – «Климу». М. Дяченко був відомим поетом у підпіллі ОУН, писав поеми та вірші, які друкували окремими виданнями. Також він поміщував свої статті в журналах «Чорний ліс» і «Шлях Перемоги».

На запитання Гузеєва, чи був М. Дяченко членом Крайового проводу ОУН в 1946-1947 рр., І. Белейлович заперечив, що він аж до серпня 1947 р. знав про М. Дяченка, лише як про одного з працівників референтури пропаганди. Далі Гузеєв поцікавився, який стосунок М. Дяченко мав до референтури пропаганди Станиславівського окружного проводу ОУН. І. Белейлович відповів, що цією референтурою керував підпільник «Руслан», який підпорядковувався М. Дяченку, як працівнику крайового осередку пропаганди. 6 серпня 1947 р. С. Слободян – «Клим» – мав зустріч із «Русланом», а згодом до них мав приєднатися і М. Дяченко.

Гузеєв запропонував І. Белейловичу повідомити імена всіх відомих йому зв'язкових і помічників М. Дяченка. І. Белейлович розповів, що, перебуваючи у М. Дяченка, він особисто бачив Воло-

³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 180.

³¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 181, 182-183.

димира Чав'яка – «Чорноту» (до речі, М. Дяченко в журналі «Шлях перемоги» описував бої Чав'яка), кількох його охоронців, керівника СБ Станіславівського надрайонного проводу ОУН «Петра» та станичного «Золотаренка». Крім того, у своїй організаційній роботі М. Дяченко контактував з керівником Карпатського крайового проводу ОУН В. Сидором – «Шелестом», керівником пропаганди С. Слободяном – «Климом» та іншими пропагандистами. Інших місць укриття М. Дяченка, а також місце його народження, його родинні зв'язки та знайомих І. Белейлович не назвав, хоча, мабуть, знав їх. Цікаво, що трьохсторінковий протокол допиту записувався довго – з 23.00 2 серпня 1948 р. і до 3 години ранку.³²

Разом з І. Белейловичем в Західну Німеччину йшов також і Володимир Чав'як, і теж потрапив у полон живим. 20 жовтня 1948 р. його допитав слідчий МДБ УРСР Рапота. Про М. Дяченка заарештований розповів таке: «Гомін», справжнього імені не знаю, уродженець Станіславського району Станіславської області, в ОУН займав посаду редактора журналу «Шлях перемоги» Карпатського крайового проводу ОУН. Вперше з ним зустрівся навесні 1946 р. в Чорному лісі, де він прийшов переховуватись. Протягом двох тижнів ми переховувались разом, а потім він пішов на інший постій. «Гомін» при мені писав різні антирадянські націоналістичні вірші та статті для свого журналу. З весни 1946 р. і до відходу за кордон в серпні 1947 р. я періодично зустрічався з «Гомоном» в Чорному лісі, зустрічі носили організаційний характер, я приходив переговорити з ним як зі знавцем ідей націоналізму. Часто ми дискутували на політичні теми. Тоді «Гомін» мав охорону з 3 або 4 бойовиків. Навесні 1946 р. «Гомін» одного разу зустрічався з керівником референтури пропаганди «Левком» (Омеляном Кочієм – О. І.), ця зустріч відбулась в лісі, про що на ній йшлося я не знаю».³³ На нашу думку, І. Чав'як знав про М. Дяченка набагато більше, ніж розповів слідчим.

Наступні документи зі справи «Верховинці» містять інформацію про спробу чекістів відшукати підходи для penetрації в підпілля ОУН завербованих осіб, які мали б підхід до М. Дяченка. Про це йдеться у доповідній записці начальника управління МДБ по Львівській області генерал-лейтенанта О. Вороніна на ім'я міністра держбезпеки УРСР С. Савченка № 729 від 26 травня 1948 р.³⁴

³² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 183.

³³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 47.

³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 153-158.

Воронін відзначає, що одного, з таких людей, було виявлено у м. Львові та, після відповідного опрацювання, завербовано чекістами УМДБ по Львівській області в березні 1948 р., та надано агентурний псевдонім «Св'язіст». Агент добре знав М. Дяченка, його дружину Марію та її матір Анастасію. 1946 р. М. Дяченко прислав свою зв'язкову «Ольгу» з листом до агента та попросив примістити її у Львові та надати допомогу в придбанні квитків на залізницю до м. Рівне. Без особливих зусиль «Св'язіст» невдовзі дізнався, що дружина й теща М. Дяченка разом з «Ольгою» переховувалися за фіктивними документами в с. Тростянець Вербського району Рівненської області. Агент МДБ зумів дізнатись, що «Ольга» була родом зі Східних областей України, в підпіллі ОУН перебувала з 1944 р. і в М. Дяченка користувалася повагою та довірою. У квітні 1948 р. «Св'язіст» доповів оперативникам, що на його квартиру заходила теща М. Дяченка – Анастасія, яка розповіла, що їздила на зв'язок до зятя в Станіславську область, мала з ним зустріч і отримала для Дяченко Марії та «Ольги» листи та гроші. Крім того, агент знав, що «Ольга» отримала виклик із Крайового проводу ОУН. Скориставшись ситуацією, «Св'язіст» запропонував, щоб вона приїхала до Львова, перебула день в нього на квартирі, а ввечері їхала до Станіслава.

Саме так і сталося. 13 травня 1948 р. «Ольга» приїхала у Львів і зайшла до «Св'язного», про що він одразу ж повідомив УМДБ по Львівській області. Щоб не розконспірувати свого агента, чекісти встановили за квартирою стеження, і при спробі виїхати зі Львова «Ольгу» було секретно затримано та відправлено в УМДБ. Під час обшуку в неї вилучили фіктивні документи на ім'я Мирончук Ольги Антонівни, переселенки з Польщі, мешканки с. Тростянець Вербського району Рівненської області, а також кілька листів без імен отримувачів і відправників.

На допитах «Ольга» видавала себе за переселенку з Польщі та заявила, що нічого спільного з підпіллям ОУН і УПА вона не має. Однак, як зазначено в документі, «після активної роботи з нею» (скоріше за все – після залякування та побоїв), наступного дня повідомила про свою участь в ОУН з 1944 р., а також справжнє прізвище, дату та місце народження – Чемерис Ольга Семенівна, 1925 р. н., с. Васелиця на Черкащині. В минулому вона була членом комсомолу, і до 1941 р. вчилася в одній із черкаських середніх шкіл. В період із 1941 по 1943 рр. працювала на різних роботах у м. Черкаси, і за самовільний відхід від роботи німецька поліція двічі її заарештовувала й утримувала під вартою. На початку

1943 р. звільнили з концтабору, та вона пішла на роботу в німецьку військову частину з будівництва оборонних укріплень, виконувала обов'язки завідуючої продуктовим складом. Під час наступу Червоної армії в березні 1943 р. німецька військова частина передислокувалась в Станіславську область, де продовжувала будувати оборонні укріплення, і О. Чемерис поїхала з ними, забравши із собою матір. Німецький склад був розміщений в с. Тязів Галицького району Станіславської області, де О. Чемерис продовжувала працювати. Саме під час перебування в Тязеві вона познайомилась з підпільниками ОУН «Чорним», «Левком» і «Прометеем», які розповіли їй про ідеологію ОУН, мету та завдання Організації, давали вивчати підпільну літературу.

Очевидно, що розмови з підпільниками мали значний вплив на формування подальших поглядів О. Чемерис. На початку 1944 р. референт СБ Галицького надрайонного проводу ОУН «Прометей» офіційно залучив її до діяльності в ОУН і дав псевдо «Дніпрова», після чого вона кинула роботу в німців, та перейшла на нелегальне становище з скеруванням у Галицький повітовий провід ОУН на посаду пропагандиста. Згодом у вересні 1944 р. «Дніпрову» перевели в СБ Станіславівського окружного проводу ОУН, де вона працювала розвідницею. Там одружилась із заступником окружного референта СБ «Артемом», який невдовзі загинув у бою з радянськими опергрупами.

Подробиць роботи О. Чемерис 1945 р. небагато. Відомо, що восени 1945 р. окружний провід ОУН направив її на місячні курси пропагандистів, які вона невдовзі закінчила та виїхала на роботу до Карпатського крайового проводу ОУН на посаду друкарки. Там вона працювала безпосередньо під керівництвом М. Дяченка до 1946 р., а потім захворіла на туберкульоз, після чого її направили підлікуватися у Рівненську область, до Марії Дяченко. Перебуваючи на лікуванні, О. Чемерис отримала від М. Дяченка близько 12 тисяч крб. на лікування, а також різні потрібні речі.

За словами О. Чемерис, перебуваючи в підпіллі з М. Дяченком, вона вступила з ним в інтимні стосунки та була його коханкою. За її словами, більшість часу 1945-1946 рр. Карпатський крайовий провід ОУН перебував у Чорному лісі. Референтура пропаганди проводу мала в своєму розпорядженні непогані технічні засоби – друкарню, кілька ротаторів, друкарські машинки. Однак 1946 р. цю матеріальну базу частково виявили та вилучили чекістські опергрупи. О. Чемерис особисто знала багатьох членів Карпатського крайового проводу ОУН: Я. Мельника – «Роберта»,

Р. Лівого – «Митаря» і звісно ж М. Дяченка. В підпіллі вона використовувала також псевда «Вікторія» та «Вогнезора». Вона була вимушена сказати чекістам, що її викликав на зустріч М. Дяченко (а взагалі під час відпустки він викликав її 5 разів, однак відпустка щоразу продовжувалася через хворобу). Контакт було призначено на 16 травня 1948 р. в с. Тязів Галицького району Станіславської області в довіреній людини. Крім того, розказала відомі їй місця перебування підпільників і пункти їхнього зв'язку, дані про довірених осіб, які допомагали підпіллю.

Зважаючи на отримані важливі свідчення, чекісти поводитись з О. Чемерис вкрай уважно, будували плани її використання для знищення керівництва ОУН. Все-таки вона була не простою зв'язковою, а однією з найбільш довірених осіб М. Дяченка. Тому її не заарештували, а запропонували в обмін на свободу і життя виконати завдання: зустрітись з «Гомоном» та спробувати вивести з повинною до органів МДБ. Для цього О. Чемерис повинна була встановити контакт з М. Дяченком, дати йому принципову згоду на продовження роботи в Карпатському крайовому проводі, однак, під виглядом необхідності забрати речі в с. Тростянець, попросити відпустку (звісно ж для зустрічі з чекістами і обговорення подальших перспектив). Чекісти хотіли, щоб О. Чемерис працювала в крайовому проводі, зібрала для них повну інформацію про місця перебування керівників підпілля, і постійно інформувала органи МДБ. Найбільше співробітники МДБ хотіли опрацювати питання про можливості виведення М. Дяченка на переговори з ними з перспективою його подальшого використання в розгромі підпілля. Для забезпечення регулярного та повноцінного зв'язку між співробітниками МДБ і О. Чемерис було організовано кілька «мертвих» пунктів (для передачі пошти) в селах Бринь, Боднарів та Рибне Станіславської області, а у м. Львові організовано явочну квартиру.³⁵

Звісно, що чекісти не повністю довіряли О. Чемерис, а тому для закріплення спільної роботи з МДБ сфотографували її з оперативними працівниками та примусили зробити на звороті фотографій характерний підпис такого змісту: *«На долгую и хорошую память дарю настоящую фотографию своим лучшим друзьям Мише и Степе в знак нашей совместной работы в органах МГБ по борьбе с оуновским подпольем. 19.05.1948 г. Оля»*. Таким чином, якби О. Чемерис захотілось би розповісти про своє затримання у

³⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Т. 4. – Арк. 156-157.

Львові підпільникам, чекісти могли б одразу скомпрометувати її.³⁶ Крім того, чекісти добре знали місця проживання матері О. Чемерис та її двох братів, які у разі її відмови співпрацювати з МДБ могли бути репресованими. До того ж її примусили написати підписку, що вона добровільно розповіла все, що знала про підпілля ОУН і дала обіцянку допомагати ліквідувати його. 19 травня 1948 р. о 17.00 оперативні співробітники УМДБ по Львівській області на автомашині відвезли О. Чемерис в Галицький район Станіславської області і направили на пункт зв'язку до М. Дяченка.³⁷

Прочитавши доповідну начальника УМДБ по Львівській області генерал-лейтенанта О. Вороніна, міністр держбезпеки УРСР С. Савченко 29 травня 1948 р. написав на ній резолюцію: *«Вербовка хорошая. Нужно иметь ввиду возможность уговорить «Гомина» легализоваться»*.³⁸ Так само високо оцінив роботу УМДБ по Львівській області і заступник міністра держбезпеки УРСР В. Дроздов, який у своєму листі О. Вороніну повідомив, що затримання О. Чемерис і подальша робота з нею проведена дуже вдало, співпраця має добрі перспективи, є гарні можливості з виявлення керівників Карпатського крайового проводу ОУН. Пропонував, перш за все, використовувати її для виявлення місць перебування відомих їй керівників підпілля, їх організаційних зв'язків та пунктів зв'язку. Крім того націлити її на виявлення в оточенні провідників осіб, які б погодилися співпрацювати з органами МДБ з метою перехоплення всіх ліній зв'язку крайового проводу ОУН. Наприкінці В. Дроздов інформував, що ця робота взята на контроль, а тому просив своєчасно інформувати про роботу «Ольги».³⁹

Проте чекісти рано раділи. Дні минали, а ніякої інформації від О. Чемерис не надходило. Тому 9 червня 1948 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Л. Пастельняк запропонував листом № 7/1/4493 начальнику УМДБ по Львівській області генерал-лейтенанту О. Вороніну повідомити про результати роботи О. Чемерис і способи контакту з нею.⁴⁰ У відповідь було отримано лист зі Львова № 3/3864 від 8 липня 1948 р., де О. Воронін повідомляв, що після відходу О. Чемерис до М. Дяченка ніякої інформації від неї досі не було отримано.

³⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Т. 4. – Арк. 164. (Пакет із фото публікують вперше).

³⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Т. 4. – Арк. 157-158.

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 153.

³⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 160.

⁴⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 168.

21 червня 1948 р. співробітник відділу 2-Н УМДБ по Львівській області капітан Сафонов та заступник начальника відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області майор Форманчук перевірили обумовлені з О. Чемерис «мертві пункти», однак жодної інформації від неї не було. Чекісти були схильні вважати, що О. Чемерис перебувала в Крайовому проводі, а отже не мала можливості повідомити їм про свою роботу.⁴¹

Звісно, що про заходи з розшуку М. Дяченка і можливості його виведення з повинною до органів МДБ керівництвом управління 2-Н МДБ УРСР були поінформовані і московські чекісти, які теж були зацікавлені в якнайшвидшому виявленні керівництва ОУН. Зокрема, 24 червня 1948 р. заступник начальника 2 Головного управління МДБ СРСР генерал-лейтенант Єдунов надіслав лист за № 36785 до заступника міністра держбезпеки УРСР генерал-лейтенанта В. Дроздова з критикою заходів МДБ УРСР щодо виявлення керівництва Карпатського крайового проводу ОУН. В листі відзначалося, що отримані МДБ СРСР дані свідчать про наявність серйозних недоліків в розробці чекістами керівників проводу. Зокрема, не було чіткого уявлення про місця перебування керівників проводу, ніяких нових даних про канали та способи їх зв'язків з керівниками Проводу ОУН в Україні Р. Шухевичом, В. Куком та Р. Кравчуком. Також Єдунов відзначив відсутність агентури, яка була б здатна вказати на місця перебування підпільників (на той час Москва ще не знала про роботу УМДБ по Львівській області з О. Чемерис). Особливо в листі наголошувалося на необхідності здійснення спроби виводу з повинною в органи МДБ Михайла Дяченка з використанням його зв'язкових, добре відомих органам МДБ.⁴² Отже, варто констатувати, що розшуку керівників Карпатського крайового проводу ОУН, зокрема й М. Дяченка, 2-е Головне управління МДБ СРСР надавало неабияке значення.

Згодом московських чекістів турбувало, чи працює над завданням О. Чемерис. 2 липня 1948 р. за № 41923 заступник начальника відділу 2-Н 2 Головного управління МДБ СРСР полковник Донцов надіслав запит заступнику начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковнику Л. Пастельняку з проханням повідомити про результати направлення О. Чемерис в підпілля ОУН.⁴³ 30 липня 1948 р. Л. Пастельняк надіслав до Москви лист

⁴¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 169.

⁴² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 173-174.

⁴³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 170.

№ 7/1/5354, де повідомив те ж саме, що раніше йому повідомляли зі Львова.⁴⁴

Київські чекісти також з нетерпінням очікували інформації від О. Чемерис. Успішне виконання нею завдань МДБ могло принести не лише результат в боротьбі з підпіллям ОУН, але й нові погони та державні нагороди. Чекісти заздалегідь підготували проект спеціального повідомлення з узагальненою інформацією про затримання та використання О. Чемерис (за підписом міністра держбезпеки УРСР С. Савченка на ім'я міністра держбезпеки СРСР Абакумова і його заступника С. Огольцова). Співробітник управління 2-Н МДБ УРСР Пуришкін отримав особисте письмове доручення від керівництва: зберігати спецповідомлення до отримання звіту про роботу О. Чемерис і встановлення нею контакту з М. Дяченком. Як тільки інформація з УМДБ по Львівській області надійшла би до Києва, планувалося доповнити спецповідомлення новою інформацією та подати на підпис С. Савченку. Для цього Пуришкін повинен був постійно підтримувати контакт з УМДБ по Львівській області і ні в якому разі не забути про важливе доручення.⁴⁵

Але і без О. Чемерис чекістам вистачало засобів для розшуку М. Дяченка. 17 липня 1948 р. управління 2-Н МДБ УРСР отримало 15-ти сторінкову доповідну записку УМДБ по Станіславській області № 3/2076 щодо агентурної справи «Верховинці» з результатами роботи по розшуку підпільників.⁴⁶ Її підготували співробітники відділу 2-Н УМДБ, а підписав заступник начальника цього відділу Форманчук. В документі мова йде про розшук всіх керівників Карпатського крайового проводу ОУН, в т. ч. і М. Дяченка. Зокрема зазначено, що за даними завербованого в травні 1948 р. агента «Громадянина» (одного з керівників підпілля в Станіславській області) «Гомін», який раніше входив до складу Крайового проводу, отримав нове призначення – керівника референтури пропаганди Станіславського окружного проводу ОУН. Через це він не переховувався із С. Слободяном і іншими членами референтури пропаганди крайового проводу, які до осені 1947 р. перебували у ретельно замаскованому бункері на горі Заплата Перегінського району Станіславської області. У той час в бункері перебували: Ярослав Богдан – «Всеволод Рамзенко» – журналіст референтури,

⁴⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 171.

⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 215, 216-221.

⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 134-149.

«Варка» – журналістка, Марія Німа – «Марта» – друкарка, Юліан Стурко – «Юрко» – керівник охоронної боївки, Леон Гелетей – «Тиса» – відповідальний за забезпечення референтури продуктами (харчовий), Дмитро Мельник – «Тарас», Борис Грінчак – «Сміливий», «Креміль», «Яструб», «Чорнота» – охоронці.⁴⁷

Далі у документі відзначено, що в другій половині 1947 р. внаслідок проведених чекістами агентурно-оперативних та військових заходів було вбито 11 учасників референтури пропаганди Карпатського краю ОУН, заарештовано 13 зв'язкових, захоплено велику кількість продовольства, архівних документів, паралізовано лінії зв'язку. В першому півріччі 1948 р. чекістами було проведено додаткові заходи, у результаті яких в лютому були вбиті кущовий провідник ОУН «Сокіл», станичний с. Перегінськ «Павло», станичний с. Небилів «Грім» та заарештовано ще кілька підпільників. В результаті чекісти з'ясували, що восени 1947 р. С. Слободян і його підлеглі залишили гору Заплату та перейшли переховуватися в район хутора Осмолода Перегінського району. Звісно, що цим заходи не вичерпувались, і було передбачено їх продовжувати: вербувати нову агентуру, шукати виходи на укриття підпільників, проводити безперервні чекістсько-військові операції.⁴⁸

Проте ці локальні успіхи чекістів не могли вирішити питання про знищення Карпатського крайового проводу ОУН. Київське керівництво, зокрема в управлінні 2-Н МДБ УРСР, було вкрай незадоволене роботою станіславських колег. У підготовленому апаратом управління 2-Н МДБ УРСР проекті листа заступника міністра держбезпеки УРСР В. Дроздова до начальника УМДБ по Станіславській області Р. Сараєва відзначалося, що з середини 1947 р. до жовтня 1948 р. чекістами не було захоплено чи вбито жодного члена Карпатського крайового проводу ОУН! Висловлювалися ділові пропозиції, як активізувати агентурну розробку і на що звернути більшу увагу. Однак цей документ Р. Сараєву так і не був відправлений. Заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР І. Шорубалка 25 жовтня 1948 р. зробив на документі відмітку про те, що він особисто переговорив з Р. Сараєвим по телефону і повідомив думку керівництва міністерства про хід розробки агентурної справи «Верховинці». Сараєв обіцяв докласти максимальних зусиль щоб посилити роботу з розшуку членів крайового проводу і просив не надсилати на його ім'я офіційного листа за підписом В. Дроздова. Зважаючи на це, І. Шорубал-

⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 241-242.

⁴⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 243-246.

ка вирішив, що достатньо і телефонної розмови, а лист запропонував підшити до КНС «Верховинці».⁴⁹

27 серпня 1948 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Л. Пастельняк у листі № 7/1/5877 запропонував заступнику начальника УМДБ по Станіславській області А. Костенку з'ясувати, перевірити та доповісти, чи М. Дяченко дійсно став керівником референтури пропаганди Станіславського окружного проводу ОУН, і якщо це буде підтверджено – розробити окремий план його пошуку та виключити його з агентурної розробки «Верховинці» на Карпатський крайовий провід ОУН.⁵⁰ Чекісти вважали, що за справою «Верховинці» повинні розшукуватися лише члени Карпатського крайового проводу ОУН, а якщо М. Дяченко таким вже не був – то його потрібно розшукувати за іншою агентурною розробкою.

І дійсно, в наступних документах у справі «Верховинці» за 1948-1949 рр. М. Дяченка більше не згадано. Очевидно, його розшукували чекісти, як члена Станіславського окружного проводу ОУН за агентурною справою «Райх», заведеною на цей провід. Однак вивчити та проаналізувати заходи з розшуку М. Дяченка цього періоду змоги не маємо, оскільки вказана справа до сьогодні не збереглася.

Успіхи в розшуку членів Карпатського крайового проводу ОУН настали для чекістів на межі 1948-1949 рр. 5 грудня 1948 р. в с. Топільське вбили керівника СБ крайового проводу Романа Лівого – «Митаря» та чимало підпільників з його оточення; 14 квітня 1949 р. в Перегінському районі загинув керівник крайового проводу Василь Сидор – «Шелест» зі своєю охоронною боївкою.

Нова порція інформації про М. Дяченка в справі КНС «Верховинці» з'являється в документації, датованій березнем 1949 р. Очевидно, що все-таки чекісти на той час знову вважали М. Дяченка одним з керівників Карпатського проводу ОУН, важливою фігурою в керівництві підпілля. З документів дізнаємося: саме тоді оперативники ствердили, що О. Чемерис не виконала обіцянок, які дала чекістам, і не повідомила про місця укриття М. Дяченка. 29 березня 1949 р. начальник 1 відділу⁵¹ управління 2-Н МДБ УРСР полковник Кожушко та заступник начальника від-

⁴⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 292-295.

⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 4. – Арк. 275.

⁵¹ 1 відділ управління 2-Н МДБ УРСР займався розшуком керівників підпілля ОУН і УПА.

ділення управління 2-Н МДБ УРСР ст. лейтенант Беляченко⁵² відправили лист № 7/7/845 до заступника начальника відділу 2-Н УМДБ по Львівській області майора Бельченка з проханням розробити заходи щодо отримання за допомогою агента «Св'язіст» інформації від Марії Дяченко та її родини, які проживали за фіктивними документами в с. Тростянець Вербського району Рівненської області, інформації про місцезнаходження М. Дяченка, його найближчого оточення, а також О. Чемерис.⁵³

У відповідь начальник відділу 2-Н по м. Львову підполковник Лузінов та начальник 2 відділення відділу 2-Н по м. Львову УМДБ по Львівській області лейтенант Дуднік повідомили 12 квітня 1948 р. листом № 10/858, що 4 квітня 1949 р. агента «Св'язіста» відвідала дружина М. Дяченка – Марія, яка приїхала з Рівненської області. У розмові вона сказала, що її мати мала зустріч з М. Дяченком в серпні 1948 р., і відтоді більше його не бачила, а щодо «Ольги» (Чемерис), то про неї вони нічого не знають. Мати Марії Дяченко збиралася в кінці квітня їхати у Станіславську область і спробувати встановити контакт з М. Дяченком. Таким чином, необхідність в складенні плану розробки М. Дяченко за місцем її проживання в Рівненській області – відпала.⁵⁴

Продовжували хвилюватися і московські чекісти. 28 лютого 1949 р. заступник начальника відділу 2-Н 2 головного управління МДБ СРСР підполковник Прудько надіслав запит № 16073 до управління 2-Н МДБ УРСР з пропозицією повідомити про результати роботи О. Чемерис з встановлення контактів з підпіллям ОУН, і поданих нею інформацій про підпілля.⁵⁵ Окрім того, тоді ж заступник начальника відділу 2-Н 2 головного управління МДБ СРСР полковник Донцов у листі № 16151 на ім'я заступника міністра держбезпеки УРСР генерал-лейтенанта В. Дроздова запропонував надіслати в Москву плани заходів з розшуку керівників підпілля та передбачити більш активний розшук учасників Карпатського крайового проводу ОУН, в т.ч. і М. Дяченка.⁵⁶

8 березня 1948 р. начальник 1 відділу управління 2-Н МДБ УРСР полковник Кожушко запискою по «ВЧ» № 7/7/605 запитав про О. Чемерис заступника начальника УМДБ по Станіслав-

⁵² Судячи з документів, Беляченко в управлінні 2-Н МДБ УРСР був куратором з розшуку керівництва підпілля ОУН і УПА в Станіславській області.

⁵³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 75.

⁵⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 76.

⁵⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 80.

⁵⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 122.

ській області А. Костенка,⁵⁷ а 19 березня 1948 р. нагадав йому про необхідність прискорити виконання запиту.⁵⁸ 22 березня 1949 р. А. Костенко відповів Кожушку запискою по «ВЧ» № 627, що на зв'язок Ольга Чемерис не вийшла, і є всі підстави вважати, що вона відмовилась співпрацювати з органами МДБ. Одночасно, зважаючи на такий стан справ, керівництво УМДБ по Станіславській області розглядало можливість компрометації перед підпіллям ОУН О. Чемерис – тим більше, що матеріалів для цього вистачало.⁵⁹

Однак, в управлінні 2-Н МДБ УРСР не погодились з думкою А. Костенка, і 25 березня 1948 р. вирішили утриматись від компрометації О. Чемерис – можливо ще сподівалися, що вона отямиться і поновить співпрацю з МДБ. 29 березня 1949 р. начальник 1 відділу управління 2-Н МДБ УРСР полковник Кожушко та заступник начальника відділення управління 2-Н МДБ УРСР ст. лейтенант Беляченко повідомили про це листом № 7/7/847 УМДБ по Станіславській області.⁶⁰

Того ж дня заступнику начальника відділу 2-Н 2 головного управління МДБ СРСР підполковнику Прудько в Москву було повідомлено листом № 7/7/848, що в УМДБ по Станіславській області зв'язку з О. Чемерис немає, однак відомо, що вона перебуває з М. Дяченком в підпіллі і продовжує працювати його друкаркою. У разі, якщо зв'язок з нею встановити не вдасться, пропонувалося вжити заходи для її компрометації перед підпіллям ОУН.⁶¹

Однак незабаром чекісти остаточно зрозуміли, що О. Чемерис відмовилася співпрацювати з ними. Тому і звітувати не було про що. Проте останнє слово залишилось за МДБ: Чемерис Ольгу Семенівну заарештували 31 грудня 1949 р. в криївці, яка знаходилася у мешканки с. Боднарів Бачевської Марії. Як видно зі схеми, яку склали чекісти, бункер був улаштований між стінами будинку.

В архівній кримінальній справі на О. Чемерис збереглося чимало цікавих матеріалів. Їх можна умовно розділити на три великих групи: матеріали арешту О. Чемерис 31 грудня 1949 р.; протоколи допитів О. Чемерис і свідків у справі; матеріали суду над О. Чемерис.

⁵⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 81.

⁵⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 82.

⁵⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 83.

⁶⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 77.

⁶¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 78.

З матеріалів арешту варто відзначити такі матеріали: постанова про прийняття справи до провадження від 14 січня 1950 р.;⁶² постанова про заведення окремих кримінальних справ на близьких до М. Дяченка осіб – О. Чемерис, Р. Дрогомирецьку, Т. Бачевського та М. Бачевської,⁶³ постанова на арешт О. Чемерис від 31 грудня 1949 р.;⁶⁴ постанова про визначення міри запобігання для О. Чемерис від 31 грудня 1949 р.;⁶⁵ ордер на арешт О. Чемерис;⁶⁶ анкета О. Чемерис, складена слідчими УМДБ по Станіславській області після її арешту;⁶⁷ протокол обшуку затриманої О. Чемерис від 31 грудня 1949 р.;⁶⁸ документація про вилучення особистих речей О. Чемерис;⁶⁹ протокол квартирного обшуку в М. Бачевської від 31 грудня 1949 р.;⁷⁰ постанова про здачу зброї, вилученої в О. Чемерис, на склад УМДБ від 5 січня 1950 р.;⁷¹ складені чекістами схеми будинку М. Бачевської з позначеною на них криївкою О. Чемерис.⁷²

Далі у справі вміщені протоколи допитів О. Чемерис. Першими йдуть документи, складені під час її першого затримання співробітниками УМДБ по Львівській області в травні 1948 р., а саме: протокол допиту від 16 травня 1948 р., який здійснювався з 3.40 ночі до 8.50 ранку;⁷³ продовження цього допиту з 12.00 до 20.00 16.05.1948 р.,⁷⁴ та з 10.00 до 20.00 17.05.1948 р.;⁷⁵ протокол допиту від 18.05.1948 р., який здійснювався з 10.00 до 17.00.⁷⁶ Як видно із завірювальних написів, протоколи готував старший оперуповноважений 3 відділення відділу 2-Н УМДБ по Львівській області Мєсяцев.

---

⁶² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 2.

⁶³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 3.

⁶⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 4.

⁶⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 5.

⁶⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 6.

⁶⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 8-9.

⁶⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 11.

⁶⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 12-14.

⁷⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 15, 18-19.

⁷¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 16.

⁷² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 20-21.

⁷³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 23-29.

⁷⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 30-32.

⁷⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 33-35.

⁷⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 36-43.

Відтак йдуть протоколи допитів О. Чемерис після її арешту в останній день 1949 року, а саме: від 31 грудня 1949 р.,⁷⁷ від 2 січня 1950 р.,⁷⁸ від 3 січня 1950 р.,⁷⁹ від 7 січня 1950 р.,⁸⁰ від 8 січня 1950 р.,⁸¹ від 9 січня 1950 р.,⁸² від 10 січня 1950 р.⁸³

Після цієї серії допитів начальник слідчого відділу УМДБ по Станіславській області Єршов виніс постанову про пред'явлення О. Чемерис обвинувачення за ст. 54-1 «а» та 54-11 КК УРСР (ст. 54-1 «а» – зрада Батьківщині, ст. 54-11 – участь у контрреволюційній організації).⁸⁴

Наступними у справі йдуть допити О. Чемерис від 14 січня 1950 р.,⁸⁵ 17 січня 1950 р.,⁸⁶ два протоколи від 18 січня 1950 р.,⁸⁷ два протоколи від 19 січня 1950 р.,⁸⁸ від 16 лютого 1950 р.,⁸⁹ 9 березня 1950 р.,⁹⁰ два протоколи від 16 березня 1950 р.,⁹¹ два протоколи від 17 березня 1950 р.,⁹² 28 березня 1950 р. (допит здійснював помічник Військового прокурора військ МВС майор юстиції Свистунов),⁹³ 29 березня 1950 р.,⁹⁴ 30 березня 1950 р.,⁹⁵ 5 квітня 1950 р.⁹⁶

---

⁷⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 44-45.

⁷⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 46-50.

⁷⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 51-57.

⁸⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 58-64.

⁸¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 65-70.

⁸² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 71-75.

⁸³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 76.

⁸⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 77.

⁸⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 78-79.

⁸⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 80-88.

⁸⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 89-101, 102-106.

⁸⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 107-116, 117-123.

⁸⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 124-129.

⁹⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 130-134.

⁹¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 135-141, 142-149.

⁹² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 150-153, 154-156.

⁹³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 157-167.

⁹⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 168-174.

⁹⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 175-182.

⁹⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 183-185.

14 квітня 1950 р. начальник слідчого відділу УМДБ по Станіславській області старший лейтенант Долгіх затвердив постанову про пред'явлення обвинувачення О. Чемерис.⁹⁷ Окрім попередньо інкримінованих їй статей 54-1 «а» та 54-11 КК УРСР, тут додатково була вказана ще й ст. 54-8 – тероризм. В той же день заступник начальника відділення слідчого відділу УМДБ по Станіславській області старший лейтенант Парасюк та помічник Військового прокурора військ МВС майор юстиції Свис-тунов ще раз допитали О. Чемерис.⁹⁸

Наступними документами у справі є протоколи допитів людей, які допомагали М. Дяченку та О. Чемерис протягом 1945-1949 рр., переважно мешканців с. Боднарів – Софії Михайлівни Монташевич,⁹⁹ Катерини Василівни Куцело-Дрогомирецької,¹⁰⁰ Марії Федорівни Савко,¹⁰¹ матері О. Чемерис – Євдокії Герасимівни Чемерис,¹⁰² Горбатенко Олени Семенівни,¹⁰³ утримувачки конспіративної квартири ОУН, де переховувалася О. Чемерис – Бачевської Марії Іванівни,¹⁰⁴ симпатика ОУН Дмитра Івановича Мельничука,¹⁰⁵ Теодора Бачевського,¹⁰⁶ Марії Михайлівни Мельничук.¹⁰⁷ Також чекістам вдалось розшукати та допитати Ганну Василівну Максимович, яку в 1944 р. намагалася вбити О. Чемерис,¹⁰⁸ і навіть провели очну ставку між обома жінками для того, щоб вони впізнали одна одну.¹⁰⁹

20 квітня 1950 р. заступник начальника відділення слідчого відділу УМДБ по Станіславській області Парсюк виніс постанову щодо залучення до кримінальної справи речових доказів – запи-

---

⁹⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 186.

⁹⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 187-192.

⁹⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 193-194.

¹⁰⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 195-196.

¹⁰¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 197.

¹⁰² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 198-199.

¹⁰³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 200-202.

¹⁰⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 203-206, 207-208, 231-234.

¹⁰⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 209-214, 215-218.

¹⁰⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 219-222, 223-224.

¹⁰⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 225-230.

¹⁰⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 235-240.

¹⁰⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 241-243.

сів та книг, вилучених у О. Чемерис.¹¹⁰ Серед них були спогади О. Чемерис про голод 1932-1933 рр. на Черкащині, фото її померлої дитини, брошури, листівки ОУН. Чекісти вирішили офіційно ствердити, що «антирадянські», як вони називали їх, записи дійсно нотувала саме О. Чемерис. Для цього у той самий день рукописи були відправлені на графологічну експертизу до науково-технічної групи управління міліції при УМДБ по Станіславській області. Для порівняння почерків чекісти зобов'язали О. Чемерис написати автобіографію, що і було нею зроблено на 13 аркушах. Після завершення експертизи в акті № 43 від 20 квітня 1950 р. старший експерт Кульбіт відзначив, що рукописи були дійсно виконані О. Чемерис.¹¹¹

Доля цих документів є показовою. 26 червня 1951 р., вже через півроку після розстрілу О. Чемерис, співробітники УМДБ по Станіславській області знищили ці речові докази, мабуть для того, щоб ніхто не міг прочитати записи підпільниці ОУН – східнячки про Голодомор 1932-1933 р. та інші міркування щодо українського визвольного руху.

Слідство у справі О. Чемерис та інших друзів М. Дяченка тривало кілька місяців. У лютому, березні, квітні 1950 р. УМДБ по Станіславській області затверджувалися постанови про продовження слідства та утримання під вартою обвинувачуваних, які підтримувалися військовим прокурором військ МВС СРСР.¹¹²

З архівної кримінальної справи на Ольгу Чемерис встановлено, що вона в липні 1944 р. вступила до ОУН, де отримала псевдо «Дніпрова», була озброєна пістолетом. Один із керівників ОУН «Прометей» залучив її до роботи в СБ, де вона збирала інформацію про роботу радянського партійного активу, дізнавалась від інформаторів про всі заходи радянської влади. Особливо слідство виділяло той факт, що влітку 1944 р., за дорученням «Прометєя», намагалася вбити в с. Сілець дружину радянського активіста А. Максимович, яку вистежила та стріляла в неї кілька разів, але остання врятувалася втечею. Так слідчі намагалися довести, що О. Чемерис була ще й терористкою. Від жовтня 1944 р. перебувала в розпорядженні окружного керівника СБ ОУН «Артема», з яким одружилася у вересні 1944 р. Однак,

¹¹⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 244.

¹¹¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 249-252, таблиці з аналізом почерку – арк. 253-256.

¹¹² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 260-262, 263-265, 266-268.

8 грудня 1944 р. «Артема» вбили під час чекістської операції, після чого О. Чемерис, за її словами, почувалася дуже погано, тому певний час не виконувала жодної підпільної роботи.

На початку 1945 р. О. Чемерис мала зустріч із керівником Станиславівського окружного проводу ОУН «Всеволодом» і референтом СБ «Яром», які направили її на підпільну роботу до повітового референта СБ Станиславівщини «Марка», де вона почала навчатись на курсах. Після закінчення курсів пропагандистів, виконувала обов'язки районного пропагандиста, а потім – референта пропаганди Галицького районного проводу ОУН, виступала на зустрічах із населенням, агітувала за створення Української Самостійної Соборної Держави.

У червні-липні 1945 р., за словами О. Чемерис, їй заборонили працювати в підпіллі через проведення чисток і перевірок підпільних кадрів (саме тоді СБ ОУН здійснювала активну боротьбу та шукала в підпіллі агентів-внутрішників МДБ, причому, насамперед, підозрювали українців родом зі східних областей). Однак, невдовзі з О. Чемерис мав зустріч керівник СБ Карпатського крайового проводу ОУН Роман Лівий – «Митар», який, порадившись з керівником Станиславівського окружного проводу ОУН «Всеволодом», направив О. Чемерис на курси районних і надрайонових пропагандистів, якими керували підпільники-письменники «Руслан» і «Берест».

Після завершення курсів і до листопада 1945 р. О. Чемерис працювала пропагандистом ОУН у Галицькому районі. Наприкінці 1945 р. її викликали на зустріч, після якої вона невдовзі стала коректором і друкаркою референта пропаганди Станиславівського окружного проводу та редактора журналу «Чорний ліс» М. Дяченка – «Гомона». Надалі вона працювала поруч із ним, часто разом в одній криївці.

Восени 1946 р. О. Чемерис захворіла на туберкульоз (боліли кістки правої ноги), через що потребувала негайного лікування. 29 вересня 1946 р. М. Дяченко, з дозволу керівництва ОУН, відправив її на лікування до своєї дружини в Рівненську область, де вона перебувала до 1948 р., а М. Дяченко час від часу матеріально їй допомагав.

У справі О. Чемерис згадано, що чекісти затримали її в травні 1948 р., причому ретельно допитували про причини невиконання особливо важливого доручення МДБ – схилити М. Дяченка до виходу з повинною.

На допитах О. Чемерис розповіла чекістам, що кохала М. Дяченка, тому не хотіла видавати його співробітникам МДБ, розповів-

ши чимало подробиць про їхнє спільне перебування в підпіллі. За словами Чемерис, він у всьому їй підтримував і надавав потрібну допомогу. Як виявилось, одразу ж після повернення в підпілля 20 травня 1948 р. О. Чемерис розповіла М. Дяченку про своє затримання співробітниками УМДБ по Львівській області. Розмова була емоційною. За словами О. Чемерис, М. Дяченко якраз написав поему «Сталь без іржі», присвятивши їй, а вона запропонувала йому перейменувати поему на «Сталь з іржею», оскільки емґебісти змусили її до співпраці. М. Дяченко не вважав за можливе виходити з повинною до органів МДБ, оскільки був переконаний, що йому не пробачать його діяльності в підпіллі, тому обов'язково стратять.

Згідно вимог підпілля, про обставини затримання Ольги Чемерис М. Дяченко поінформував керівника Карпатського крайового проводу ОУН В. Сидора – «Шелеста», який розпорядився, щоб О. Чемерис пройшла перевірку в СБ ОУН, яку мав здійснити керівник Станиславівського окружного проводу ОУН «Шах». М. Дяченко побоювався, щоб СБ ОУН не стратило Чемерис, як агента-внутрішника, а тому намагався врятувати її. Після перевірки О. Чемерис було запропоновано: або перейти переховуватись в Карпатські гори, або залишитись працювати друкаркою СБ, тобто можна сказати – під особливим наглядом. Жоден варіант її не влаштував, через що М. Дяченко і «Шах» мали серйозні суперечності, тому справа ледь не дійшла до арешту О. Чемерис. В. Сидор вимагав від М. Дяченка виконання вимог референтури СБ щодо О. Чемерис, але М. Дяченко як міг, так і намагався залишити її біля себе, щоб захистити. Врешті-решт М. Дяченко зумів владнувати справу так, щоб О. Чемерис переховувалась зиму 1948-1949 рр. в його довіреної особи Луцької Анни в с. Боднарів у спеціально підготовленій для неї підземній криївці, вважаючи, що навесні виясниться, що робити далі.

23 або 24 листопада 1948 р. М. Дяченко із своїми бойовиками натрапив на чекістську засідку в с. Боднарів біля хати місцевої мешканки «Капралихи», і внаслідок перестрілки деякі підпільники отримали легкі поранення та кинулися тікати в різні боки. М. Дяченко, коли біг, впав в яму неподалік однієї з хат і вивихнув руку та ногу. Тому він пересидів в ямі доти, поки солдати не пішли, а потім прийшов до хати мешканки Луцької Анни та залишився зимувати з О. Чемерис.

Наприкінці 1948 р. О. Чемерис завагітніла від М. Дяченка, а влітку 1949 р. народила дитину, яка, однак, померла в тримісячному віці. Тому О. Чемерис почувалася вкрай погано й ослаблено.

23 лютого 1949 р. М. Дяченко зустрівся із своїми бойовиками та пішов від А. Луцької переховуватися в ліс. Надалі аж до 31.12.1949 р. він підтримував контакти з О. Чемерис через довірених осіб.

У квітні 1950 р. чекісти отримали довідку про родину О. Чемерис – її батьків та родичів, які мешкали на території Черкаської області (щоправда, за тодішнім адміністративним поділом – Київської області). Довідка також була долучена до справи.¹¹³ Цей документ видала Василицька сільська рада.

20 квітня 1950 р. О. Чемерис пройшла медичний огляд у в'язниці МДБ та була визнана лікарями придатною до обмеженої праці.¹¹⁴ 25 квітня 1950 р. О. Чемерис підписала протокол про ознайомлення з матеріалами справи та завершення слідства.¹¹⁵

10 серпня 1950 р. начальник УМДБ по Станіславській області полковник Сараєв затвердив звинувачувальний висновок щодо О. Чемерис.¹¹⁶ Її звинувачували за раніше пред'явленими статтями 54-1 «а», 54-11 та 54-8 КК УРСР. Після цього справу було передано на розгляд Військової прокуратури Прикарпатського військового округу. 15 вересня 1950 р. в. о. військового прокурора полковник юстиції Спірін запропонував заслухати справу в закритому судовому засіданні без участі обвинувачення та захисту, лише з викликом свідків. Начальнику внутрішньої тюрми УМДБ було запропоновано перевести О. Чемерис на подальше утримання до Військового трибуналу Прикарпатського військового округу.¹¹⁷

22 вересня 1950 р. відбулось підготовче засідання Військового трибуналу Прикарпатського військового округу (голова – полковник юстиції Мурашин, члени – підполковник юстиції Прохоренко та майор юстиції Кар'єв, секретар капітан юстиції Лазикіна), де було прийнято рішення: заслухати справу в закритому судовому засіданні без участі обвинувачення та захисту, лише з викликом свідків.¹¹⁸

Показово, що 27 вересня 1950 р. О. Чемерис було пред'явлено для ознайомлення звинувачувальний висновок проти неї, і вона відмовилась його підписувати.¹¹⁹

¹¹³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 269.

¹¹⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 271.

¹¹⁵ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 270.

¹¹⁶ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 272-275.

¹¹⁷ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 278.

¹¹⁸ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 279-280.

¹¹⁹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 283.

29 вересня 1950 р. з 18.00 до 21.00 відбулося судове засідання Військового трибуналу Прикарпатського військового округу (головуючий – підполковник юстиції Прохоренко, члени – капітан Шепет та ст. лейтенант Панін, секретар капітан Жебаров), які розглянули на закритому засіданні, без участі сторін, справу О. Чемерис. На цьому засіданні спочатку слово було надано звинуваченій, яка розповіла про свою діяльність в ОУН, а згодом свідку А. Максимович, яка розповіла, що Чемерис намагалася її вбити у 1944 р. На запитання О. Чемерис: «А хіба я не попереджала, що вам треба йти з будинку, бо вас намагатимуться вбити?» А. Максимович відповіла: «Ні, не попереджала».¹²⁰

О 21.00 члени трибуналу вийшли до нарадчої кімнати, щоб винести вирок, а о 22.10 виголосили його: визнати О. Чемерис винною у пред'явлених їй обвинуваченнях та засудити до вищої міри покарання – розстрілу з конфіскацією майна.¹²¹ Після цього було застосовано репресивні заходи до її родини (згідно з директивами НКВС СРСР № 215/51с та 252 від 1942 р.).

О. Чемерис скористалася своїм правом на прохання про помилування, яке було направлене до Верховної Ради СРСР. 13 грудня 1950 р. Голова військової колегії Верховного суду СРСР генерал-лейтенант Чепцов повідомив Голову Військового трибуналу Прикарпатського військового округу, що вирок Військового трибуналу від 30.09.1950 р. щодо О. Чемерис був затверджений всіма інстанціями, а її клопотання про помилування було відхилене Президією Верховної Ради СРСР. Чепцов дав вказівку Голові Військового трибуналу Прикарпатського військового округу щодо негайного виконання вироку.¹²² У довідці, складеній начальником відділу «А» УМДБ по Станіславській області підполковником Маюком 3 червня 1951 р. зазначено, що О. Чемерис була розстріляна в м. Станіславі 21 грудня 1950 р.¹²³

Після прийняття Верховною Радою УРСР Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17.04.1991 р. справа О. Чемерис переглядалася прокуратурою Івано-Франківської області на предмет реабілітації. 13 жовтня 1994 р. в. о. прокурора Івано-Франківської області державний радник юстиції 3 класу М. Андріуца підписав висновок, де від-

¹²⁰ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 284-288.

¹²¹ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 289-291, 293-294.

¹²² УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 298.

¹²³ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 299.

значалося, що О. Чемерис була обґрунтовано засуджена і не підлягає реабілітації.¹²⁴

Не ослаблювався чекістський контроль і за родичами М. Дяченка. 24 травня 1949 р. начальник відділу 2-Н по м. Львову підполковник Лузінов повідомив листом № 10/1129 заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковника Шорубалка про те, що у Львів прибув на 3-місячні курси навчання Микола Іванович Савчук, родич М. Дяченка, який постійно проживав в с. Мочулянка Соснівського району Рівненської області. І. Шорубалка 26 травня 1949 р. наклав на документ резолюцію для Беляченка з проханням підійти і переговорити.¹²⁵

В результаті проведених оперативних заходів чекістами було з'ясовано, що М. Савчук до підпілля ОУН не належав, про долю М. Дяченка та О. Чемерис нічого не знав, хоча і висловив впевненість, що якби з ними щось сталось, то їх оточення знайшло б можливість поінформувати рідню. М. Савчук говорив підісланій агентурі, що 14-річний хлопець з рідних М. Дяченка в 1948 р. приїжджав в Рівненську область і розповідав, що з М. Дяченком все добре, він живий і здоровий. Тоді ж чекістам стало відомо, що Марія Дяченко і її мати добре знали, що за ними слідкують співробітники МДБ, а тому на зустріч до М. Дяченка їхати не збиралися.¹²⁶

Зважаючи на це, 21 червня 1949 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковник Шорубалка листом № 7/7/2370 дав вказівку начальнику відділу 2-Н по м. Львову підполковнику Лузінову та заступнику начальника відділу 2-Н УМДБ по Рівненській області капітану Разуваєву організувати спостереження за М. Савчуком. Щодо дружини та тещі М. Дяченка, то І. Шорубалка запропонував готувати матеріали на їх виселення.¹²⁷

29 червня 1949 р. в. о. начальника відділу 2-Н по м. Львову старший лейтенант Свірідов листом № 10/1423 повідомив заступника начальника відділу 2-Н УМДБ по Рівненській області капітана Разуваєва та заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР підполковника І. Шорубалка, що на території Рівненської області проживали такі родичі М. Дяченка: 1) дружина – Дяченко (Савчук) Марія Іванівна, ур. с. Волоська Воля Володавського району Люблінського повіту (Польща); 2) тесть – Савчук Іван, ур. с. Волоська Воля Володавського району Люблінського повіту (Польща),

¹²⁴ УСБУ в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. 7551. – Арк. 302-304.

¹²⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 209.

¹²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 212.

¹²⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 214.

мешкав у с. Мочулянка Соснівського району Рівненської області; 3) теща – Савчук, проживала спільно з чоловіком; 4) Савчук Василь Іванович та Савчук Микола Іванович – брати дружини М. Дяченка, проживали разом з батьками. Всі компрометуючі матеріали на родину Дяченків УМДБ по Львівській області надіслало в УМДБ по Станіславській області для вирішення питання по суті.¹²⁸

Незважаючи на серйозні втрати, Карпатський крайовий провід ОУН продовжував активно діяти. Це і далі турбувало московське керівництво МДБ. 27 серпня 1949 р. заступник начальника 2 Головного управління МДБ СРСР генерал-лейтенант Єдунов надіслав лист № 64552 заступнику міністра держбезпеки УРСР генерал-лейтенанту В. Дроздову, і відзначив, що в результаті проведених в 1948-1949 рр. УМДБ по Станіславській області агентурно-оперативних заходів проти Карпатського крайового проводу ОУН були досягнуті значні успіхи. Однак, влітку 1949 р. чекістська робота з виявлення та знищення діючих учасників проводу була ослаблена, в результаті чого з травня 1949 р. ніяких результатів досягнуто не було. Єдунов просив Дроздова поінформувати про заходи УМДБ по Станіславській області проти підпільників та вислати план роботи по агентурній справі «Верховинці» на найближчий період.¹²⁹ В. Дроздов розпорядився дати відповідь у Москву, а окрім того – вислати в УМДБ по Станіславській області одного з начальників відділення управління 2-Н МДБ УРСР, щоб на місці перевірити стан справ, особливо в Болехівському районі, де переховувався член Проводу ОУН П. Федун й інші підпільники.

Як вже відзначалося раніше, в планах роботи з розшуку керівників крайового проводу ОУН за справою «Верховинці» на 1949 та 1950 рр. М. Дяченко не проходить, хоча чекістські операції здійснювали на території, де він перебував. Отож, поки що документів про те, як чекісти тоді розшукували М. Дяченка, не виявлено. Будемо сподіватися, що їх таки вдасться відшукати, можливо – в інших справах про боротьбу радянських каральних органів із підпіллям ОУН на Станіславщині.

Знову в справі «Верховинці» М. Дяченка починають згадувати після того, як 1950 р. він обіймає посаду референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, про що практично одразу через агентуру знали чекісти. Причому в документах міститься інформація як про його діяльність в 1950-1952 рр., так і доривча інформація про ранній період 1949-1950 рр.

¹²⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 222.

¹²⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 267.

У 16-сторінковому плані агентурно-оперативних заходів з розшуку та ліквідації учасників Карпатського крайового проводу ОУН на березень-квітень 1951 р. за агентурною справою «Верховинці», надісланому 21 лютого 1951 р. начальником УМДБ по Станіславській області полковником В. Шевченком до управління 2-Н МДБ УРСР відзначалося, що після знищення в 1950 р. керівника проводу С. Слободяна та його охорони (18.11.1950 р., ліс біля с. Бережниця Калуського району), членів проводу В. Савчака – «Сталя» та Р. Качурівського – «Бориса» (20.10.1950 р., Косівський район), члена проводу та керівника Станіславівського окружного проводу ОУН «Дуная» (загинув наприкінці листопада 1950 р.), з керівників ККП живими залишалися лише Микола Твердохліб – «Грім» (референт СБ) та Михайло Дяченко – «Гомін» (референт пропаганди, на цю посаду скоріше за все був призначений С. Слободяном). Тому авто-ри плану – заступник начальника відділення відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області ст. лейтенант Гороховцев та заступник начальника відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області капітан Кадніков запропонували здійснити комплекс заходів щодо виявлення місця перебування «Грома» та «Гомона».¹³⁰

Для встановлення складу та місця перебування охорони М. Дяченка направили агентів УМДБ по Станіславській області «Чорного», «Федора» та «Львова». За даними чекістів, М. Дяченко до літа 1950 р. обіймав посаду референта пропаганди Станіславівського окружного проводу ОУН і протягом 1948-го – початку 1950 р. постійно переховувався неподалік с. Боднарів. До того ж, щоб не сидіти лише в одному бункері, він часто змінював місце свого перебування, а 1950 р. взагалі перейшов базуватися в гори, що ще більше ускладнювало чекістам його розшук. Зокрема, агент УМДБ по Станіславській області «Федір» 29 січня 1951 р. доніс, що в період 1948-1949 рр. М. Дяченко із своєю охороною переховувався в селах Боднарів, Майдан і Гута та в лісових масивах поблизу цих сіл. Він періодично з'являвся в населених пунктах, зустрічався по своїх організаційних та родинних зв'язках. Однак на початку літа 1950 р. М. Дяченко з охороною пішов у гори та більше в зазначених селах не з'являвся. Відхід М. Дяченка в гори підтвердили також агенти «Чорний» і «Львів».

Варто відзначити, що 1949-1950 рр. чекісти заарештували понад 10 осіб, організаційно наближених до М. Дяченка, зокрема й П. Дяченка, Д. Мельничука, Р. Дрогомирецьку та О. Чемерис –

¹³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк.220-235.

його особисту друкарку, а також виселено в Сибір до 60 родин, які надавали допомогу піділлю у названих вище селах. Цілком ймовірно, що саме тому М. Дяченко, будучи позбавленим своїх організаційних зв'язків після переходу на посаду референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, вирішив на початку літа 1950 р. змінити місця свого постюю в селах Боднарів, Гута та Майдан і перейшов переховуватись в гори. 28 вересня 1950 р. М. Дяченко зустрівся з керівником Станіславівського окружного проводу ОУН «Дунаєм» і вони разом ходили на організаційну зустріч до керівника крайового проводу ОУН С. Слободяна – «Єфрема».

За даними, отриманими від агентури, та за вилученими у підпільників документами у чекістів склалось враження, що М. Дяченко з 1950 р. переховувався у гірсько-лісистій місцевості Надвірнянського та Солотвинського районів Станіславської області.¹³¹

Далі в плані було зазначено 8 пунктів – завдання, які чекісти повинні були реалізувати для розшуку М. Дяченка. Насамперед, пропонувалось основну увагу зосередити на оперативному опрацюванні родинних та організаційних зв'язків М. Дяченка для виходу через них на місця його перебування.

У першому пункті пропонувалось розробити зв'язкового М. Дяченка Дрогомирецького Михайла Федоровича, 1930 р. н., який неодноразово допомагав організовувати зустрічі підпільникам, виконував різні завдання, а станом на 1951 р. перебував на нелегальному становищі, переховуючись у своїх рідних у селах Боднарів і Завадка. Начальник управління 2-Н МДБ УРСР Р. Сараєв 25 лютого 1951 р. запропонував пропустити його через агентурно-бойову групу УМДБ по Станіславській області, яка повинна була в'яснити, чи знає він про місця перебування М. Дяченка. Виконанням поставленого завдання мали зайнятися ст. лейтенант Гороховцев та молодший лейтенант Пахомов.¹³²

У другому пункті було передбачено організувати розробку М. Дяченка серед його знайомих у Львові. Одним з них був львівський інженер Шуляр Андрій Михайлович, який ще в польські часи вчився разом з М. Дяченком, а після 1945 р. неодноразово бував на Станіславщині та зустрічався з ним. Час до часу підпільники їздили до Львова друкувати фотографії, частину з яких передавали А. Шуляру. У зв'язку з цим, чекісти вирішили спостерігати за поведінкою А. Шуляра та спробувати виявити, чи не знає він про місце перебування М. Дяченка. Для здійснення цих

¹³¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк.220-223.

¹³² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 229-230.

задумів у вересні 1950 р. УМДБ по Львівській області було завербовано агента «Зою». Всі свої подальші плани львівські та станіславські чекісти пропонували узгоджувати з управлінням 2-Н МДБ УРСР, а безпосереднім виконанням завдання займалися ст. лейтенант Гороховцев та молодший лейтенант Пахомов.¹³³

У третьому пункті було передбачено заарештувати та допитати мешканку с. Боднарів Резенчук Анастасію Михайлівну, яка за даними чекістів була довіреною особою М. Дяченка і кілька років поспіль надавала йому продукти та приносила їх до криївок. Також з агентурних даних чекісти знали, що саме в її будинку в 1949 р. М. Дяченко допитував місцевих мешканців, які не виконували його завдання. Для перевірки зазначених фактів УМДБ по Станіславській області збиралося використати агентів «Федора» та «Чорного», і, у разі їх підтвердження – оформити матеріали на арешт А. Резенчук та з'ясувати на слідстві, що їй відомо про місця перебування М. Дяченка. Безпосереднім виконанням завдання займалися ст. лейтенант Гороховцев та молодший лейтенант Пахомов.¹³⁴

У четвертому пункті було передбачено активізувати розробку дружини М. Дяченка – Марії. Під час проведення чекістсько-військової операції в січні 1950 р. в районі Чорного лісу чекістами було виявлено та відкрито бункер з документами М. Дяченка, серед яких і конверт з адресою його дружини. Перевіркою було встановлено, що у 1950 р. Марія Дяченко проживала в м. Дубно, ніде не працювала та жила разом з працівником Дубнівського лісгоспу Гаврилюком Ананієм Степановичем. Чекісти запідозрили, що якщо знайшовся конверт, то могло бути і регулярне листування та підтримання контакту між Михайлом і Марією Дяченками. Або навіть більше того – Марія Дяченко могла виконувати завдання Михайла Дяченка в Рівненській області і проводити антирадянську діяльність. Зважаючи на це, пропонувалося: УМДБ по Станіславській області взяти під суворий контроль всю поштову кореспонденцію на ім'я Марії Дяченко; через Дубнівський райвідділ МДБ взяти під строгий контроль всю кореспонденцію на ім'я Марії Дяченко та Ананія Гаврилюка; орієнтувати Дубнівський райвідділ МДБ про потребу встановлення агентурного спостереження за М. Дяченко та А. Гаврилюком і виявлення їх можливого зв'язку з підпіллям ОУН; і останнє – вивчити можливість організувати оперативну комбінацію і послати агентів МДБ під виглядом

¹³³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 230.

¹³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 230-231.

зв'язкових від Марії до Михайла Дяченка. Виконанням зазначених завдань мав займатись ст. лейтенант Гороховцев. Начальник управління 2-Н МДБ УРСР Р. Сараєв зробив на документі резолюцію, зміст яких зводився до того, щоб максимально узгодити роботу УМДБ по Рівненській і Станіславській областях.¹³⁵

У п'ятому пункті було передбачено зайнятися більш активним розшуком дружини члена Карпатського крайового проводу ОУН «Береста» – Когут Анни. Від заарештованого члена ОУН Сміжака Лазаря Антоновича чекістам стало відомо, що влітку 1948 р. А. Когут переховувалась в селах Угорники, Гутиська Станіславського району і мала неодноразові зустрічі з М. Дяченком. М. Дяченко давав доручення про влаштування А. Когут на проживання у квартирі і надання їй матеріальної допомоги. Агент УМДБ по Станіславській області «Крук» доніс, що в жовтні 1948 р. М. Дяченко, перебуваючи на постой біля с. Гутиська, викликав до себе на зустріч А. Когут і мав з нею тривалу бесіду з питання про підбір нот для повстанських пісень. Чекісти підозрювали, що А. Когут може знати про місця перебування М. Дяченка, а тому вирішили встановити в селах Гутиська, Підпечери та Угорники агентурне спостереження з метою виявлення та арешту А. Когут і виходу через неї на М. Дяченка. Безпосереднім виконанням завдання займалися ст. лейтенант Гороховцев та ст. лейтенант Колосов.¹³⁶

У шостому пункті було передбачено активізувати розшук М. Дяченка в гірських селах Надвірнянського та Солотвинського районів Станіславської області. Під час знищення в листопаді 1950 р. керівника Станіславівського окружного проводу ОУН «Дуная» до рук чекістів потрапив його особистий записник, де було відзначено, що «Дунай» разом із М. Дяченком у вересні 1950 р. ходив на зустріч до С. Слободяна – «Клима». Існували також інші агентурні дані, які вказували на те, що М. Дяченко перебазувався у гірські райони. Зокрема, затриманий 10 лютого 1951 р. керівник референтури пропаганди Станіславівського окружного проводу ОУН Михайло Козакевич – «Байденко» – розповів чекістам, що у вересні 1950 р. М. Дяченко проводив організаційну нараду з учасниками окружного проводу ОУН. Після неї повідомив, що йде на зимівлю в гори, та доручив керівникові Станіславівського надрайонного проводу ОУН «Павлу» заготувати продукти для зимівлі та привезти їх до с. Манява Солотвинського району Станіславської області.

¹³⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 231-232.

¹³⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 232-233.

З метою встановлення місця перебування М. Дяченка чекісти вирішили направити агентуру Солотвинського та Надвірнянського райвідділів МДБ на розшук криївок підпільників та каналів зв'язку ОУН. Крім того, у ці райони заплановано було надіслати розвідувально-пошукові групи МДБ, які мали прочісувати ліси. Безпосереднім виконанням завдання займалися ст. лейтенант Гороховцев та ст. лейтенант Колосов, за останнім до того ж закріплювалася військова група.¹³⁷

У сьомому пункті було передбачено активізувати розшук М. Дяченка через агентуру в селах Манява, Кричка та інших населених пунктах Солотвинського р-ну Станіславської області. Для цього пропонувалося згодом розробити окремий план пошуків. Відповідальними за цей напрям роботи були визначені ст. лейтенант Гороховцев, ст. лейтенант Колосов та ст. лейтенант Дадаєв.¹³⁸

В останньому восьмому пункті чекістами було передбачено влітку 1951 р. забезпечити спостереження за пастухами в гірських районах Станіславської області, та намагатися вербувати їх для співпраці з органами МДБ. Зі слідчих та агентурних матеріалів емгібістам було добре відомо, що саме через пастухів підпільники ОУН заготовлювали на зиму продукти харчування. Безпосереднім виконанням завдання займалися ст. лейтенант Гороховцев та молодший лейтенант Пахомов.¹³⁹

Окремим пунктом плану чекісти передбачали здійснити компрометацію керівників ОУН. Мабуть, це була найделікатніша робота, яку вимагали від каральних органів: зуміти налаштувати підпільників один проти одного так, щоб вони ворогували між собою.

У плані заходів відзначено: в документах ОУН, які захопили співробітники МДБ у Рогатинському р-ні Станіславської області, була згадка про те, що командир «Грім» зник і зв'язку з ним давно не було. Отже, підпільники підозрювали, що М. Твердохліба – «Грома», можливо захопили чекісти. Заарештований в лютому 1951 р. член Станіславського окружного проводу ОУН М. Козакевич – «Байденко» – на допитах в УМДБ розповів, що за його інформацією в липні 1950 р. М. Твердохліб начебто отримав важке поранення під час проведення чекістсько-військової операції, і тривалий час лікувався в Перегінському районі.

Зважаючи на це, чекісти пропонували розробити план заходів із компрометації М. Твердохліба, а також і М. Дяченка.

¹³⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 234.

¹³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 234.

¹³⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 235.

В документі відзначено, що підпіллю ОУН було добре відомо про затримання органами МДБ О. Чемерис – «Дніпрові», яка зізналась про все, що з нею сталося. За деякими даними, саме тому М. Дяченка 1949 р. відсторонили від роботи в Карпатському КП ОУН, перевели на посаду керівника референтури пропаганди Станіславського окружного проводу ОУН, де перебував під підозрою СБ ОУН. Восени 1950 р. загинули С. Слободян, В. Савчак, Р. Качурівський та інші керівники підпілля, а чекісти прагнули переконати підпільників, що в їхній смерті міг бути винен хтось з вцілілих керівників Карпатського КП ОУН.

В УМДБ по Станіславській області планували здійснити заходи з компрометації керівників підпілля: створити враження, що саме М. Дяченко допоміг заарештувати М. Козакевича – «Байденка» – й інших підпільників наприкінці 1950-го – на початку 1951 рр. Також під час компрометації М. Твердохліба переконати підпільників начебто чекістам було вигідно, щоб М. Дяченко став крайовим провідником ОУН, а М. Твердохліб сприяв йому. Тоді підпільники могли б подумати, що і М. Твердохліб, і М. Дяченко були радянськими агентами, діяли спільно, прагнули встановити тісні контакти з керівниками Проводу ОУН в Україні, викликати до себе на зв'язок закордонних кур'єрів ОУН для передачі їх під слідство в МДБ.

Начальник управління 2-Н МДБ УРСР Р. Сараєв у своїй резолюції до цієї пропозиції відзначив: *«Это очень актуально и может дать результат. Предложит разработать план компрометации, выслать на утверждение в управление 2-Н»*.¹⁴⁰

Отже, чекісти намагалися будь-якою ціною організувати роботу з виявлення підпільників, щоб якомога скоріше розгромити ОУН.

Наступний раз М. Дяченко згадується в довідці про стан керівних ланок підпілля ОУН, які діяли на території Станіславської області станом на 1 березня 1951 р., складеній 2 березня 1951 р. начальником 1 відділення 2 відділу управління 2-Н МДБ УРСР ст. лейтенантом Беляченком.¹⁴¹ У довідці відзначалося, що в той час на території Карпатського КП ОУН діяло 3 окружних (Коломийський, Калуський та Станіславський), 8 надрайонних та 31 районних проводів ОУН з загальною кількістю приблизно 800 підпільників. За даними чекістів, М. Дяченко на той час мав охорону з 4 підпільників та використовував псевдоніми «Б-С2», «Б-333», «Гомін», «Марко Босеслав». Для його розшуку УМДБ по Станіславській області в гірські райони було направлено спеціальну чекістсько-військову групу

¹⁴⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 228-229.

¹⁴¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 248-254.

(5 оперативних працівників та 30 солдатів внутрішніх військ МДБ). Групу очолював заступник начальника відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області майор Форманчук. Контроль за заходами по розшуку та знищенні Карпатського крайового проводу ОУН здійснював автор довідки – ст. лейтенант Беляченко.¹⁴²

18 квітня 1951 р. начальник відділення відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області ст. лейтенант Гороховцев склав довідку про проведені агентурно-оперативні заходи з розшуку М. Твердохліба та М. Дяченка (станом на 15 квітня 1951 р.).¹⁴³ В ній відзначено, що взимку 1950-1951 рр. та на початку весни 1951 р. агентура МДБ не зафіксувала жодної появи охоронців провідників у селах. Це давало підстави вважати, що вони зимують в бункерах у горах, з яких починають виходити назовні лише в квітні-травні. У перші місяці 1951 р. чекісти провели три чекістсько-військові операції з розшуку М. Дяченка в гірських місцевостях Солотвинського району, однак позитивних наслідків вони не осягнули.

Пунктом 6 довідки було передбачено організувати захоплення підпільника ОУН «Зуба», який, за даними УМДБ по Станіславській області, був зв'язковим М. Дяченка. Наприкінці березня 1951 р. він разом з трьома охоронцями відвідав будинок одного з агентів УМДБ і дав завдання про збір грошей для потреб підпілля. Для захоплення або знищення «Зуба» чекісти організували в місцях його можливої появи щоденні засідки.

У п. 7 довідки вказано, що агент УМДБ по Львівській області «Зоя» донесла чекістам, що неодноразово мала зустрічі зі знайомим М. Дяченка – Андрієм Шуляром, однак він у розмовах розповідав їй, що з 1948 р. контактів із М. Дяченком не мав. Тоді А. Шуляр розповів агенту, що йому відомо про перехід М. Дяченка в гори. Однак встановити від кого саме він дізнався це – чекісти не змогли.

У п. 8 довідки відзначено, що А. Резенчук, яку чекісти 1950 р. допитували про її зв'язки з М. Дяченком, свідчень про зв'язки з ним не дала, тому її випустили на волю. Після звільнення за нею було встановлено спостереження, але 1951 р. вона не підтримувала контактів із підпільниками.

У п. 9 довідки вказано, що Дубнівський райвідділ МДБ взяв в оперативну розробку дружину М. Дяченка – Марію, але станом на квітень 1951 р. жодних результатів не було, крім однієї зачіпки, що восени 1950 р. до Марії приїжджав якийсь невідомий чоловік, з яким вона зустрічалась таємно від своїх рідних.

¹⁴² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 249.

¹⁴³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 255-258.

У п. 10 довідки Гороховцев відзначив, що Солотвинський райвідділ МДБ підготував до вербування кількох місцевих пас-тухів, яким буде доручено шукати за підпільниками в горах.¹⁴⁴

У доповідній записці УМДБ по Станіславській області за травень 1951 р. про розробку агентурної справи «Верховинці» (вхідний № 1704 від 05.06.1951 р. управління 2-Н МДБ УРСР)¹⁴⁵ відзначено, що за даними агентів УМДБ по Станіславській об-ласті «Вус», «Сміливець», «Дорошенко» та «Криклей», які були орієнтовані на розшук М. Дяченка, він зі своїми бойовиками переховувався в лісах біля с. Манява Солотвинського району і базувався при референтурі пропаганди Солотвинського ра-йонного проводу ОУН, яку очолював підпільник «Ігор», а також на кур'єрську групу Карпатського крайового проводу ОУН, очо-лювану підпільником «Зубом». Бойовики «Зуба» та «Ігоря» час від часу з'являлися в с. Манява, де через свої зв'язки отримували інформації щодо перебігу подій та продукти харчування. Чекісти встановили до 15 осіб, родичів «Зуба» та «Ігоря», які були взяті в агентурну розробку з метою спробувати через них вийти на укриття М. Дяченка і його оточення. Крім того, з метою захо-плення живими бойовиків «Ігоря» та «Зуба» і отримання через них інформації про перебування М. Дяченка чекісти систематично вночі виставляли військові засідки в місцях їх ймовірної появи. Від агента «Ельрон» чекісти отримали інформацію про систематичну появу в с. Росільна Солотвинського району трьох бойовиків Бого-родчанського районного проводу ОУН, які заготовляли продукти, а потім поверталися в ліси біля с. Грабівка Перегінського району. Зважаючи на те, що вони могли утримувати контакт з М. Дячен-ком і його оточенням, співробітники МДБ намагалися спіймати когось із них живцем, для чого видали агенту «Ельрону» снадій-ний засіб та проінструктували про правила поведження з ним.¹⁴⁶

У доповіді МДБ УРСР в МДБ СРСР за червень 1951 р.¹⁴⁷ відзначено, що для розшуку М. Твердохліба та М. Дяченка че-кісти почали використовувати захоплених взимку та навесні 1951 р. підпільників ОУН, які погодились співпрацювати з ними. Починаючи з лютого 1951 р. після захоплення М. Козакевича – «Байденка», УМДБ по Станіславській області розпочало про-вадження масштабної агентурної справи «Переправа», де зібра-

¹⁴⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 257-258.

¹⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 274-277.

¹⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 275-277.

¹⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 278-283.

но матеріали про захоплення живими підпільників Станіславівського окружного проводу ОУН та використання частини з них, як агентів-бойовиків. Варто відзначити, що за допомогою використання захоплених підпільників чекісти мали намір зліквідувати все підпілля Карпатського крайового проводу ОУН, зокрема й М. Дяченка. Саме створення агентурно-бойових груп і використання полонених підпільників було переломним у боротьбі чекістів з ОУН. Згодом МДБ почало ловити підпільників живими, з подальшим їх вербуванням, і в Калущині, і в Коломийщині. Заходи здійснювали в межах агентурних справ «Розгром» і «Перехват».

Обставини діяльності агентури МДБ з числа підпільників ОУН яскраво змальовані у документах М. Дяченка про події 1951 р., які наводяться нижче.¹⁴⁸ Так чи інакше, а протягом 1951 р. чекістам так і не вдалося спіймати М. Дяченка, який часто змінював місця постою і пересувався територією.

26 грудня 1951 р. начальник УМДБ по Станіславській області полковник Костенко надіслав заступнику міністра держбезпеки УРСР полковнику В. Шевченку шифротелеграму № 353, в якій повідомив про заходи з захоплення зв'язкових члена Карпатського крайового проводу ОУН М. Дяченка – «Гомона».¹⁴⁹ Костенко доповів, що, використовуючи свідчення заарештованого підпільника ОУН «Грози», було встановлено, що в лісі біля с. Бринь Галицького району Станіславської області переховується один із колишніх членів охорони М. Дяченка «Галичан», у минулому – співробітник технічної ланки Карпатського крайового проводу ОУН. Чекісти передали через свою агентуру в с. Боднарів кілька записок до «Галичана» від імені «Грози» з викликом на особисту зустріч. 26 грудня 1951 р. о 21.30 «Галичан» з'явився на обумовлений пункт зустрічі, де його захопила живим агентурно-бойова група УМДБ під керівництвом начальника 4 відділення відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області капітана Шиманко. На допитах він назвався Дрогомирецьким Осипом Петровичем, 1923 р. н., ур. с. Боднарів і розповів, що на нелегальному становищі перебував із 1949 р. У нього було вилучено пістолет і 7 набоїв, а бункер, де він переховувався, залишили зачиненим, як приманку для підпільників. Однак головної мети чекісти так і не досягнули: О. Дрогомирецький на допиті сказав, що востаннє бачив М. Дяченка ще 1949 р., а потім переховувався окремо від нього.

---

¹⁴⁸ Взагалі тема створення АБГ і вербування затриманих підпільників варта окремої уваги, тому тут на ній зупинятися не будемо.

¹⁴⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 7. – Арк. 310-311.

Розглянувши повідомлення А. Костенка, І. Шорубалка написав резолюцію: «*Нужно потребовать от него показания о местах укрытия «Гомина»*». Чекісти дійсно вимагали свідчень, але це нічого не дало. Отже, ще одна ниточка зв'язку до М. Дяченка увірвалася.

5 листопада 1951 р. начальник УМДБ по Станіславській області А. Костенко надіслав заступнику міністра держбезпеки УРСР полковнику В. Шевченку лист № 3421 та довідку на керівників Карпатського крайового проводу ОУН на 11 аркушах.¹⁵⁰ Основну увагу в ній надано М. Твердохлібу та М. Дяченку, як найвідомішим керівникам підпілля на Станіславщині. Отже, наприкінці 1951 р. про М. Дяченка чекісти зібрили таку інформацію: 1911 р. н., ур. с. Боднарів Калуського р-ну Станіславської області, з незакінченою вищою освітою, родом із селян-середняків, нелегал від 1944 р., підпільні псевдоніми «Гомін», «Славобор», «Марко Боєслав», «Б-С2» і «Б-333». В період німецької окупації працював секретарем союзу «Сільський господар» в м. Станіславі. З приходом радянської влади перейшов на нелегальне становище. З 1944-го по 1945 р. був редактором газети «До чину» та пропагандистом Станіславського окружного проводу ОУН. Від квітня 1945 до 1948 р. був керівником друкованих видань Карпатського крайового проводу ОУН. З липня 1948 по літо 1950 р. був керівником референтури пропаганди Станіславського окружного проводу ОУН, де створив підпільну друкарню «Імені генерала Чупринки». З літа 1950 р. призначений керівником пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН.

А. Костенко доповідав у Київ, що, за його даними, наприкінці 1951 р. М. Дяченко переховувався на території Надвірнянського району та базувався при референтурі пропаганди Надвірнянського районного проводу ОУН під керівництвом «Голуба». Всього на обліку в чекістів перебували 22 підпільники ОУН, які переховувались в Надвірнянському районі: це 12 функціонерів Крайового проводу – М. Дяченко, керівники пунктів його зв'язку «Зуб» та «Яркий», Когут Анна – «Христя», бойовики-охоронці «Тихий», «Степан», «Найм», «Горліс», «Архип», «Остап» та «Артем»; 5 підпільників Надвірнянського надрайонного проводу ОУН – керівник «Євген» та бойовики «Орлик», «Нечай», «Донець» та «Клим» і 5 підпільників Надвірнянського районного проводу ОУН – керівник пропаганди «Голуб», керівник СБ М. Зеленчук – «Деркач», друкарка А. Попович та бойовики «Василь» і «Дуб».¹⁵¹ Мабуть, саме із цими підпільниками М. Дяченко переховувався тоді.

¹⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 1-12.

¹⁵¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 4-5.

Надзвичайно пізнавальною є інформація про спроби МДБ УРСР розшукати М. Дяченка за допомогою підпільників, які погодились на співпрацю з чекістами, зокрема, завербованого у 1951 р. агента «Назарчука». 14 січня 1952 р. начальник УМДБ по Станіславській області А. Костенко затвердив план проведення заходів з використання «Назарчука», підготовлений начальником відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області майором Форманчуком.¹⁵²

У плані зазначалося, що «Назарчук» тривалий час (з 1944 р.) перебував в УПА і підпіллі ОУН, зокрема був ройовим у сотні УПА «Гамалії». Після розгрому цієї сотні енкаведистами в лютому 1945 р., «Назарчук» певний час працював інформатором СБ. Його затримали 1946 р., але він уник арешту і знову перейшов у підпілля. З літа 1946 р. утримував контакт із М. Дяченком і тривалий час навіть переховувався разом із ним в одному бункері, друкуючи підпільні документи на машинці.

Зважаючи на те, що чекісти знали про контакти М. Дяченка з його охоронцями, оперативники надавали велике значення використанню «Назарчука», який погодився на співпрацю, оскільки його захопили конспіративно і про його арешт підпілля не знало. У другій половині 1951 р. МДБ провело масивні операції в Солотвинському та Надвірнянському районах, внаслідок чого загинуло чимало підпільників. М. Дяченко в той час саме там і переховувався. Чекісти вважали, що терором можна змусити «Гомона» змінити місце свого базування. Водночас у селах і в лісах біля с. Боднарів операції тривалий час не проводили, а отже, чекісти вважали, що М. Дяченко міг перебазуватися саме в ці місцевості, де мав чималу кількість знайомих.

5 січня 1952 р. агент УМДБ по Станіславській області «Петро» повідомив, що до його родичів у с. Бринь в грудні 1951 р. заходили три бойовики М. Дяченка та заготовляли продукти. До того ж у селі поширилися чутки, що й М. Дяченко приходив і навідував своїх рідних – двоюрідних братів Василя та Осипа Дяченків, 1923 і 1925 рр. н.

Зважаючи на те, що М. Дяченко може переховуватися поблизу сс. Боднарів і Бринь, чекісти запланували здійснити низку заходів.

По-перше, оскільки М. Дяченко добре знав «Назарчука» та міг спробувати встановити з ним зв'язок для здійснення підпільної роботи, чекісти вирішили таємно доставити агентів «Назарчука», «Сміливого» та «Радянського» в Боднарівський ліс і розмістити в спеціально підготовленому бункері.

¹⁵² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 13-17.

По-друге, в перші дні перебування у бункері «Назарчук» разом з іншими агентами повинен був відвідати своїх знайомих у селах Боднарів і Бринь, щоб вони переконались, начебто він досі дійсно переховується від органів радянської влади та перебуває в підпіллі ОУН. Тоді «Назарчук» повинен був пояснити, що його тривала відсутність, помічена сільськими мешканцями, пояснюється виходом на зв'язок з іншими підпільниками, а через сніг він не міг швидко повернутись. Одночасно про появу «Назарчука» мали дізнатися його батьки, з якими він повинен був періодично зустрічатись на обумовлених пунктах.

По-третє, чекісти планували, щоб «Назарчук» зустрівся із станичним с. Бринь Онуфрієм Ткачівським, який хоч і вийшов 1947 р. з повинню до радянських органів влади, однак за даними МДБ продовжував підтримувати контакти з підпіллям, і йому довіряв М. Дяченко.

По-четверте, чекісти хотіли, щоб «Назарчук» встановив контакт із мешканцем с. Бринь Євгеном Дидиком, донька якого була кур'єром ОУН, і спробував з'ясувати, чи не пов'язана вона з М. Дяченком.

По-п'яте, агентів «Назарчуку» чекісти поставили завдання з'ясувати у Ткачівського та Дидика, чи не переховуються в с. Бринь рідні М. Дяченка і чи має він із ними контакти.

По-шосте, чекісти хотіли, щоб «Назарчук» встановив контакт зі своїми знайомими та постійно розпитував їх про появу в селі підпільників ОУН, чи не приходив М. Дяченко, чи немає змоги зустрітись з ним.

По-сьоме, чекісти запропонували агентів «Назарчуку» відвідати с. Бабин-Зарічний, де зустрітись з матір'ю Миколи Іваніва, колишнього охоронця «Гомона», і спробувати розшукати контакти з підпіллям. Крім того, зустрітись з місцевим дяком Периним, далеким родичом М. Дяченка, і намагатись через нього організувати зустріч.

У разі, якщо вищенаведені заходи привели б до виявлення інформації про місце перебування М. Дяченка неподалік сіл Бринь і Боднарів, чекісти пропонували розробити окремий план встановлення контакту з підпіллям.

Для організації зв'язку між чекістами та легендованою підпільною групою «Назарчука» планувалося встановити мертвий пункт за 2 км північніше с. Боднарів, у кущах біля польових доріг за першим яром від села та ліворуч від ґрунтової дороги на с. Бринь. Організовану там схованку планувалося перевіряти через день. Також планувалося здійснювати на цьому пункті особисті зустрічі чекістів з агентами.

Другий пункт зустрічі планувалося організувати в кущах на схилі гори з правого боку ґрунтової дороги між селами Бабин-Зарічний та Боднарів.

Цікавим було те, що чекісти вирішили вручити своїм агентам апарат «Тривога» для негайного повідомлення про місця перебування підпільників чи їхніх зв'язків. Для цього було умовлено такі сигнали: «підпільники в с. Боднарів» – 3 сигнали по 1 хвилині; «підпільники в с. Бринь» – 2 сигнали по 2 хвилини; «підпільники в с. Бабин-Зарічний» – 4 сигнали по 3 хвилини; «підпільники в с. Майдан» – 3 сигнали по 4 хвилини; виклик на мертвий пункт зв'язку для передачі особливо важливої інформації – 1 сигнал 5 хвилин.

Сигнали повинні були контролювати щоденно оперативні працівники Калуського райвідділу МДБ, від 8 ранку до 11 дня, від 19 до 22 вечора та з 2 по 3 години ночі. Для реагування на сигнали у розпорядження оперативного працівника була виділена одна автомашини та постійна група у складі 6 солдатів під командуванням офіцера. Проведення вищезазначених заходів було покладено на начальника 2 відділення відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області капітана Чігоріна та оперуповноваженого цього ж відділення лейтенанта Серґєєва.¹⁵³

Крім цього плану заходів, існували й інші, які варто проаналізувати докладніше. 18 січня 1952 р. начальник УМДБ по Станіславській області полковник А. Костенко затвердив 11-сторінковий план агентурно-оперативних та військових заходів на січень-лютий 1952 р. з розробки та знищення референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН під керівництвом М. Дяченка – «Гомона».¹⁵⁴ Цей план підготували старший оперуповноважений 5 відділу УМДБ по Станіславській області Штепа та начальник оперативної групи капітан Челноков, а завізував уповноважений МДБ СРСР полковник Кузнецов.

План передбачав розшук 9 підпільників: М. Дяченка, Когут Анни – «Христі»,¹⁵⁵ Шведюк Калини – «Ірини»,¹⁵⁶ Івана Онуфрака – «Горліса»,¹⁵⁷ Дмитра Синяка – «Дячен-

¹⁵³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 16-17.

¹⁵⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 44-52.

¹⁵⁵ Когут Анна-Зиновія Володимирівна – «Христя», 1899 р. н., ур. с. Красів Миколаївського р-ну Львівської області, з вищою освітою, коректор видань Карпатського крайового проводу ОУН. У підпіллі ОУН перебувала з 1944 р.

¹⁵⁶ Шведюк Калина – «Ірина», 1924 р. н., ур. с. Москалівка Косівського району Станіславської області, друкарка М. Дяченка, в підпіллі ОУН перебувала з 1948 р.

¹⁵⁷ Онуфрак Іван Васильович – «Горліс», 1924 р. н., ур. с. Зелена Надвірнянського району Станіславської області, в підпіллі ОУН перебував із 1944 р. Охонець М. Дяченка.

ка»,¹⁵⁸ Михайла Дрогомирецького – «Захара»,¹⁵⁹ а також «Тихого»,¹⁶⁰ «Артема»¹⁶¹ та «Сміливого».¹⁶²

Чекісти зазначали, що із захоплених матеріалів ОУН і за слідчими даними, зокрема протоколами допитів заарештованих підпільників ОУН «Куряви», «Хмари», «Довбуша», «Дуба», «Явора», «Богдана», «Залізняка» й інших, було встановлено приблизні місця укриття М. Дяченка та його охорони: лісові масиви біля потоку Бескид, біля полонини Плиска з боку Закарпаття на стику з Надвірнянським р-ном Станіславської області. Чекісти вважали, що саме там, у підземному бункері, М. Дяченко перебував узимку 1950-1951 рр. Влітку 1951 р. він також базувався в цих лісах, а ще біля гори Довбушанка, де, ймовірно, були пункти зв'язку з низовими осередками ОУН. Восени 1951 р. бойовики М. Дяченка часто відвідували села Бистриця і Зелена Надвірнянського району, де мали довірених осіб, отримували розвідувальні дані та запасалися їжею і майном. Їхню появу зафіксували інформатори МДБ. Водночас охоронців М. Дяченка фіксували чекісти в різних селах: «Дяченка» – у с. Гвіздь Солотвинського району, «Захара» – у с. Боднарів Калуського району. За даними агента МДБ «Хуторянина», восени 1951 р. група бойовиків ОУН заготовляла продукти харчування на зиму в селах Рахівського і Тячівського р-нів Закарпатської області, біля кордонів із Станіславщиною. Всі ці дані давали чекістам підстави вважати, що Карпатський крайовий провід ОУН переховувався в лісових масивах біля гір Плоска, Довга і Тягутин на межі Станіславської та Закарпатської областей.

Для виявлення підпільників чекісти запланували здійснити низку серйозних заходів, які розписали аж на 22 пункти! У загальних рисах задум виглядав так:

По-перше, через агента МДБ «Залізняка» (до речі, «виявленого в дворушничстві») здійснити спеціальні заходи щодо учасників охорони М. Дяченка – підпільників «Горліса», «Тихо-

¹⁵⁸ Сняк Дмитро Юрійович – «Дяченко», 1928 р. н., ур. с. Гвіздь Солотвинського р-ну Станіславської області, освіта 7 класів, у підпіллі ОУН перебував із 1950 р. Охоронець М. Дяченка.

¹⁵⁹ Дрогомирецький Михайло Федорович – «Захар», 1930 р. н., ур. с. Боднарів Калуського р-ну Станіславської області, в підпіллі ОУН перебував із 1951 р. Охоронець М. Дяченка.

¹⁶⁰ «Тихий» – 1923 р. н., ур. м. Рудки Рудківського р-ну Львівської області, учасник охорони М. Дяченка.

¹⁶¹ «Артем», він же «Мартин», ур. с. Бабин Косівського р-ну Станіславської області, член охорони М. Дяченка.

¹⁶² «Сміливий» – ур. с. Підпечери Тисменицького р-ну Станіславської області, в підпіллі ОУН перебував із 1948 р., член охорони М. Дяченка.

го» й «Артема», які підтримували з ним зв'язок. Для успіху операції видати агентові снодійний препарат.

По-друге, виявити та схилити до співпраці з МДБ мешканців с. Бистриця Надвірнянського району, які допомагали М. Дяченку продуктами харчування та грошима. Через них передати листи від керівництва УМДБ по Станіславській області до підпільників «Горліса», «Тихого» й «Артема» з пропозицією про вихід із повинною або виходом на зустріч із чекістами. Агентурі також вручити снодійні препарати.

По-третє, направити агентів МДБ «Рафайловського» та «Залізняка» на «розробку» мешканців с. Бистриця, які могли допомогати М. Дяченку, щоб стежити за ними та спробувати дізнатися про місце його перебування. Крім того, через «Рафайловського» вести спостереження за агентом МДБ «Васильєвим», який 1951 р. мав зв'язки з групою М. Дяченка (Навіть так! Співробітники МДБ не довіряли своїй агентурі, тому організовували стеження за нею).

Кого ж саме в с. Бистриця планували «розробляти»? Тих людей, яких чекісти неодноразово допитували про зв'язки з М. Дяченком і його бойовиками, і які не захотіли на допитах свідчити про підпільників, хоча МДБ вже мало достатньо матеріалів про їхню допомогу українському визвольному рухові. Це Гунда Олексій Томович, Гунда Іван Андрійович, Сидорук Анна Андріївна, Кушнарук Микола Михайлович, Яремчук Марія Юріївна. Після арешту чекісти запланувати провадити слідство в напрямку виявлення місця перебування М. Дяченка, а в разі відмови затриманих свідчити – пропустити їх через «ЛСБ», тобто з російського «Ложное СБ», агентурно-бойові групи УМДБ по Станіславській області, які діяли під виглядом підпільників ОУН, щоб отримати свідчення будь-якою ціною.

Всі зазначені заходи повинні були здійснювати майор Богданов і мол. лейтенант Беляєв.

Далі в пунктах 4-10 планували секретно затримати симпатика ОУН Параску Мельник, мешканку с. Манява Солотвинського району, яка підтримувала контакти з охоронцями М. Дяченка, і вирішити питання про її можливе оперативне використання. Цим повинні були зайнятись підполковник Тихомиров і мол. лейтенант Беляєв. Крім того, планували направити до окремих агентів УМДБ агентурно-бойові групи, які діяли під виглядом підпільників, щоб перевірити щирість їхньої співпраці з чекістами. Цим мали займатися капітан Дадаєв і майор Штепа.

Пунктом 11 плану запропонували встановити спостереження за всіма родичами М. Дяченка – сестрою Катериною Лещинською

та її 4 синами, двоюрідними братами Дяченком Михайлом Івановичем і Дяченком Петром Івановичем, а також за молодими симпатиками ОУН Луцьким Іваном Андрійовичом, сином заступника голови колгоспу, Остапом Верстюком, Лещинським Іваном Дмитровичем і Стасюк Катериною. Під наглядом також були всі, відомі МДБ, родичі бойовиків М. Дяченка, щоб, у разі їхнього контакту з підпільниками, спробувати захопити бойовиків живими для з'ясування місця перебування керівництва Карпатського крайового проводу ОУН. Виконанням цих завдань займався оперативник Тузов.

Пунктом 12 плану передбачалося встановити спостереження за мешканкою м. Болехів Станіславської області Анною Орлик, яка свого часу допомагала М. Дяченку та підтримувала з ним організаційний контакт. Виконанням завдання займався емгебіст Тузов.

Пунктом 13 плану передбачалося посилити спостереження за дружиною М. Дяченка – Марією. Цим повинен був займатися Дубнівський райвідділ МДБ.

Пунктом 14 плану хотіли взяти в агентурну “розробку” і спостерігати за Кобець Раїсою Іванівною, мешканкою м. Станіслав, яка за даними чекістів протягом кількох років підтримувала контакт із М. Дяченком і надавала йому медичну допомогу. Виконанням завдання займався оперативник Тузов.

Пунктом 15 плану передбачалося направити агентів МДБ на розшук підпільників у села Привіка та Підпечери Станіславського району, де 1948-1949 рр. переховувалася А. Когут, і спробувати розшукати її там, а через неї вийти на М. Дяченка. Виконанням завдання займався оперативник Тузов.

Пунктом 16 передбачалося здійснити пошук охоронців М. Дяченка в Косівському районі. Справа в тому, що підпільники «Артем» та «Ірина», уродженці саме Косівщини, а отже в оперативників МДБ був шанс встановити їхні родинні зв'язки та спробувати через них розшукати підпільників. Виконанням цього пункту займався мол. лейтенант Беляєв.

Пунктом 17 передбачалося провести розшук і допити родичів охоронця М. Дяченка – підпільника «Дяченка», які проживали в с. Гвіздь Солотвинського району. Пунктом 18 передбачалося провести розшук і допити родичів охоронця М. Дяченка – підпільника «Горліса», які проживали в с. Зелена Надвірнянського району. “Розробку” повинні були здійснювати агенти МДБ «Маша», «Ілка-тін» і «Мартовський».

Пунктом 19 передбачалося виявити мешканку м. Надвірна Гонорату Марцинківську, яка до 1950 р. підтримувала організацій-

ні контакти з керівником пропаганди Станиславівського окружного проводу ОУН майором «Соколом». Про неї чекістам було відомо те, що вона тривалий час перебувала в підпіллі, а згодом вийшла з повинною в органи МДБ. Через неї чекісти планували дізнатися щось новеньке про М. Дяченка, тим паче, що майор «Сокіл» певний час переховувався разом із ним. Виконанням зазначених пунктів займався ст. лейтенант Сергєєв.

Пунктом 20 плану було передбачено зібрати всю установчу інформацію про оточення М. Дяченка – «Горліса», «Тихого», «Артема», «Сміливого», «Потапа» та взяти їх на оперативний облік. В апараті МДБ також були свої промахи – до січня 1952 р. на цих підпільників навіть не було заведено справ-формулярів.

Пунктом 21 плану передбачалося подати запит до Закарпатського окружного відділу МДБ щодо інформації про заготівлю підпільниками продуктів у с. Ясіня Рахівського округу й інших населених пунктах. Пунктом 22 передбачалося продовжувати роботу з виявлення прихильників підпілля в селах Ясіня, Яблуниця та інших, де міг переховуватись М. Дяченко.

Варто відзначити, що окремо були передбачені чекістсько-військові заходи, тобто масштабні операції з розшуку М. Дяченка за допомогою облав. Їх було заплановано аж 5.

По-перше, оперативники планували провести чекістсько-військову операцію в лісах біля полонини Плоська, на стику Надвірнянського і Яремчанського районів Станіславської області та Рахівського округу Закарпатської області. Адже агентура вказувала, що саме там М. Дяченко та його бойовики перебули зиму 1950-1951 рр., а влітку 1951 р. відбувалися організаційні зустрічі підпільників. Оскільки один із заарештованих місцевих мешканців Олексій Гунда на «активному допиті» (очевидно, після побоїв) розповів про перебування М. Дяченка в лісі біля урочища Бурсина Яма, біля полонини Довга, то першочергову увагу під час операції планувалося приділити пошуку підпільників у ярах, які вказали заарештовані.

По-друге, чекісти мали інформацію від агентів «Чорного», «Донського» і «Зуба» про перебування охоронців М. Дяченка влітку 1951 р. на літніх постоях, на полонинах Вижня, Нижня і Середня Надвірнянського району. Саме тому цю місцевість було заплановано опрацювати за допомогою чекістсько-військових операцій. Організацією цих двох заходів займалися оперативники Челноков і Штепа.

По-третє, агент «Хуторянин» доніс у МДБ про появу восени 1951 р. в селах Широкий Луг і Новоселиця Надвірнянського р-ну

групи підпільників ОУН, які заготовлювали продукти на зиму. Тому чекісти планували через своїх інформаторів спробувати з'ясувати ймовірні місця перебування підпільників, а потім пропрацювати їх пошуковими групами, особливу увагу звернувши на місцевості на стику Станіславської та Закарпатської областей. Організацією заходу займалися оперативники Тихомиров і Беляєв.

До речі, варто відзначити, що підпільники ОУН недаремно часто переховувались саме на стику областей. Справа в тому, що обласне керівництво МДБ насамперед думало, як прозвітувати про опрацювання території підконтрольної їм області, і часто до суміжних районів чекістсько-військові операції просто не досягали. Подекуди ніхто із чекістів не хотів брати на себе відповідальності за райони, які лежали поряд із сусідніми областями, тим паче адміністративні межі не завжди були чітко прописані, а отже завжди можна було сказати: що розшук підпільників ОУН на цих територіях повинен був здійснювати сусідній начальник МДБ. Це помітили підпільники, і користались таким станом справ. Зокрема, член Проводу ОУН В. Кук тривалий час переховувався на межі Львівської та Тернопільської областей; члени Проводу ОУН Р. Кравчук і Р. Шухевич тривалий час переховувалися в Рогатинщині, територія якої була розташована на стику тодішніх Львівської, Дрогобицької, Станіславської та Тернопільської областей.

По-четверте, оперативники дізнались про появу 1951 р. підпільників, можливо охоронців М. Дяченка, які заготовляли продукти харчування біля с. Ясіня Закарпатської області. Зважаючи на це, планувалося пропрацювати ліси біля с. Ясіня за допомогою пошукових груп.

І, по-п'яте, планувалося провести велику чекістсько-військову операцію в лісах біля с. Бистриця Надвірнянського району, де неодноразово восени 1951 р. фіксували появу бойовиків М. Дяченка. Чекісти планували посилити допити затриманих мешканців села, і в разі їхніх свідчень про місця перебування М. Дяченка – використати їх під час операції як провідників.

Варто також відзначити, що окремі плани розшуку склали на оточення М. Дяченка, його зв'язкових і бойовиків. Виконанню планів заходів УМДБ по Станіславській області з розшуку керівництва Карпатського крайового проводу ОУН надавалося важливе значення у Києві, і тому в січні 1951 р. до м. Станіслав відрядили двох представників управління 2-Н МДБ УРСР для перевірки стану оперативної роботи. Результати перевірки викладено в окремих довідках, які варто проаналізувати докладніше.

23 січня 1952 р. старший оперуповноважений управління 2-Н МДБ УРСР ст. лейтенант Подліпенко та старший оперуповноважений управління 2-Н МДБ УРСР мол. лейтенант Стратієнко підготували довідку про результати перевірки роботи оперативно-чекістських груп, створених проти керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН «Гомона» й учасників його охорони, а також керівників проміжних пунктів зв'язку М. Дяченка – «Ярконого» та «Зуба».¹⁶³

Подліпенко та Стратієнко відзначили, що оперативно-чекістську групу проти М. Дяченка, його коректора «Христі», друкарки «Ірини» й членів охорони – «Горліса», «Артема», «Мартина», «Дяченка», «Сміливого» та «Захара» створили 18 листопада 1951 р. у складі: заступника начальника відділу УМДБ по Станіславській області капітана Макарова (старший), старшого оперуповноваженого 2 відділу УМДБ по Станіславській області ст. лейтенанта Тузова й оперуповноваженого 2 відділу УМДБ по Станіславській області мол. лейтенанта Беляєва.

У січні 1952 р. цю групу поповнили оперативники, внаслідок чого до неї увійшли: старший оперуповноважений 5 відділу УМДБ по Станіславській області майор Штепа (старший), заступник начальника відділення 3 Головного управління МДБ СРСР підполковник Тихомиров, начальник відділення управління охорони МДБ СРСР майор Богданов, начальник відділення УМДБ по Ізмаїльській області майор Алексеєв, оперуповноважений 2 відділу УМДБ по Станіславській області мол. лейтенант Беляєв і старший оперуповноважений 2 відділу УМДБ по Станіславській області ст. лейтенант Тузов.

Оперативний склад групи розпочав свою роботу 11 січня 1952 р. Розподілом обов'язків займався старший групи, яка базувалася в с. Бистриця Надвірнянського району. Згідно з планом роботи, групі повинні були надати солдатів 17 загону військ МДБ, однак на день перевірки було лише 6 солдатів, які не могли забезпечити виконання плану заходів, що були передбачені.

Зазначені оперативники мали на зв'язку 8 агентів, однак жоден із них узимку 1951-1952 рр. не підтримував безпосереднього контакту з М. Дяченком або його охоронцями. Серед них були агенти «Залізник», «Рафайловський», «Хуторянин», «Васільєв», «Роман», «Озерний», «Максим», «Зуб» – всі місцеві мешканці, які добре знали місцевих підпільників, та яких було залучено до співпраці з МДБ за допомогою компрометуючих

¹⁶³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 34-43.

матеріалів, під загрозою арешту або депортації. Чекісти відзначали, що хоча вони були завербовані, та «двурушничали і дезінформували нас», підтримуючи контакти з підпіллям і надаючи йому допомогу, водночас приховуючи ці зв'язки від органів МДБ. Внаслідок чого знайти підпільників не вдавалося.

17 січня 1952 р. чекісти затримали двох мешканок с. Бистриця Надвірнянського району, про яких у райвідділі МДБ назбиралось чимало інформації про їхні контакти з підпільниками. Затримані розповіли, що наприкінці листопада 1951 р. передавали бринзу та мед підпільникам – охоронцям М. Дяченка. Жінок залякали та примусили співпрацювати з органами МДБ, сподіваючись за їхньою допомогою вийти на місцеперебування М. Дяченка, який міг переховуватись в лісах неподалік с. Бистриця, але даремно. Це їй не дивно, адже місцеве населення переважно схвалювало діяльність ОУН і зазвичай не повідомляло до МДБ інформації про місця перебування підпільників.

5 січня 1952 р. агент «Павло» повідомив в УМДБ по Станіславській області про появу М. Дяченка біля с. Бринь Галицького р-ну. За деякими даними, зважаючи на численні чекістські операції в горах, М. Дяченко вирішив перебазуватися. Для перевірки цієї інформації майор Алексєєв спільно з оперативниками Галицького райвідділу МДБ здійснювали заходи в с. Бринь.

Подліпенко та Стратієнко відзначили, що оперативно-чекістську групу з розшуку М. Дяченка суттєво оновлено, а тому вона результатів станом на 23 січня 1952 р. ще не мала, проте продовжувала реалізацію заходів і прочісувала, з допомогою солдатів, окремі хутори та лісові масиви для виявлення підпільників ОУН.

Також цілий комплекс заходів здійснювали проти зв'язкових М. Дяченка – «Ярконого» – й інших. Однак, це вже зовсім інша тема. Варто лише відзначити, що чекісти 1951-1952 рр. зробили все можливе, щоб з усіх боків обкласти своєю агентурою М. Дяченка та його оточення, а це означало, що рано чи пізно повинні були знайти ниточку до нього.

У лютому 1952 р. київські чекісти також перевіряли роботу своїх станіславських колег. 18 лютого 1952 р. старший оперуповноважений управління 2-Н МДБ УРСР ст. лейтенант Подліпенко та старший оперуповноважений управління 2-Н МДБ УРСР мол. лейтенант Стратієнко підготували доповідну записку на ім'я заступника начальника управління 2-Н МДБ УРСР полковника І. Шорубалка про хід виконання плану заходів МДБ СРСР зі

знищення членів Карпатського крайового проводу ОУН «Грома» та «Гомона», а також низових ланок ОУН, на які вони базуються.¹⁶⁴

Подліпенко та Стратієнко доповідали Шорубалці, що з 21 по 23 січня і з 10 по 13 лютого 1951 р. за його розпорядженням перебували в УМДБ по Станіславській області, де ознайомились з роботою чекістсько-військових груп, створених для розшуку учасників Карпатського крайового проводу ОУН «Грома» та «Гомона», а також низових ланок ОУН, на які вони базуються. Ознайомленням було встановлено, що згідно з планом заходів, затвердженим міністром МДБ СРСР Ігнат'євим із розшуку та знищення учасників Карпатського крайового проводу ОУН, було створено оперативно-чекістські групи, які дислокувалися в місцях, вказаних у плані. Здебільшого оперативно-чекістські групи працювали в повному складі так, як це було заплановано, однак із групи розшуку М. Дяченка вибув за станом здоров'я і повернувся у Київ співробітник МДБ УРСР майор Богданов, а з групи розшуку підпільника «Яркого» вибув через хворобу співробітник МДБ СРСР майор Кузнецов, який понад місяць перебував на лікуванні в санчастині УМДБ по Станіславській області.

1 лютого 1952 р. у м. Станіславі відбулась оперативна нарада начальників районних і міських райвідділів МДБ і старших оперативно-чекістських груп, яку проводив міністр держбезпеки УРСР М. Ковальчук. Після неї відповідальні за розшук Карпатського КП ОУН, уповноважений МДБ СРСР полковник Кузнецов і заступник начальника відділу УМДБ по Станіславській області капітан Челноков 3 лютого 1952 р. провели оперативну нараду зі співробітниками Солотвинського райвідділу МДБ, а 5 лютого – зі співробітниками Надвірнянського райвідділу МДБ, де ще раз роз'яснили важливість покладених на них завдань, оцінку їхньої роботи МДБ СРСР, а також розповіли про нові установки міністра держбезпеки УРСР М. Ковальчука, дані на нараді 01.02.1952 р.

26 січня 1952 р. до м. Надвірна чекісти направили команду внутрішніх військ МДБ під командуванням ст. лейтенанта Рибальченко, яка, однак, до 11 лютого перебувала в Рівненській області за завданням МДБ УРСР, і лише потім опинилася в Надвірнянському районі. Одна з груп цієї команди долучилася до оперативно-чекістської групи з розшуку М. Дяченка та

¹⁶⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 121-130 (оригінал із резолюцією І. Шорубалка, арк. 18-27, копія). Інший, практично ідентичний але все ж більш короткий варіант цієї доповідної записки, датований 13 лютого 1952 р., також підшитий до цього ж тому справи «Верховинці» на арк. 28-33.

його охоронців, інші долучилися до груп із розшуку керівника зв'язків М. Дяченка «Ярконого», третю групу залишили в резерві.

Внаслідок проведених заходів із розшуку керівників Карпатського КП ОУН чекісти встановили нові родинні та ділові контакти підпільників, які взяли в активну розробку, включивши доповнення в плани роботи. Протягом січня-лютого 1952 р. оперативний склад створених груп здійснив низку заходів, зокрема й велику операцію силами 600 чол. оперативного складу, офіцерів і солдатів внутрішніх військ МДБ УРСР. Саме під час її проведення 13 січня 1952 р. в Солотвинському районі чекісти вбили члена куцця ОУН «Чортика». Проводились й інші операції, зокрема силами 5 команди 17 загону внутрішніх військ МДБ, однак крім виявлених 5 бункерів ОУН і вилучених у них 2 ручних кулеметів, паперу та побутових предметів, результатів не було досягнуто.

Під час здійснення заходів із розшуку М. Дяченка та його оточення, у січні-лютому 1952 р. чекісти завербували 8 нових агентів. Найбільш характерним був приклад вербовки агента «Следопит», який добре знав місцевих підпільників, 1949-1950 рр. підтримував контакти з коректором референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН «Христею» і друкаркою «Іриною», а ще раніше підтримував контакти з М. Дяченком.

Завербовані агенти «Надя» та «Галя», мешканки с. Бистриця, протягом 1950-1951 рр. систематично зустрічались з бойовиками М. Дяченка – «Горлісом» та «Остапом», надавали їм продукти та матеріальну допомогу, утримували у своїх хатах (зокрема, заготували 30 кг бринзи, 10 кг меду та зшили ватну ковдру). Все це бойовики М. Дяченка забрали та віднесли в лісі біля р. Бистриця. Це давало підстави вважати, що М. Дяченко міг переховуватись в лісі біля с. Бистриці, однак нічого точнішого чекісти не дізналися. Ще один із завербованих агентів 1950 р. надавав підпільникам ОУН з охорони М. Дяченка бензин, періодично зустрічався з ними біля с. Гвіздь Солотвинського району.

Новозавербованого агента «Дуная» чекісти залучили до співпраці на основі компрометуючих матеріалів. До початку зими 1951-1952 рр. він неодноразово зустрічався з підпільниками ОУН із групи «Ярконого». Саме від нього чекісти дізнались вірогідне місце перебування зв'язкових ОУН – полонина Максимець біля с. Зелена Надвірнянського району.

Інші агенти також особисто знали або М. Дяченка, або його бойовиків та охоронців, і саме через них чекісти намагалися вивідати про місцеперебування підпільників. Однак, не всі

завербовані давали правдиву інформацію. Судячи з усього, їх вербували під натиском компрометуючих матеріалів. Вони погоджувалися на співпрацю з органами МДБ, а потім або розповідали про це підпільникам, або просто не давали чекістам жодної цінної інформації для здійснення заходів.

На пошук підпільників було спрямовано значні сили. З 13 по 16 лютого 1952 р. в Надвірнянському районі чекісти провели операцію з розшуку підпільників «Зуба», «Ореста», «Міська» й інших силами 760 солдатів та офіцерів військ МДБ. Шукали підпільників у тих місцях, на які вказувала завербована агентура.

Зокрема, 13 лютого 1952 р. планували прочесати ліс біля с. Старунь, де міг переховуватись підпільник «Зуб» із 4 охоронцями; 14 лютого – ліс «Лубинець», де за даними агента «Весельчака» мав переховуватись керівник куща ОУН «Ринь», 3 його охоронці та колишній керівник Солотвинського районного проводу ОУН «Донець»; 15 лютого – ліс між с. Жураки та м. Солотвино, де за даними агента «Старика» переховувався керівник СБ Солотвинського районного проводу ОУН «Мисько» та 3 його бойовики; 16 лютого – поле біля с. Гвіздь, де за даними агента «Явора» могли переховуватися охоронець М. Дяченка – «Дяченко», члени охорони керівника Солотвинського районного проводу ОУН «Ореста» й учасники місцевого куща ОУН «Голуба».

Крім того, в лютому 1952 р. чекісти запланували провести операцію із затримання живим підпільника «Дяченка» за допомогою заарештованих і завербованих підпільників ОУН.

Подліпенко та Стратієнко також доповідали Шорубалці, що в грудні 1951 р. і в січні 1952 р. М. Дяченка й одного з його бойовиків двічі помітили біля сіл Бринь і Боднарів, а також на дорозі біля с. Бабин-Зарічний. Зважаючи на активізацію розшуку М. Дяченка в Солотвинському р-ні, він міг перебазуватися ближче до с. Боднарів. Тому агент УМДБ «Назарчук» з агентом «Сміливим» 5, 6 і 7 січня 1952 р. зв'язались з Ярославом Дрогомирецьким (братом М. Дрогомирецького – родича Михайла Дяченка) і намагалися дізнатися про перебування підпільників. Однак, зазначену інформацію отримати їм не вдалося.

У м. Станіславі чекісти виявили в одній із шкіл вчительку Кобуц Раїсу Іванівну, з якою М. Дяченко раніше підтримував тісні контакти. Її обставили з усіх боків агентурою, сподіваючись, що він рано чи пізно звернеться до неї за допомогою.

Подліпенко та Стратієнко також відзначили, що поряд з агентурно-оперативними заходами створено чекістські групи,

які здійснювали виховну роботу з населенням (очевидно, залякували його співпрацею з повстанцями, погрожували тривалим ув'язненням у разі підтримки українського визвольного руху). Наприклад, у січні 1952 р. в с. Зелена Надвірнянського р-ну начальник райвідділу МДБ Кулагін здійснив роз'яснювальну роботу щодо наказу № 312 (про заохочення виходу підпільників із повинною до МДБ) за присутності до 50 місцевих жителів. Спільно з обкомом КП(б)У готувалося провести лекцію «Про українських буржуазних націоналістів», яку керівники Солотвинського райкому КП(б)У планували прочитати в селах Жураки, Маркове та Монастирчани.

Подліпенко та Стратієнко відзначили, що недоліком чекістів у розшуку «Грома» та «Гомона» була повільність у здійсненні заходів, хоча й агентури було завербовано чимало, а війська та техніки цілком вистачало. Щодо М. Твердохліба, то чекісти, навіть після 4 місяців активного розшуку, не знали хоча б приблизно, де він переховується. Оперативно-чекістську групу з розшуку М. Дяченка та його охоронців укомплектували оперативники, які не мали достатнього досвіду в боротьбі з підпіллям ОУН, а тому Подліпенко та Стратієнко запропонували її керівництво сформувати у новому складі: старший групи – підполковник Россоленко, заступник начальника 5 відділу УМДБ по Станіславській області; оперативники групи – підполковник Юрченко, начальник відділення управління 2-Н МДБ УРСР; майор Штепа – заступник начальника 5 відділу УМДБ по Станіславській області; підполковник Тихомиров – начальник відділення 3 головного управління МДБ СРСР; ст. лейтенант Тузов – старший оперуповноважений 2 відділу УМДБ по Станіславській області; мол. лейтенант Беляєв – оперуповноважений 2 відділу УМДБ по Станіславській області. З керівництва УМДБ по Станіславській області відповідальним за розшук М. Дяченка пропонували призначити досвідченого оперативника, заступника начальника управління полковника Нечаєва, мотивуючи це наявністю щонайменше 52 підпільників з оточення «Грома» та «Гомона», яких потрібно було виявити та знищити.

Подліпенко та Стратієнко також констатували, що військові МДБ мало користувалися під час проведення операцій отриманими агентурними даними. Ще однією проблемою було те, що М. Дяченко та М. Твердохліб могли переховуватись у глухих лісових масивах Надвірнянського району, для пошуку в яких військових не вистачало, а тому ці великі ліси жодного разу належно не обшукувалися чекістами.¹⁶⁵

¹⁶⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 26-27.

ЗАГИБЕЛЬ МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА

Донедавна в науковій літературі не було подробиць про обставини загибелі М. Дяченка. П. Дрогомирецький та І. Гушак, згадуючи про загибель поета в лютому 1952 р., використовували інформацію, яку їм вдалося отримати від ветеранів УПА і підпілля ОУН та місцевих мешканців.

Точну інформацію про загибель Михайла Дяченка вдалося розшукати в матеріалах Галузевого державного архіву Служби безпеки України.

Детальна інформація про операцію, під час якої загинув М. Дяченко, вміщена у спеціальному повідомленні начальника УМДБ по Станіславській області В. Шевченка № 979 від 6 березня 1952 р.¹⁶⁶ З неї дізнаємося, що органи МДБ 1951 р. здійснили значну роботу з розшуку підпільників ОУН Карпатського крайового проводу ОУН, внаслідок чого було захоплено живими або вбито 63 підпільники, заарештовано або виведено з повинною 86 членів ОУН та їхніх симпатиків. Тим не менше, станом на 1 січня 1952 р. на обліку в УМДБ перебували 10 проводів ОУН і груп чисельністю до 60 осіб, серед них: Карпатський крайовий провід ОУН – 19 чол., Солотвинський районний провід ОУН – 8 чол., Надвірнянський районний провід ОУН – 8 чол. і шість боївок чисельністю 26 осіб.

Для забезпечення розшуку та знищення М. Твердохліба та М. Дяченка, а також зазначених проводів, керівництво УМДБ по Станіславській області в січні 1952 р. переформувало раніше створені 13 оперативно-чекістських груп, укріпило їх досвідченими чекістами. Внаслідок чого в цих групах було закріплено 64 оперативних працівники та 530 офіцерів і солдатів військ МДБ. Внаслідок здійснених агентурно-оперативних заходів, на початку лютого 1952 р. чекісти отримали дані про наявність в урочищі Хубена біля с. Дзвиняч Солотвинського району капітально обладнаного бункера, де переховувалися керівник СБ Солотвинського районного проводу ОУН «Місько» й інші підпільники. Зокрема, заарештований за допомогу підпільникам Марковецький Михайло Михайлович на допиті в МДБ розповів, що восени 1951 р. за завданням «Миська» заготовлював продукти і транспортував їх у ліс між селами Жураки та Дзвиняч. Були також інші інформації про можливість перебування підпільників у цих районах.

На основі отриманих даних відділ 2-Н УМДБ по Станіславській області розробив план спеціальної операції з розшуку

¹⁶⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 103-110.

підпільників у лісах біля сіл Дзвиняч і Жураки. Операцію розпочали 18 лютого 1952 р., і тоді одна з оперативно-військових груп виявила бункер з ознаками того, що підпільники втекли з нього незадовго до появи військових. Інша військова група, яка перебувала неподалік, помітила чотирьох підпільників, які намагалися втекти, і вжила заходів для їхнього переслідування та затримання. Підпільники помітили переслідування, вибігли на шосе Станіслав – Надвірна, забрали коней у проїжджаючих селян, проїхали кілька кілометрів до с. Тарновиця-Лісова Ланчинського району, залишили коней і втекли до лісу.

На пошук підпільників допоміжно направили оперативно-військову групу із службовою собакою, яка, безперервно йдучи за слідом, о 23.00 наздогнала двох підпільників і в перестрілці вбила їх. Тоді інші підпільники, скориставшись темнотою, залягли в лісі, підпустили військову групу на близьку відстань та відкрили по ній вогонь, поранивши двох солдатів, інструктора-собаководи та службову собаку. Очевидно, це спричинило розгубленість серед чекістів, а підпільники втекли.

Однак наступного дня операція продовжувалася, місцевість контролювали ще більшими силами чекістів, і в результаті безвихідної ситуації об 11 ранку до Солотвинського райвідділу МДБ з'явився з повинною Шваюк Василь Іванович.¹⁶⁷ Він розповів, що 18 лютого, перебуваючи в бункері ще з 3-ма підпільниками, помітили наближення військових МГБ, а тому вийшли з бункера і спробували дістатися до інших населених пунктів. Але через переслідування чекістами підпільники вимушені були тікати до лісу, де стався бій, в результаті якого загинули Свидрук Мирон Іванович – «Вільшенко»¹⁶⁸ та Насадюк Микола Іванович – «Кисляк».¹⁶⁹ У вбитих чекісти вилучили автомат, 2 гвинтівки, пістолет, набої та документи, а з їхнього бункера – радіоприймач і різні предмети господарського вжитку.

Після цього чекісти ще більше активізувалися, продовжуючи операцію. 20 лютого 1952 р. в лісі біля с. Гвіздь ними був виявлений

¹⁶⁷ Шваюк Василь Іванович, 1931 р. н., ур. с. Гвіздь Солотвинського району, підпільник ОУН з 1951 р., член куца «Проміня».

¹⁶⁸ Свидрук Мирон Іванович – «Вільшенко», 1924 р. н., ур. м. Надвірна Станіславської області, він же Іванців Іван Степанович, 1928 р. н., бойовик СБ Солотвинського районного проводу ОУН.

¹⁶⁹ Насадюк Микола Іванович – «Кисляк», 1920 р. н., ур. с. Гвіздь Солотвинського району Станіславської області, член куца ОУН «Проміня», в підпіллі ОУН перебував з 1950 р.

та вбитий четвертий підпільник, який втік з бункера – Ганзюк Іван Павлович – «Пісня».¹⁷⁰ У нього вилучили автомат, гранату та набої.

Після того, як чекісти виявили чотирьох підпільників ОУН, вбивши трьох із них, операція продовжувалася. Було зрозуміло, що десь неподалік міг переховуватися і М. Дяченко з охоронцями.

Як зазначено в оперативному зведенні УМДБ по Станіславській області № 53 за 22 лютого 1952 р.,¹⁷¹ цього дня в урочищі Хубена біля с. Дзвиняч Станіславської (нині – Івано-Франківської) області під час проведення планової чекістсько-військової операції з розшуку підпільників ОУН одна з військових груп Управління МДБ по Станіславській області о 13.30 вийшла на бункер, з відчиненого люку якого підпільники спостерігали за місцевістю. Військову групу очолював командир 3 команди 1 дивізіону 17 загону військ МДБ мол. сержант Єгоров, а всією операцією керували відряджений з МДБ СРСР полковник Кузнєцов, заступник начальника 2 відділу УМДБ по Станіславській області капітан Челноков, начальник Солотвинського райвідділу МДБ майор Бондаренко та військовий керівник, заступник командира 15 загону військ МДБ майор Макаров.

Підпільники пізно помітили емгібестів, які підходили до бункеру, і, не маючи можливості втекти, відкрили вогонь, поранивши в руку одного з солдатів – рядового Струкова Олександра Олексійовича. Бункер групою одразу ж був оточений та блокований з усіх боків. Підпільники ОУН вчинили спротив, викинули з бункеру кілька гранат, спалили та порвали чимало документів, а потім, не бажаючи здаватися живими, застрелились¹⁷².

З бункера витягнули трупи семи вбитих підпільників ОУН, один із яких – відомий поет Михайло Дяченко – «Марко Боеслав».

За даними МДБ УРСР, які підтвердили заарештовані УМДБ по Станіславській області підпільники П. Мельник – «Хмара», П. Іванишин – «Баша» й інші, 22 лютого 1952 р. в бункері разом із М. Дяченком загинули:

1. Керівник Солотвинського районного проводу ОУН Онуфряк Онуфрій Васильович – «Орест», він же «Держак», 1927 р. н., ур. с. Зелена Надвірнянського р-ну Станіславської області, в підпіллі з 1944 року.

---

¹⁷⁰ Ганзюк Іван Павлович – «Пісня», 1930 р. н., ур. с. Фельдків Ланчинського р-ну Станіславської області, бойовик охорони Солотвинського районного проводу ОУН, у підпіллі ОУН перебував із 1950 р.

¹⁷¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 99-102.

¹⁷² ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 108.

2. Янишевський (Янішевський) Михайло Іванович – «Вихор», він же «Яструб» і «Місько», 1927 р. н., ур. с. Жураки Солотвинського району Станіславської області, підпільник з 1944 року.
3. Драгомерецький (або Дрогомирецький) Михайло Федорович – «Захар», 1930 р. н., ур. с. Боднарів Калуського р-ну Станіславської області, бойовик охорони М. Дяченка.
4. Фесюк Михайло Петрович – «Чумак», 1928 р. н., ур. с. Жураки Солотвинського р-ну Станіславської області, підпільник з 1949 року.
5. Свидрук Марта Іванівна – «Марійка», 1928 р. н., ур. м. Надвірна Станіславської обл., сестра працівника СБ Солотвинського районного проводу ОУН Свидрука Мирона Івановича – «Вільшенка», якого було вбито 19 лютого 1952 р.
6. «Сміливий», ур. с. Підпечери Станіславського р-ну Станіславської області, бойовик охорони М. Дяченка.

У підпільників вилучили 11 стволів зброї, 564 набой, 2 радіоприймачі, організаційні документи й інше майно.

Дослідник Іван Гушак у своїй книзі про М. Дяченка висловив здогадку про те, що М. Дяченко зимував разом зі ще 7 підпільниками на ім'я Михайло¹⁷³. Як видно із звіту МДБ, насправді у криївці перебувало чотири Михайла.

Начальник УМДБ по Станіславській області А. Костенко в підсумку зазначив, що за час проведення чекістсько-військової операції з 18 по 22 лютого 1952 р. в Солотвинському районі було виявлено, вбито та захоплено 11 підпільників ОУН. За даними УМДБ, цими підпільниками лише в 1950-1951 рр. було вчинено щонайменше 11 акцій, під час яких було вбито та поранено 15 осіб, в т. ч. 1 співробітник МДБ, 2 співробітника міліції, 2 військовослужбовці Червоної Армії, 3 місцевих активісти, 2 солдати військ МДБ та 4 бійці груп охорони громадського порядку. Щодо М. Дяченка, то А. Костенко відзначив, що за час перебування в підпіллі він проявив себе як активний організатор підпілля на території Карпатського краю, написав значну кількість антирадянських творів (віршів, оповідань і т. п.), які великими накладками видавалися у підпіллі та поширювалися серед населення. Тому його знищення в середовищі чекістів вважалося великим успіхом. Міністр держбезпеки УРСР М. Ковальчук доповів про ліквідацію М. Дяченка і його охоронців листом № 678/к від 13 березня 1952 р. Першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Мельникову та генерал-лейтенанту Рясному у МДБ СРСР, додавши також список творів М. Дяченка.¹⁷⁴

¹⁷³ Гушак І. Вказ. праця. – С. 50-51.

¹⁷⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 131-149.

ТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА

Слід відзначити, що чекісти, які проводили операцію, досить ретельно поставились до архіву М. Дяченка, вилученого в бункері. Вони склали список всіх відомих його праць (начальник відділу 2-Н УМДБ по Станіславській області майор Форманчук завізував список обсягом в 9 аркушів, де зазначені всі відомі чекістам твори М. Дяченка),¹⁷⁵ а оригінали документів було передано до архіву УМДБ по Станіславській області. Більшість творів М. Дяченка було поміщено у збірнику матеріалів про УПА і підпілля ОУН, який нині зберігається в ГДА СБУ (фонд № 13 – колекція друкованих видань, справи № 372, 376 та 398).

У бункері М. Дяченка чекістами було виявлено чимало підпільних документів – книг, брошур, статей, інструкцій, листівок, особистих записів, газет тощо. Серед них особливе зацікавлення, на нашу думку, викликають його особисті організаційні записи та щоденник. На жаль, їх оригінали виявити не вдалося – судячи з усього, вони зберігалися в агентурній справі «Верховинці» в архіві УМДБ по Станіславській області, а потім, як вже зазначалося, були знищені співробітниками КДБ в 1990 р. У ГДА СБ України зберігається лише переклад вцілілих фрагментів записів М. Дяченка російською мовою, який був зроблений для відправлення у Москву на доповідь керівникам МДБ СРСР.¹⁷⁶ Їх текст, ймовірно, сильно постраждав під час операції з ліквідації М. Дяченка, оскільки в перекладі бракує чимало слів, які позначені трьома крапками¹⁷⁷.

Організаційні записи М. Дяченка охоплюють події з весни по осінь 1951 року. В них відображено його організаційну роботу, як керівника пропаганди Карпатського КП ОУН, та діяльність інших учасників підпілля на території Станіславської області.

Варто докладніше проаналізувати основні теми, які заторкнув у своїх записах М. Дяченко.

Перша частина його записів стосується перебування у бункері взимку 1950-1951 рр. Автор змальовує стосунки під-

¹⁷⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 111-119.

¹⁷⁶ 19 березня 1952 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР полковник І. Шорубалка листом № 7/1/993 направив переклади документів М. Дяченка російською мовою на 62 арк. зі Львова до Києва. Очевидно, переклад документів здійснювався в УМДБ по Станіславській області або у львівській опергрупі МДБ. 25 березня 1952 р. заступник начальника управління 2-Н МДБ УРСР майор Биков листом № 7/1/1035 направив начальнику 8 відділу 2 головного управління МДБ СРСР підполковнику Бурдіну більшу частину цих перекладів на 54 арк. ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 150, 151.

¹⁷⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 152-164, 192-206.

пильників, характеризує їхній побут під землею, наводить цікаві подробиці тривалої зимівлі. Чи не найцікавішим є його аналіз результатів зимової роботи, яку виконали співробітники референтури пропаганди під час перебування в бункері.

Зважаючи на те, що бункер знаходився у Карпатах, де зима тривала довго, лише 4 травня його було залишено. Поновилися активні підпільні зв'язки. М. Дяченко, як керівник пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, намагався встановити постійно діючий зв'язок з усіма округами, переговорити з керівниками підпілля про виконану за зиму роботу та подальші перспективи.

М. Дяченко висловив у записках занепокоєння через значні втрати серед керівників підпілля ОУН. Мабуть, найбільше він переживав через те, що не прийшов на домовлені зустрічі керівник Карпатського крайового проводу ОУН Степан Слободян – «Єфрем». Однак встановити його долю у М. Дяченка вже не було змоги.

У примітках до записів М. Дяченка, які зробили співробітники МДБ під час перекладу, де вказано справжні прізвища підпільників ОУН, які фігурують в тексті лише за псевдонімами, зазначено, що зустрічі з керівником Карпатського крайового проводу ОУН Слободяном Степаном – «Єфремом» – не відбулися тому, що останнього вбили в бункері біля с. Бережниця Івано-Франківської області ще 18 листопада 1950 року під час проведення чекістсько-військової операції.

Особливої уваги заслуговує та частина записів М. Дяченка, яка стосується його зустрічей з керівником СБ Карпатського крайового проводу ОУН, колишнім керівником військового округу УПА Миколою Твердохлібом – «Громом». Станом на 1951 р. більшість членів цього проводу загинула, а живими залишилися лише кілька провідників. М. Твердохліб відзначався особливою конспіративністю, переховувався у гірських районах Станіславщини і, можливо, саме через свою пильність так довго залишався серед живих, незважаючи на те, що його, як колишнього керівника ВО УПА, з 1944 р. безперервно розшукувало обласне управління держбезпеки. М. Дяченко у своїх записках відмітив, що разом із М. Твердохлібом вони встигли обговорити стан справ на території Станіславщини, домовитись про подальші плани підпільної роботи та нові зустрічі.

Однак їм не судилося більше зустрітись після 1951 року через загибель М. Дяченка. Щодо М. Твердохліба, то він ще три роки переховувався у важкодоступних гірських районах Карпат із своєю дружиною та бойовиками, але це не врятувало його від смерті.

17 травня 1954 р. його бункер було виявлено й оточено співробітниками Управління КДБ по Станіславській області і він разом з дружиною покінчив життя самогубством.¹⁷⁸ Саме після його загибелі чекісти припинили провадження київської контрольно-наглядової агентурної справи «Верховинці». Оперуповноважений 1 відділу 4 управління КДБ УРСР лейтенант Кирилюк у висновку про закриття справи від 27 листопада 1954 р. відзначив, що з моменту заведення нагляду у травні 1948 р. всі керівники Карпатського крайового проводу ОУН загинули. Враховуючи це, справа була закрита та передана на зберігання до обліково-архівного відділу КДБ УРСР.¹⁷⁹

М. Дяченко не оминає нагоди змалювати побут підпільників на постої в лісі, заходи безпеки з уникнення зустрічі з оперативними групами МДБ. Цікавими є його роздуми про вироблені в повстанців протягом тривалого часу підпільні звички, до прикладу, спостережливість і точність у роботі.

Особливу увагу автор записів приділив змалюванню морального стану учасників підпілля. У тексті занотовано чимало подробиць із щоденного життя підпільників ОУН: масові облави, виселення, переслідування близьких людей тощо. Проте М. Дяченко вважав, що, незважаючи на дуже важкі умови, значна кількість підпільників ОУН до кінця вірила в можливість здобуття незалежності України та намагалася сумлінно виконувати свої обов'язки.

Органічно в текст розповіді вплетено особисті переживання М. Дяченка про долю українського національно-визвольного руху, зокрема після того, як він дізнався про розгром підпільників ОУН в Чорному лісі й успішні операції МДБ із захоплення живими керівників ОУН у 1951 році.

Чи не найцікавішими в щоденнику є враження М. Дяченка від навчання, яке він проводив влітку 1951 року. Тоді в Карпатах зібралася доволі значна група підпільників чисельністю 25 чоловік. Незважаючи на брак продуктів, підпільники п'ять днів спілкувалися та обмінювалися досвідом своєї роботи. Після завершення навчання вони розійшлися на різні території.

Згодом заарештований МДБ керівник Станіславівського надрайонового проводу ОУН Дмитро Найдич – «Шварно» – на допитах розповів, що на цих зборах порушували три головні питання: про кадри, фінанси і проведення агітації. Окрім того, він відмічав, що М. Дяченко – «Гомін» – заборонив підпільникам ОУН, без дозволу вищих проводів, вчиняти акції над представ-

¹⁷⁸ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 376-379.

¹⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 8. – Арк. 380-381.

никами радянської влади й активом, пояснюючи це тим, що через них посилюються спецоперації МДБ проти підпільників ОУН.

М. Дяченко, як і більшість підпільників ОУН, вважав, що, незважаючи на розгром структур ОУН органами держбезпеки УРСР, тривалий спротив радянському тоталітарному режимові не був даремним. Свої нотатки про організаційну роботу він завершив таким записом: «*1951 рік – це ще одна велика перемога великої ідеї*».

Другий документ – щоденник М. Дяченка – охоплює події з 27 листопада 1951 р. по 22 січня 1952 р. В ньому розповідається про останню зимівлю М. Дяченка й учасників підпілля Солотвинського районного проводу ОУН в бункері «Чорна печера» в урочищі Хубена біля с. Дзвиняч.

Однією з головних тем щоденника є роздуми автора про перспективи війни між країнами Заходу та СРСР. М. Дяченко вважав, що справжню свободу український народ може здобути лише у збройній боротьбі. Зважаючи на розгром основних сил підпілля, автор розумів, що надія на продовження збройної боротьби українського народу буде лише у випадку виникнення нової війни.

М. Дяченко вважав, що західні країни, зважаючи на комуністичну загрозу, рано чи пізно будуть вимушені оголосити війну СРСР. Судячи зі щоденника, його особиста позиція полягала в тому, що відтягування війни між західними країнами із СРСР не йде на користь інтересам як ОУН, так і поневоленого українського народу.

У бункері М. Дяченко мав змогу слухати багато радіопередач. Почувши передвиборчу програму одного з кандидатів у Президенти США, він іронічно висловив у щоденнику недовіру його сподіванням на мирну перемогу над комуністичним СРСР навіть за 100 років. Однак, як показали подальші події, в чомусь американський дипломат мав рацію, і СРСР розвалився 1991 р., тобто через 40 років після написання щоденника.

Значне місце в щоденнику займають особисті враження М. Дяченка від чекістсько-військових операцій МДБ. Він сильно переживав через загибель великої кількості підпільників ОУН та арешти значної частини українського населення. М. Дяченко висловив думку, що великі втрати ОУН були зумовлені серйозним ставленням радянської влади до підпілля, страхом перед правотою його ідеологічних засад, зокрема перед ідеєю створення самостійної української держави.

Особливе зацікавлення викликають оцінки М. Дяченка роботи підпілля ОУН 1944-1952 рр. Ймовірно він усвідомлював, що скоро загине, адже шансів перемогти потужну репресивно-

каральну машину МДБ у підпілля ОУН вже не було. Тому він мимоволі задумувався над наслідками боротьби ОУН за самостійність України, чесно визнаючи, що йому, як безпосередньому учасникові подій, важко дати їм оцінку, і сподівався на те, що за нього це зроблять майбутні історики.

Однак, М. Дяченко все-таки виклав свою думку про події тих буремних років. Вона зводиться до того, що, незважаючи на важку ситуацію та низку помилок Проводу та членів ОУН, в цілому все ж було здійснено гігантську, передусім національно-виховну роботу, і окремі недоліки не можуть її перекреслити. Цікавим є зауваження М. Дяченка про вірогідну подальшу долю його щоденника. Він не був впевнений в тому, чи прочитає хто-небудь в СРСР колись його записи та думки. Як же він помилявся! Його щоденник уважно вивчили оперативники, а переклад вцілілих його уривків направили як у Київ, так і в Москву, до високопосадовців МДБ УРСР і МДБ СРСР, які керували боротьбою з українським національно-визвольним рухом.

У щоденнику М. Дяченка міститься чимало інформації про побут підпільників ОУН взимку в схронах під землею. Перед очима читача постають різні життєві ситуації: зимовий потоп у бункері, подробиці щоденного приготування їжі, розклад дня та навчання, переслуховування радіопередач, перебіг хвороби, побут однієї жінки серед 6-ти чоловіків тощо. Особливо чітко автор зобразив перепади настрою підпільників. З одного боку він свідчить, що було важко всемеро жити в замкненому приміщенні бункера, постійно перебувати під загрозою облав, а з іншого – констатує, що навіть найважчі ситуації не лякали українських повстанців, і вони ніколи не втрачали почуття гумору. В кінці щоденника, описуючи події січня 1952 р., М. Дяченко, з притаманним йому гумором, показав ставлення до зимівлі кожного з мешканців бункера «Чорна печера».

Не забув автор щоденника занотувати і свої особисті враження від різних подій життя, починаючи з туги за близькими та рідними та закінчуючи роздумами про те, що корисного він може зробити взимку в бункері.

Наведені нижче матеріали з особової справи М. Дяченка за 1934-1940 рр., організаційні записи за 1951 р., щоденник за 1951-1952 рр. і список творчої спадщини М. Дяченка друкуємо відповідно до оригіналу, практично без виправлень, окрім потрібних для смислового розуміння. Сподіваємось, що ці документи будуть сприяти кращому пізнанню біографії М. Дяченка – одного з чільних керівників українського національно-визвольного руху та відомого підпільного автора.

ВИСНОВКИ

Отже, вціліла творча спадщина М. Дяченка (а це вірші, оповідання, щоденник, робочі записи тощо) переконливо доводить, що він був одним з цікавих українських літераторів першої половини ХХ століття. Причому з тих, які залишились недооціненими як сучасниками, так і наступними поколіннями читачів. На те, очевидно, були як об'єктивні, так і суб'єктивні причини.

Мабуть, варто відзначити кілька періодів його творчості: це час ранніх юнацьких поетичних творів, праці періоду творчого становлення (він припав на передвоєнний період існування польської держави, тобто до 1939 р.) і найбільш зрілі твори, які написав М. Дяченко, як вже повністю сформована непересічна особистість, активний учасник українського визвольного руху 1940-1950-х рр.

Нині історики та політики багато говорять про покоління героїв, народжених у 1910-1925 рр., які брали активну участь в українському визвольному русі, який був їхнім кістяком. Однак не можна забувати, що тогочасні українські хлопці й дівчата були не лише борцями за кращу власну та долю свого народу, не лише героями, а ще й свого роду «смертниками». Причому добре усвідомлювали своє призначення: боротися за створення української держави або вмерти за неї. Не багатьом із них пощастило пережити польську, німецьку та радянську окупації. Тому сучасне покоління має пам'ятати самопожертву українських патріотів, які вибудували ідею незалежної України, хоча самі так і не дочекалися її втілення в життя. Саме до цього покоління і належав М. Дяченко.

Судячи з вивчених документів, окрім літературних талантів, М. Дяченко також мав талант підпільника, організатора. Адже працюючи в референтурах пропаганди Станиславівського окружного та Карпатського крайового проводу ОУН, він зумів (разом з іншими побратимами) налагодити випуск підпільної друкованої продукції ОУН чималими накладками, забезпечити її поширення в населених пунктах, контролювати за стилістикою і змістом різних видань, якістю їхнього виготовлення. Зважаючи на те, що в СРСР вільне друковане слово заборонили, друкувати видання доводилося у підземних бункерах у спеціально облаштованих друкарнях, часто у важких умовах, у тісноті та духоті.

Однак, М. Дяченко й інші підпільники зуміли відшукати і друкарські машинки, і типографський шрифт, і кадри для виконання видавничої роботи. Немалого вміння потребував також процес навчання молодих кадрів, проведення вишколів, налагодження організаційної роботи. Недаремно після завершення Другої світової війни українські підпільники, в боротьбі з радянськими каральними органами, протрималися у надзвичайно важких умовах, чи не найбільше від усіх інших подібних організацій на території колишнього СРСР. Інша річ, що врешті перемогу, в боротьбі з підпіллям ОУН, здобули чекісти: на їхньому боці була повна перевага (як у фізичній силі, так і в ресурсах).

Цікава ситуація склалася навколо збереження творчої спадщини М. Дяченка. Про поета написано вже певну кількість наукових і популярних праць, і він достатньо відомий в колах української інтелігенції, а особливо в колі істориків-професіоналів. Ба більше, вже знімають фільм про його життя та долю. Водночас на загальноукраїнському рівні (а особливо за межами Західної України) творча спадщина М. Дяченка маловідома, її не вивчають у школах чи в університетах, не здійснено повне або бодай часткове великотиражне перевидання його творів. Саме тому постать М. Дяченка залишається маловідомою для більшості мешканців України, і навіть в мережі інтернету не так вже й багато інформації про нього.

Отож, завданням сучасних українських істориків і літературознавців є повернути ім'я М. Дяченка українській літературі. Сподіваємося, що наша праця сприятиме вирішенню цього завдання.

Михайло Дяченко.
Фото 1920-х рр.

Михайло Дяченко.
1941 р.

Михайло Дяченко.
1 вересня 1931 р.

Переді життя.

Уродився 25. лютого 1910 р. в селі
 Козарівці, Станіславського повіту.
 Карбулю школу почивчив у рідному селі.
 В 1927 р. з'яв вступити іспити до держав-
 нської гімназії в Станіславові й там-
 же з'явившись зрілості.

В 1931 р. вступив в на правничий
 факультет на польському університеті у Льво-
 ві. По першій державній іспитній сесії отримав
 звання на акційс на правничий факультет
 з відзнакою звання, на звання високого
 звання.

Щоб не втрачати часу літ басиса
 там курсантом у. П. 2.7.

Михайло Дяченко.

Автобіографія М. Дяченка.
 (ЦДАВО. – Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. № 2478. Особиста справа курсанта
 Дяченка Михайла. 6 жовтня 1934 р. – 17 грудня 1940 р. 33 арк. – Арк. 29)

Працівники Кооперативного Союзу у Володаві.
 Перший справа – М. Дяченко

Arusz ewidencyjny.

Nazwisko: DIAŁACHO Imię: Michał
Pseudonim (przezwiask, fałszywe nazw.): _____
Ur. dn. 25.III.1911 r. w Podnarwia pow. Stanińskowy
Ostatnio zamiesz. Podnarwia pow. Stanińskowy
Imię ojca Henryk narodowość ukr. wyznanie gr.-kat.
Wyszkolenie absolwent gimn. zawód Kier. rej. Młoc.
Wartość moralna dostałeczn.
Sfera działalności politycznej, społecznej, gospodarczej Członek C.U.N. od stycznia 1931 r.
uświadczenia i ludności w Proście i Tow. Szkil.
*schodzący, powołany, inteligentny, dobry organizator, doborczy
materiał i pomysłowik, wykonywał, miedziomowy, naukowy
organizacji ulicznej*
Późniejsze zmiany adresu Podnarwa pow. Stanińskowy - Lit.

RYSOPI

Wzrost: średni
Twarz: owalna
Oczy: niebliczkie
Usta: średnio
Nos: średni
Włosy: ciemno-blond
Znaki szczególne: _____

18/6 286/37

Po- zycja	Wyszczególnienie działalności	Data zapisu	L. aktu
1.	Zachorowany do C.U.N. z końca 1931 r. Wierze czynny udział w ruchu oświatowym w Tow. Higijencyjnej Czytelni Proście i Szkil. w porze 1931 r. podczas zebrania się większej ilości członków wyżej wspomnianych Tow. oświatowych i oświadczył i objaśnia im z dzienników "Czas" i "Dziś" o różnych wiadomościach ze świata, zaś dalej czyta i objaśnia słuchaczy z książek histo-	18.I. 1932	525/32

Обліковий аркуш на Михайла Дяченка
зі слідчої справи польської поліції. 1931 р.

М. Дяченко.
Травень 1950 р.

М. Дяченко
в підпіллі

М. Дяченко – «Гомін»,
Ярослав Богдан – «Рамзес»,
Омелян Кочій – «Левко»

«Руслан», «Дунай», «Гомін» (М. Дяченко)

«Місько». 22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Захар». 22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Марійка»
(Свидрук Марта Іванівна).
22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Орест». 22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Чумак». 22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Сміливий». 22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

«Гомін» (М. Дяченко).
22 лютого 1952 р.
Посмертне фото

Чемерис
Ольга Семенівна
(«Дніпрова»)

Похорон доньки М. Дяченка і О. Чемерис – Ірини Христини. Літо 1949 р.

Примусове фото О. Чемерис в оточенні працівників УМДБ по Станіславській області. 1948 р.

На дальню и короткую на-
мечать дарю Настювну фотийог-
рафийю своия мугийю друзья
Мше и Сисея, в знак на-
шей совмешной работы в органах
МБД по борьбе с оуновокки
понольед.
19.5. 1948г. Оля.

Власноручний підпис О. Чемерис на звороті фото з працівниками МДБ, який вона написала під примусом слідчих, і який відтак використовувався для її шантажування емгбєбістами

О П И С Ь

літературних видань підпілля ОУН в 19 томе

№	Автор	Найменування видання	Коліч. листо
1	Марко БОСЛАВ	"Нові коляди", 1945 год	6
2	"-	"Івась из Крички"	5
3	"-	"Поєми", 1947 г.	18
4	"-	"Сталь без іржі", 1947 г. /драма/	20
5	"-	"Вітчизна кличе" /цікля поезій/ 1948 г.	6
6	"-	"Горді душі" /оповідання/ 1948 г.	6
7	"-	"Тарасик Кругудець" /оповідання для дітей/, 1949 г.	11
8	"-	"У колгоспних путях" /расскази/, 1949 г.	18
9	"-	"Из днів боротьби" /цікля поезій/, 1949 г.	12
10	"-	"Протест" /збірка поезій/, 1949 г.	18
11	"-	"Мати" /поєма/, 1950 г.	10
12	"-	"Гарячий цвіт", 1950 г.	14
13	"-	"Народові" /збірка поезій/, 1950 г.	14
14	"-	"Марена" /поєма/, 1951 г. <i>за н. 11</i>	5
15	М. ПЕРЕЛІСНИК	"Його спадкоємці", 1949 г.	76
16	"-	"Над Дніпром", 1949 г.	81
17	"-	"Остання свитина", 1949 г. <i>н. 21, н. 19, н. 18</i>	8
18	"-	"Криваві роки", 1950 г.	4
19	"-	"Вірка", 1951 г.	7
20	"-	"Повстанча торба", 1951 г.	6
21	"-	"Шкільні товариші", 1951 г.	7
22	П. Волош-Василенко	"Мої повстанські марші", 1949 г.	34
23	О. ЛУКА	"Повстанська доля", 1951 г.	22
24	"-	"Знайшов Україну" /рассказ/, 1951 г.	27
25	"-	"Врятував свою честь"	16

Список літературних видань підпілля ОУН, укладений працівниками МДБ

Титульна сторінка агентурної справи «Верховинці», заведеної МДБ для ліквідації Карпатського Крайового Проводу ОУН. 1952 р.

Титульна сторінка кримінальної справи МДБ на Ольгу Чемерис, яка була засуджена до страти і розстріляна емгебістами 21.12.1950 р.

Титульна сторінка контрольно-наглядової агентурної справи «Верховинці» за 1954 р.

Титульна сторінка агентурної справи «Верховинці» за 1951 р.

Титульна сторінка книжечки
«Поєми», авторства
«Марка Боеслава», яка вийшла
друком у підпіллі в 1945 р.

Підпільне видання оповідання
«Марка Боеслава» (Михайла
Дяченка) «Івась із Крички»

Титульна сторінка брошури
«Нові коляди», авторства
«Марка Боеслава», яка вийшла
друком у підпіллі в 1945 р.

Титульна сторінка 1-го видання драми «Сталь без іржі», авторства «Марка Боєслава»

Титульна сторінка 2-го видання драми «Сталь без іржі», авторства «Марка Боєслава». 1947 р.

Титульна сторінка підпільної збірки поезій «Марка Боєслава» – «Вітчизна кличе». 1948 р.

Титульна сторінка підпільного видання оповідання «Марка Боєслава» – «Горді душі». 1948 р.

Обкладинка і сторінки підпільного видання оповідання
«Марка Босслава» – «Тарасик Кригулець»

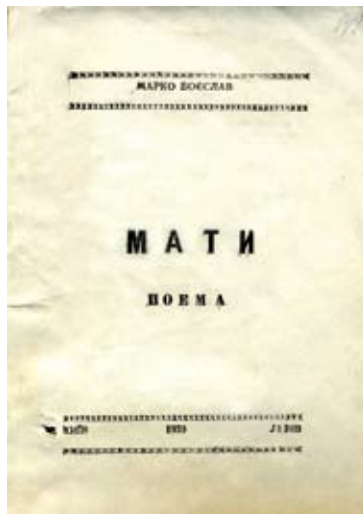
Титульна сторінка підпільного видання оповідання «Марка Боєслава» – «У колгоспних путах». 1949 р.

Титульна сторінка підпільної збірки поезій «Марка Боєслава» – «13 днів боротьби». 1949 р.

Титульна сторінка підпільної збірки поезій «Марка Боєслава» – «Протест». 1949 р.

Титульна сторінка підпільного видання поеми «Марка Боєслава» – «Мати». 1950 р.

Титульна сторінка підпільного видання поеми «Марка Боєслава» – «Гарячий цвіт». 1950 р.

Титульна сторінка підпільної збірки поезій «Марка Боєслава» – «Народові». 1950 р.

Титульна сторінка підпільного видання «Марена», авторства «Марка Боєслава». 1951 р.

Титульна сторінка підпільного часопису «Чорний ліс», в якому регулярно друкувалися твори М. Дяченка

ДОКУМЕНТИ

№ 1

**Документи з особової справи курсанта Михайла Дяченка.
6 жовтня 1934 р. – 17 грудня 1940 р.¹⁸⁰**

Заява
на курс українознавства

Михайло Дяченко
Боднарів, 25.03.1910
студ. II р. прав у Львові

1.10.1934 /Михайло Дяченко/¹⁸¹

Заява
на курс громадської агрономії

освіта: 2 роки права на Львівському університеті й господарський курс
професія: директор районної молочної в Боднарові

13.11.1936 /Михайло Дяченко/¹⁸²

Перебіг життя

Уродився я 25 марта 1910 р. в селі Боднарові, Станіславівського повіту. Народню школу покінчив в рідньому селі. В 1921 р. здав вступний іспит до української гімназії в Станіславі й там же здав іспит зрілости.

В 1931 р. вписався я на правничий виділ на польськiм університеті у Львові. По першiм державним іспиті я мусів перервати на якийсь час правничі студії іза браку грошей та дуже високі оплати.

Щоб не тратити марно літ бажаю стати курсантом УТГІ.

/Михайло Дяченко/¹⁸³

№ 2

Організаційні записи М. Дяченка за 1951 р.

Перевод с украинского.
1951 год.

Новый 1951 год застал меня в бункере в Карпатах. Там размещалась референтура пропаганды Краевого «провода», руководителем которой был я. Кроме меня было в нем 9 человек – «УЛАС» (*убит 7.10.1951 года*) – мой заместитель и сотрудник изданий Краевого отдела пропаганды, «ХРИСТЯ» *МГБ его жена*, «ЯРИНА» *МГБ машинистка* и боевики – «ОРЕСТ», «ТИХИЙ», «ГОРЛИС», «МАРТЫН», «СМЕЛЫЙ» и «ЗАХАР». Хотя жизнь в бункере тяжелая, но мы сумели эти тяжелые обстоятельства использовать для работы. Прежде всего мы провели довольно серьезную учебу с боевиками. Преподавателями были: я, «УЛАС» и «ХРИСТЯ». Остальное время использовал я для своих литературных произве-

¹⁸⁰ ЦДАВОВ України. Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 2478.

¹⁸¹ ЦДАВОВ України. Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 2478. – Арк. 1.

¹⁸² ЦДАВОВ України. Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 2478. – Арк. 11.

¹⁸³ ЦДАВОВ України. Ф. 3879. – Оп. 1. – Спр. 2478. – Арк. 29.

дений, популярных и пропагандистских брошюр, инструкций, образцов напоминающих писем, листовок и проекта специальной пропагандистской учебы. Вот названия этих произведений:

«Слово и сталь», сборник поэзий.

«Роман» – поэма.

«Из пут дурмана», драма.

«Наталка» – брошюра.

«Почему чувство малоценности» – статья.

«К психологии украинской толпы» – статья.

«Революционная борьба и крестьянство» – статья.

«Конспект специальной пропагандистской учёбы».

«Программа специальной пропагандистской учёбы».

«Указания по воспитательной работе кадров ОУН».

«Образцы напоминающих писем».

«К истребкам» – листовка.

«УЛАС» написал драму «Мстители идут», брошюру «Четвертый указ», два образца напоминающих писем, большую листовку «К русскому народу», «Инструкцию о работе окружной референтуры пропаганды» и отработал сборник синонимов.

Кроме этого я с «УЛАСОМ» отработал очередные издания краевого отдела пропаганды «На змину» № 9...

Все работали... «ЯРИНА» переписывала отработанный материал. «ХРИСТЯ» составляла новые мелодии, а по вечерам учила хлопцев петь. Хоть, как это может показаться странным, но даже в таких условиях сумели мы отметить три национальных праздника – «22 января», «Крут» и годовщину Шевченко. Программа этих праздников в наших условиях довольно богатая. Была сказана речь, декламации и хоровое пение.

Работа была самым лучшим нашим развлечением. Немного развлечения нам приносило и радио. Хорошего настроения хватало всегда, хотя надо признаться, блохи нас сильно допекали. Но и здесь было немало юмора. Ловля блох дала бы не одному карикатуристу много хорошего материала в его карикатурные папки.

Зима, хоть и была легкой, но затяжной. Каждый из нас так рвался к солнцу, а тут тебе, как на смех все сыпал снежок. Это портило нам немного настроение, потому что наше помещение совсем опустошалось. Правда, еще был небольшой запас овсяной крупы, но она так закислась, что нам аж лицо сводило, приходилось есть кашу кислую, как уксусная эссенция. Вот так день за днем притянулась Пасха. Но мы встретили ее очень печально. По два маленьких пряничка уже из протухлой муки и по кусочку твердого, как волосский орех, мяса. Вот и все пасхальные деликатесы. Но это бы еще ничего. Революционеру голод, как родной брат. Наше праздничное настроение испортило отсутствие двух стрельцов. За несколько дней перед этим они пошли в село за продуктами и до сего дня не возвратились. Мы уже не считали их в живых. После полдня я выслал разведку, чтобы узнать о судьбе боевиков. Какая была радость, когда после захода солнца мы застали обоих друзей в бункере, к тому же еще с корзинами праздничных лакомств. Но этим лакомились недолго. Пропала «ЯРИНА», которая хлопцев приняла за большевиков. Хлопцы крикнули ей, что это мы, но ее уже и след пропал. Все праздники хлопцы искали «ЯРИНУ» и только после праздников нашли ее в селе.

4 мая мы оставили бункер. Был тихий весенний день. Солнце будто бы смеялось в небесах. Не так легко описать, что творилось тогда в нашей душе, когда нам после нескольких месяцев сырой подземельной тьмы засветило дорожное солнышко. Наши измученные легкие сапели как кузнечные меха. Нагруженные тяжестью мы тянулись наверх, искали летнего постоя. С большим трудом мы вылезли на высокую полонину. Можно ли словами нарисовать красоту. Художники, одолжите красок, ибо у меня не хватает слов. Солнце, солнце и зеленая свежая травка на полонине, синее, как океан, небо. Для кого ты, красота божья. Хоть бы насладиться тобой. Нельзя. Заметит московский хищник или его люди, а тогда целые орды перевернут каждый кустик. Перероят каждую пядь земли. Надо было быстро исчезать от человеческого ехидного глаза. Мы расположились в лесу. Снова нет солнца. Но уже свежего воздуха достаточно. Это был только временный наш постоя.

Сегодня связь. Ах, как хотелось встретиться с кем-либо после долгой зимы. Беру двух хлопцев и ухожу с ними на связь. Дорога опасна. За каждым кустиком, на каждой тропинке можно было насочить на большевистскую засаду. Быстрые повстанческие глаза и уши ловили каждый самый тихий шорох и самое малейшее движение. Но мысль работала...

Интересно, какие новости. Все ли счастливо перезимовали. В природе так весело, а тут столько всяких неприятностей. Жестокая смерть ждет на каждом шагу.

На пункт связи дошли благополучно. Ожидать пришлось недолго. Условным стуком сообщили о себе связные. С ними пришли: майор «СОКОЛ» – руководитель пропаганды Станиславского окружного «провода», надрайонный референт пропаганды «ЕВГЕН». Уже издали по лицу майора «СОКОЛА» видно, что он переживает что-то печальное, да, знаю. Прошлой осенью погиб его единственный любимый сын Зенко. Хотя это жестокая революционная действительность и каждый революционер стойко ее переносит, но отцовское чувство сильнее всякой жестокости. Его не удастся не задавить, ни скрыть. От радости, что нам при такой жестокой большевистской действительности удалось встретиться, мы трижды поцеловались. Мы обменялись несколькими словами и майор «СОКОЛ» отозвал меня в сторону.

– Я возвращаюсь из Черного леса, – начал он взволнованно рассказывать. – Там почти все руководители погибли. Окружной проводник «ДУНАЙ», Станиславский надрайонный проводник «ПАВЛО», Тлумачский надрайонный проводник «МАЯК», Станиславский надрайонный референт СБ «ЧИЖ» и «ЗЕНКО» из Тлумачского надрайона, Станиславский надрайонный пропагандист «ГРАНИТ» и «ЧАЙКА» из Тлумачского надрайона. Районные проводники: Галичский – «МАМАЙ», Станиславский – «НАЗАР», Отынский – «КРАМАРЕНКО», Тисменицкий – «ЧЕРНОТА», районный референт пропаганды «МИРОН» из Станиславского техзвена «ЛЕСОВИК», «ОКСАНА» – Тлуматчина, около 50 боевиков нет в живых.

Что творилось в моем сердце, нетрудно отгадать.

Но подавляю страшную боль и быстро беру себя в руки. Забираю майора «СОКОЛА» и «ЕВГЕНА» на свой временный постоя, а вечером того же дня случайно встретился с окружным референтом СБ Станиславины «ЖАРОМ» и надрайонным «проводником» Надворнящины «ХМАРОЙ».

В густых кустарниках загорелся повстанческий костер и зашел искренний разговор почти до полуночи. Хотя не было недостатка в шутках, но перед глазами вставала суровая действительность. Тлумачский надрайон почти не существует,

Станиславский надрайон разбит, что надо много усилий, чтобы залатать дырки. Только... район вышел благополучно. За зимний период только в одном Станиславском округе погибло около 100 человек, а что же творится в других округах.

Всю ночь я не мог свести глаза. В голове переворачивалось. Перед глазами вставали новые жертвы террора. Почти всех этих людей я знал. Какие хорошие люди. Сколько было в них горячего патриотизма, безграничной преданности, сколько революционного закала. Кем заменить их. Как тяжело все это переживать, к тому же в такие минуты. Но что же. Каждый революционер готов к тяжчайшим ударам. Для нас ничего не должно быть внезапного...

Я провел совещание с двумя членами Надворнянского надрайонного «провода» – сотником «ХМАРОЙ», руководителем Надворнянского надрайонного «провода», и надрайонным референтом пропаганды «ЕВГЕНОМ». На совещании присутствовали еще майор «СОКОЛ», работник Краевого отдела пропаганды «БЕРЕСТ» и исполняющий обязанности окружного референта СБ «ЖАР». Три последние только прислушались и давали свои замечания и советы.

Оба члена надрайонного «провода» сдали отчеты о своей деятельности и подробно изложили о положении на их территории, из отчета сотника «ХМАРЫ» мы узнали о состоянии кадров организации на территории и о действиях врага в зимний период. Хотя враг проводил частые массовые облавы, но успехов на этой территории больших не было...

После отчетов мы определили стиль работы для этого надрайона на летний период. Наиболее я нажимал на организацию технического пропагандистского звена с гутенберговкой. Этому вопросу я посвятил больше всего внимания потому, что все другие звенья в Станиславском округе ликвидированы. Революционное печатное слово не должно замолчать из-за отсутствия техники. Члены надрайонного «провода» обещали, что в июне гутенберговка приступит к работе. Другие пункты плана работы – это проведение в жизнь инструкции за 1950 год. Совещание продолжалось два дня.

После совещания мы ушли с другом «БЕРЕСТОМ» на встречу с сотенным «ЕФРЕМОМ». Дорога была тяжелая и опасная. Везде находились вражеские группы. В любом месте можно было наскочить на большевистскую засаду. Но как-то обошлось без столкновения с большевиками. За дорогу мы сильно устали, а встречи надо было ожидать четыре дня.

В назначенный день мы оказались на месте встречи, куда мы пришли первыми. Каждая минута казалась долгой. После длинного зимнего перерыва так хотелось встретиться с дорогими друзьями. На встречу кроме сотника «ЕФРЕМА» должны были придти еще другие руководящие люди. Вскоре после нас пришли два повстанца – «ЧЕРНОТА» и «ГРИМ» – связанные сотника «ЕФРЕМА», но сотника «ЕФРЕМА» с ними не было. Связные ничего не знали о своем руководителе, так как не зимовали с ним. «ЕФРЕМ» должен был уйти на Калушину. От связанных «ЕФРЕМА» мы узнали о больших потерях в Перегинском районе.

Быстро прошел час, но никто больше не приходил. Я начал беспокоиться. Что могло случиться. Вскоре мы услышали, что кто-то идет между деревьями. Пришел командир «ГРОМ» со своими хлопцами. Он сразу оправдал свое небольшое опоздание: «Я ожидал на условленной связи сотника «ЕФРЕМА», но он не пришел». У меня сразу возникла тревожная мысль, вероятно с ним что-то плохое случилось. Сотник «ЕФРЕМ» был очень пунктуален. Поэтому сейчас его отсутствие на связи не обещает мне ничего хорошего.

С командиром «ГРОМОМ» мы обусловили некоторые дела и решили встретиться второй раз на этом же самом месте. Может быть в следующий раз сотник «ЕФРЕМ» придет. После трехчасового совещания мы разошлись.

Опечаленный я возвратился на свой постой. Вот уже второй удар в этом году. Несколько человек, которые должны были придти на совещание, не пришли. Что же случилось с ними. А в голове стучала упрямая мысль – они не живы. Как плохо начинается весенний сезон нашей революционной работы. А какие печальные известия еще придут из других территорий. В таком плохом настроении возвратился я на свой постой.

На постое застал всех живых и здоровых, только чувствовался недостаток продуктов. Проблема питания в Карпатах очень сложная. Карпатские села бедные, а переправить продукты из низинных территорий очень трудно, потому что большевики контролируют все подводы, которые везут какой-либо груз. Часто приходилось проводить дни впроголодь. Работать на постое было трудно, потому что весна была холодная, а огня нельзя было развести, так как мог заметить враг или агент из какой-либо полонины, завербованный зимой. Целыми днями приходилось дрожать от холода. Но даже и в таких условиях быстро шли дни за днями. Снова подошло время встречи с сотником «ЕФРЕМОМ».

Со связными и двумя боевиками я тронулся в путь. Дорога была опасней, чем в предыдущий раз. Большевистские боевики просто роились. Надо было быть очень осторожным, обходить все главнейшие дороги и тропинки, чтобы не встретиться с большевиками. Возле тропинок встречались свежие большевистские следы, окурки и порванные газеты. Хотя большевики маскировали всякие свои следы, но от повстанческого глаза не так легко скрыть. Но бог помог избежать встречи.

На этой встрече сотника «ЕФРЕМА» также не было. Пришел только командир «ГРОМ». Теперь уже убедились, что сотника «ЕФРЕМА» нет в живых. Мы с командиром «ГРОМОМ» наметили себе план работы на ближайшее время. Я должен был связаться как можно скорее установив связь с восточными округами, а он должен был связаться с западными округами и найти связь с руководителями. Так, обсудив важнейшие вопросы, мы разошлись.

В пути на свой постой встретился с майором «СОКОЛОМ», которого мы наметили исполняющим обязанности руководителя пропаганды Станиславского окружного «провода». Поэтому майора «СОКОЛА» я взял на свой постой, чтобы ознакомить его с работой, которую он должен был выполнять.

На своем постое я застал сотника «ХМАРУ». Он ожидал меня...

Началась слякоть и дожди. С утра до вечера приходилось сидеть под палаткой, но и из палатки текло за воротник. Трудности с питанием продолжались. Кроме того большевики начали операции на той территории, где я базировался.

Большевики начали «прощупывать» о моем постое. В селе Быстрица (Рафайловой) постоянно находился какой-то капитан МГБ (а в конце-концов чорт его знает кто прислал эту противную птицу) и допрашивал людей. Я знал, что этот большевистский тип разрабатывает мою группу. Надо было менять постой за постоем и присматриваться, где бы можно найти новые места базирования. Оставаться здесь на продолжительное время – было очень рискованно... Когда началась облава большевиков... быстро перебрались в горы и облава не затронула нас.

После облавы сотник «ХМАРА» и «ОРЕСТ» ушли из лагеря в Солотвинщину. «ОРЕСТА» я отпустил от себя и направил исполняющим обязанности Солотвинского районного «проводника». На его место ко мне пришел боевик «ПОТАП».

Пошли снова слякотные монотонные дни, тревожные и неопределенные. Большевицкие боевики не переставали лазить по ногам. Каждый день и каждую минуту непрошеные гости могли «навестить» наш постой.

В начале июня я получил записку от сотника «СИРОГО», которая очень обрадовала меня, что сотник «СИРЫЙ»... Я написал записку референту СБ Коломыйского округа другу «КЛИМУ», чтобы он пришел ко мне, а если живой сотник «СИРЫЙ», то он может придти. Я с нетерпением ожидал их. Со Станиславским округом я уже имел связь. Не имел я еще связи с Буковиной. Но и туда выслал записку к окружному проводнику «НЕДОБИТОМУ», чтобы пришел ко мне на встречу. Но он на встречу не пришел. Причины, почему он все лето не приходил на встречу – неизвестны. Возможно, что «НЕДОБИТЫЙ» не получил моих записок, или сильные большевицкие операции мешали ему встретиться со мной. Я ждал встречи с окружными, а тем временем перерабатывал пропагандистские инструкции... Ко мне прибыл бывший руководитель Ланчинского районного «провода» «ШВАРНО», который назначен исполняющим обязанности руководителя Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Я ознакомил его со своими делами, которые он должен исполнять.

...Ко мне на встречу пришли организационный референт Станиславского округа «КУРЯВА» и руководитель СБ Надворнянского надрайонного «провода» ОУН «ДОВБУШ».

...Я назначил друга «КУРЯВУ» исполняющим обязанности руководителя Станиславского окружного «провода» ОУН. Сначала он немного морщился, говорил, что этот пост слишком для него труден.

На совещании 22 июня с. г. были объявлены новые назначения по Станиславскому округу. Друг «КУРЯВА» – исполняющий обязанности руководителя Станиславского окружного «провода», «ЖАР» – исполняющий обязанности референта СБ Станиславского округа. Обязанности окружного организационного референта, вместе с тем оставаясь Надворнянским надрайонным проводником, был назначен сотник «ХМАРА».

...Прибыл на встречу руководитель СБ Коломыйского окружного «провода» ОУН д. «КЛИМ»...

Надо было подыскать людей на руководящие посты. Надо было латать на все лады. Надрайонным руководителем Городенковского надрайона назначен «БОЙТУР», который был до сего времени руководителем СБ Коломыйского надрайонного «провода».

Если речь шла о самом окружном «проводе», то он должен был выглядеть следующим образом: Сотник «СИРЫЙ» – исполняющий обязанности окружного «проводника», друг «КЛИМ» – референт СБ и одновременно заместитель сотника «СИРОГО», друг «ПЕРЕБЕЙНОС» – референт пропаганды, но только с тем условием, что он станет активным и серьезно возьмется за работу.

В противном случае друга «ПЕРЕБЕЙНОСА» на этом посту должен заменить нынешний «проводник» Коломыйского надрайона друг «ОЛЕГ» («КОШЕВОЙ»). Если же друг «ПЕРЕБЕЙНОС» серьезно отнесется к этой работе на своем посту, тогда друг «КОШЕВОЙ» должен остаться на своем старом посту, но назначался одновременно исполняющим обязанности организационного референта этого округа.

Обсуждение персональных дел стоило многих хлопот. Но что было в наших силах и возможностях – то сделали, много хлопот принесло нам Закарпатье, то

есть тот надрайон Закарпатья, который принадлежит к Коломыйскому округу. Надрайонный «провод» Закарпатской территории – «ЖУБР» и «КАРПАТСКИЙ» («Нечай» погиб этой весной), как меня информировали, совершенно запустили организационную работу и допускали такие позорные проступки, которые совершенно пятнят честь украинского националиста. Трудно было проверить дело на месте. Поэтому я дал приказ окружному «проводу» немедленно проверить это дело и виновных притянуть к суровой ответственности, навести порядок и образцовую дисциплину на Закарпатской территории.

Некоторые общие организационные проблемы мы решили совместно, члены проводов обоих округов. Обсудив подробно все вопросы с членами «проводов» Станиславского и Коломыйского округов, 26 июня с. г. я закончил два совещания.

Немедленно после совещания я отпустил людей, чтобы скорее приступили к работе. Я видел, что каждый из них горел огнем энтузиазма.

Сотник «СИРЫЙ» привел с собой для меня стрельца «ИГОРЯ», которому я дал псевдоним «АРТЕМ». Друг «АРТЕМ» оказался позже очень честным и образцовым повстанцем. Но долго не пробыл у меня, ибо уже 8 августа с. г. погиб геройской смертью на засаде недалеко от приселка Довжинец (приселок села Быстрица).

У меня на постое еще остался майор «СОКОЛ», с которым я дальше обсуждал вопросы пропаганды.

Должен признаться, что очень радовался, когда видел у революционера такое стремление к работе. Никто не обижался и не отказывался от работы. Каждый давал себе отчет в том, что время и условия требуют от каждого из нас героического труда и жертвования. Видя серьезные лица, я верил, что даже в таких безнадежных условиях мы сумеем работать и бороться за наши самые высокие идеалы – свободу и государство на родной земле.

После совещания я начал очень серьезно обдумывать план перенесения группы. Большевики начали проводить частые облавы в этих лесных массивах, где я базировался. Кроме того, несколько большевистских боевок не вылезало из леса и из села. На всех переходных местах, возле пастбищ и вокруг села они выставляли засады. Не было места, куда бы можно было безопасно перейти. Доставка продуктов на постой была очень затруднена. Каждый раз, когда стрельцы уходили на территорию за продуктами или разрешать другие дела, я ожидал их с тревогой – возвратятся ли они живыми на постой. На постое также в каждую минуту были наготове, ибо в любую минуту можно было ожидать непрошенных «гостей». Сильно чувствовался недостаток продуктов. Надо было жить впроголодь. Такие обстоятельства очень парализовали всякую творческую и организационную работу.

22 июля с. г. выбрались мы – я, друг «БЕРЕСТ» и майор «СОКОЛ» – на учебу, запланированную в июне с. г. на совещании. На дорогу у нас ушел весь день. На следующий день полудни мы уже были на месте занятий.

В этом организационно-пропагандистском ученье должны были принять участие все члены надрайонного провода и районных «проводов» Надворнянского надрайона. Для нынешних условий слишком много руководящих людей собралось в одном месте, но далеко в горах и хорошо законспирированное место, а также наша великая бдительность и осторожность давали нам определенную надежду на безопасность.

Еще в этот день перед вечером я произнес речь перед всеми участниками учебы и боевиками, прибывшими со своими руководителями. Всех нас под-

польщиков тогда на месте собралось 25 человек. Своей речью я старался влить в их сердца новую веру в нашу победу. По выражению лиц я видел, что моя речь произвела заметное впечатление на участников подполья.

На следующий день начались нормальные занятия, которые продолжались по 9 часов ежедневно. Я читал по организационным делам, а друг «БЕРЕСТ» и майор «СОКОЛ» по пропагандистским. Учеба длилась 4 дня. На пятый день я провел небольшое расширенное совещание с членами надрайонного провода. На шестой день я проводил индивидуальные беседы по разным организационным, пропагандистским и воспитательным темам с отдельными. Учеба имела большой успех, все присутствующие были очень довольны. В общем учеба была организована хорошо, только плохо было с продуктами. На пятый и шестой день пришлось голодать, потому что не было экономии продуктов в первые дни учебы.

В понедельник 30 июля текущего года пришли к нам на обусловленное место мои связные. Они принесли невеселые вести. Количество большевистских боев на территории моей базы еще увеличилось. Два моих связные уже несколько дней не могли пробраться на место поста.

Без приключений мы пришли на место нового поста. Новый постой находился очень глубоко в горах. Доставка продуктов на этот постой была еще труднее. О зимовке на этих территориях даже нечего было и думать. Я решил разделить членов группы (осередка) и перейти на новые места. Разумеется, что это не было легким делом, но другого выхода не было.

6 августа текущего года ушел от меня майор «СОКОЛ». Через него я договорился о скорой связи с командиром «ПРОМОМ». Проблема питания ставала изо дня в день труднее. Счастье, что в этом году уродились грибы, мы целые дни питаемся только грибами с брынзой, которую заготовили на зиму еще весной.

В июле текущего года нарушилась связь с Коломыйским округом. Я не знал подробности нарушения связи. Только поздно осенью случайно узнал, что оба восточные связные погибли. Никто другой... места связи не знал. На условный запасной пункт связи, о котором знали сотник «СИРЫЙ» и друг «КЛИМ», никто из Коломыйщины не выходил.

В конце июля нарушилась связь со Станиславским округом. Тогда я также не знал причины нарушения связи с Черным лесом. Об этой причине я узнал только 16 сентября ночью, т. е. 17 сентября под утро. Но об этом расскажу позже.

8 августа текущего года на западе недалеко от приселка Довжинец (приселок села Быстрица) погиб мой боевик, который в июне пришел ко мне из Коломыйщины «АРТЕМ» (раньше «ИГОРЬ»). Он был очень дисциплинирован, трудолюбивый и конспиративный подпольщик.

Обстановка возле меня становилась с каждым разом все хуже. Большевики почти наступали на пятки. Кроме боев, 20 августа с. г. заехали в село Быстрица около 2000 большевиков. Они говорили, что испытывают мины. А в действительности они с помощью магнитных приборов искали повстанческие бункера. Не было другого выхода, надо было, как можно быстрее оставить находящуюся под угрозой территорию Карпат.

21 августа текущего года я вместе со своей группой (осередком) оставил прежнюю базу и вместе с северными связными мы направились на север, дорога была очень опасна и трудная. В нашей группе было двое пожилых людей – «ХРИСТЯ» и «БЕРЕСТ», а у меня больная нога. Кроме того каждый боевик был

нагружен довольно тяжелым грузом. Надо было идти очень осторожно и только ночью. Каждый, кто знает горы, понимает, как выглядит ночное путешествие в горах – идешь куда попало. Хорошими дорогами нельзя было идти, ибо в любую минуту можно было встретиться с большевиками. Если бы не повстанческая закладка и выносливость, то не раз бы пришлось плакать. Но твердый повстанец умеет преодолеть все трудности и невзгоды. Также эти трудности мы благополучно преодолели. По дороге я встретился с командиром «ГРОМОМ». Перед зимой мы обсудили все важнейшие организационные вопросы.

Почти месяц времени я потерял, ожидая связи с Черным лесом. Я беспокоился, нервничал, а известий не было. Я выслал нескольких повстанцев, чтобы через гражданских лиц установить связь с Черным лесом. Но они возвратились без результатов.

16 сентября текущего года я вышел уже с меньшей группой на связь. Несколько людей своей референтуры я прикрепил на зиму к другим группам, зная, что с большим количеством людей я не смогу на новом месте подготовиться к зиме. Поскольку было два места связи, я одних связанных послал на старый, а с другими пошел на новое место связи. Но связи надо было еще ожидать. При том было неизвестно на какую связь выйдут связные из верного леса. На самое место связи я не пошел, а выслал трех повстанцев. Сам с несколькими повстанцами пошел в лес на отдых, так как был сильно измучен дорогой.

Через два часа прибежали взволнованные повстанцы и принесли очень печальную новость. В Черном лесу уже нет ни одного повстанца. Большевики вышли на организационную связь с помощью провокаторов из наших рядов «БАЙДЕНКО», «.....», «ГРУБОГО», «ИГОРЯ» и других, поймали живыми «КУРЯВУ», «ДОВБУША», «ХМАРУ», «СТЕПАНА», «ДУБА» и других руководящих членов организации, а остальных ликвидировали. Из руководящих членов ОУН погибли: «ЖАР», «ВОРОН», «ОСТАП», «ЗАЯЦ» и «ГРИМ». Об этом сообщил нам «ШВАРНО», который на встрече с моими людьми только что бежал из большевистских рук. Последний рассказал, что большевики хотят любой ценой поймать вас живым, то-есть меня. «ШВАРНО» бежал с «ЗУБОМ» в горы, с ним бежали еще три повстанца.

Это известие поразило меня, как громом. В первую минуту я не знал, что со мной делается. Мне казалось, что это какой-то кошмарный сон. Но это была жестокая действительность. Я быстро пришел в себя. Надо было быстро уйти из этого опасного места и на что-то решаться. Мы надеялись, что на следующий день на этих местах будут вести поиски большевики, но их не было.

Возле меня тогда было 16 повстанцев. Я заметил, что это известие произвело на них очень неприятное впечатление. Все они чувствовали себя, как... В двух надрайонах Станиславском и Тлумачском не было уже ни одного человека. Только в Надворнянском надрайоне были еще не нарушены большевистской провокацией два района – Солотвинский и Надворнянский. Правда о Надворнянском надрайоне мы еще ничего определенного не знали. Я чувствовал, что глаза и надежды всех были обращены на меня. Но хотя у меня у самого страшно жгло и колотало в сердце, а мысли в голове бились как сумашедшие, я овладел собой и сказал повстанцам:

– Друзья! Страшное известие потрясло всех нас. Враг нанес нашей организации серьезный удар. Но это не должно ни на один миг дезорганизовать нашу повстанческую душу...

На носу была зима, а зимовать было негде. У меня не было и одного человека, с кем бы я мог посоветоваться, что и как делать в этот момент. Везде связи были нарушены и надо было решать самому. В первую очередь надо было сообщить соседним округам, районам и командиру «ГРОМУ» о вражеской провокации. Враг имел в своих руках... предателей – провокаторов и дальше проникнул внутрь организации. Рискуя людьми, но благополучно удалось предупредить соседние округа – Калушский и Коломыйский и соседние районы – Надворнянский, Яремчанский и командира «ГРОМА» о новом коварстве врага.

Проверить «ШВАРНО», как он бежал от большевиков было невозможно, трудно было установить действительно ли «ШВАРНО» бежал или это только какой-то новый трюк МГБ. Удалось только допросить «ШВАРНО». Будущее покажет, искренний ли он или это только легенда.

1951 год – это один из самых тяжелых годов истории организации. Кремлевские варвары применили против украинского революционно-освободительного движения все, что могли. Они бросили полчища внутренних войск МГБ, враг наводнил территорию оперативными боевыми, довел свою агентуру до больших размеров и террором заставил ее действовать, дикими способами терроризировали украинское население, пытались создать прорыв между украинским населением и украинскими революционерами, применяли подлейшее коварство, чтобы добиться своей цели – ликвидировать организацию...

На территории Надворнянского надрайона в сентябре, октябре и ноябре текущего года постоянно проходили огромные облавы. Большевистские боевики не выходили из лесов и сел. Во время одной из облав один большевик ходил по моему бункеру, но бог отвернул его глаза и он бункера не нашел.

17 ноября 1951 года большевики окружили 8 повстанцев, но они героически прорвались через оцепление врага, потеряв на поле славы только одного повстанца кущевого «ГОЛУБА».

1951 год – это еще одна великая победа великой идеи.

Январь 1952 г.

ОПЕРУПОЛН[ОМОЧЕННЫЙ] ОТДЕЛА 2-Н УМГБ
С[ТАНИСЛАВСКОЙ] О[БЛАСТИ]
ЛЕЙТЕНАНТ -

/БЕЗДЕТКО/

СПРАВКА: Перевод произведен из обрывков документа, принадлежавшего руководителю пропаганды Карпатского Краевого «провода» ОУН «ГОМИНУ», ликвидированного 22 февраля 1952 года в бункере, расположенном в лесу урочище Хубены, Солотвинского района.

«ЯРИНА» – ШВЕДЮК Калина – машинистка Краевого «провода» ОУН.

«ХРИСТЯ» – КОГУТ Анна Владимировна – жена ликвидированного в октябре 1951 года – зам. руководителя пропаганды Краевого «провода» ОУН «БЕРЕСТА».

«ГОРЛИС» – ОНУФРЯК [Онуфрак] Иван Васильевич, 1924 года рождения, участник Краевого «провода» ОУН.

«МАРТЫН» – Участник Краевого «провода» ОУН.

«СОКОЛ» – ПЕТЕР Константин Зенонович, руководитель пропаганды Станиславского окружного «провода» ОУН.

«ЕФРЕМ» – СЛОБОДЯН Степан, руководитель Краевого «провода» ОУН, убит 18.11.1950 года.

«ПОТАП» – СИНЯК Дмитрий Юрьевич, участник Краевого «провода» ОУН.

«СИРЫЙ» – КУЛИК Иван Дмитриевич, 1919 года рождения, руководитель Коломыйского окружного «провода» ОУН, убит 2 ноября 1951 года.

«КЛИМ» – ТУЧАК Роман Степанович, 1921 года рождения, уроженец Городенковского района, руководитель СБ Коломыйского окружного «провода» ОУН. Находится на нелегальном положении.

«НЕДОБИТЫЙ» – МАТВЕЕВ Николай Юльянович, 1914 года рождения, организационный руководитель Буковинского окружного «провода» ОУН. Находится на нелегальном положении.

«ШВАРНО» – НАЙДИЧ Дмитрий Васильевич, 1921 года рождения, руководитель Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Захвачен 6 августа 1951 года. В сентябре 1951 г. при проведении чекистско-войсковой операции бежал и снова перешел на нелегальное положение. 3 января 1952 года убит.

«БОЙТУР» – руководитель Городенковского надрайонного «провода» ОУН. Убит 21 ноября 1951 года.

«ПЕРЕБЕЙНОС» – ДАНИЛЮК Назар. Руководитель пропаганды Коломыйского окружного «провода» ОУН. Убит 31 октября 1951 года.

«КОШЕВОЙ» – руководитель Коломыйского надрайонного «провода» ОУН, убит 30 сентября 1951 года.

«БАЙДЕНКО» – КОЗАКЕВИЧ Михаил Матвеевич, руководитель пропаганды Станиславского окружного «провода» ОУН. Захвачен живым 10.02.1951 года.

«ГРУБЫЙ» – ЯЩУК Иван Николаевич, 1918 года рождения, руководитель СБ Богородчанского районного «провода» ОУН. 24 июля 1951 года был захвачен живым. В сентябре 1951 года при проведении чекистско-войсковой операции бежал и снова перешел на нелегальное положение. 3 января 1952 года убит.

«ИГОРЬ» – ГРИНОВЕЦКИЙ Михаил Андреевич, 1911 года рождения, уроженец Отынийского района, руководитель Отынийского районного «провода» ОУН. Захвачен 15.04.1951 года.

«КУРЯВА» – ИВАНИШИН Петр Михайлович, 1923 года рождения, руководитель Станиславского окружного «провода» ОУН. Захвачен 19 августа 1951 года.

«ДОВБУШ» – ГРИНИЩАК Лука Михайлович, 1918 года рождения, руководитель СБ Надворнянского надрайонного «провода» ОУН, захвачен 15 сентября 1951 года. 3 января 1952 года при проведении чекистско-войсковой операции бежал и снова перешел на нелегальное положение.

«ХМАРА» – МЕЛЬНИК Петр Васильевич, организационный руководитель Станиславского окружного «провода» ОУН и руководитель Надворнянского надрайонного «провода». Захвачен 15 августа 1951 года.

«СТЕПАН» – КАПУЩАК Николай Алексеевич, 1919 года рождения, руководитель пропаганды Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Захвачен 30.08.1951 года.

«ДУБ» – ВАДЮК Антон Васильевич, руководитель Яремчанского районного «провода» ОУН. Захвачен 15 сентября 1951 года.

«ЧИЖ» – САВЧУК Михаил Дмитриевич, 1923 года рождения, руководитель СБ Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Убит 13.02.1951 года.

«ЖАР» – ГАВРИЛЮК Степан Данилович, 1918 года рождения, руководитель СБ Станиславского окружного «провода» ОУН. Убит 19 августа 1951 года.

«ВОРОН» – СЕНЧАК Василий Степанович, 1923 года рождения, руководитель Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Убит 19 августа 1951 года.

«ОСТАП» – МЕЛЬНИЧУК Василий Дмитриевич, 1918 года рождения, следователь СБ Станиславского надрайонного «провода» ОУН. Убит 24.06.1951 года.

«ЗАЯЦ» – КНЯГИЦКИЙ Михаил Николаевич, руководитель Ланчинского районного «провода» ОУН, убит 15 августа 1951 года.

«ГРИМ» – ЯКОВИЩАК Михаил, руководитель СБ в Ланчинском районе, убит 15 августа 1951 года.

«ЗУБ» – РОГИВ Дмитрий, 1922 года рождения, руководитель пункта связи Краевого «провода» ОУН.

«ГОЛУБЬ» – ПИЛИПЮК Павел Васильевич, 1919 года рождения, руководитель кустовой ОУН в Солотвинском районе. Убит 17 ноября 1951 года.

«ЗЕНКО» – СКРИНТОВИЧ Иван Антонович, 1921 года рождения, руководитель СБ Тлумачского надрайонного «провода» ОУН, убит 20.09.1950 года.

ОПЕРУПОЛН[ОМОЧЕННЫЙ] ОТДЕЛА 2-Н УМГБ
С[ТАНИСЛАВСКОЙ] О[БЛАСТИ]
ЛЕЙТЕНАНТ -

/БЕЗДЕТКО/

29 февраля 1952 г.
гор. Станислав.

№ 3
Щоденник М. Дяченка

Перевод с украинского.

Д Н Е В Н И К

27 ноября 1951 года.

Серый будень в бункере. Единственным событием дня было радио, которое принесли хлопцы сегодня ночью. Но сколько я возле него не провозился, а узнал мало...

Вы торгуетесь, как перекупщики, переливаете из полного в порожнее, а тем временем честные борцы, которые помогли бы Вам задавить мерзкую кремлевскую..., гибнут в неравной борьбе с этой же... Но пусть, выключаю радио. Жаль нервов.

28 ноября 1951 года.

Жизнь в бункере не налажена нормально. Книг для чтения... не могу, ибо нервы рас[шатаны?]....

...Сегодня возвратились стрельцы. Принесли снова очень печальные вести, что в Яремчанском районе погиб надрайонный референт пропаганды «ЕВГЕН», уроженец села Павловка, Станиславского района. Покойный окончил десятилетку в Станиславе, в ... году вступил в ОУН. Это человек идейный, честный

и трудолюбивый. Свою молодую малоопытность на своем посту пополнял серьезностью и трудом. Вот так Надворнянский надрайон остался без надрайонного «провода». Члены этого «провода» – сотник «ХМАРА» и сотник «ДОВБУШ» из-за подлого большевистского обмана попали живыми в руки большевиков.

К этим печальным новостям я уже привык, но все же очень болезненно поразила весть... о московском нажиме, о жертве за жертвой... везде роют, ищут в лесах каждого украинского повстанца. Кто... останется в живых до весны..., тот подымет новых мстителей и потонет в собственной крови.

2 декабря 1951 года.

Писать дневник тогда, когда человек постоянно в движении, имеет много впечатлений, слышит много новостей... видит все собственными глазами – это легкая работа. Такой дневник... кто-то с интересом прочтет. Но писать дневник в бункере, когда человек замурован – тяжелое дело. Этот дневник я взялся писать сейчас в такой обстановке, чтобы зафиксировать на бумаге хотя бы мысли, которые беспокоят украинского революционера...

...часа, а сколько времени проходит на размышления в потемках. Перед глазами возникают картины из пережитого прошлого, возникают дорогие образы семьи, односельчан, друзей и знакомых. Увижу ли я их когда-нибудь, поговорю ли я с ними по душам. Очень трудно дожидаться этой радостной минуты и живы ли они все. Не знаю где... сейчас мой дорогой сын... дорогая жена...

«ПРОМИНЬ», «ТИХИЙ»... «ЧУМАК», «СМЕЛЫЙ», «БОГДАН» и «ЗАХАР». Каждый представляет себе, что значит такой группе жить в таком тесном подземном бункере, к тому же плотно закрытом. Кроме того, ежедневно варится два раза пища на примусах. Это даже нехорошо с точки зрения безопасности пребывания такой большой группы людей в одном бункере. Каждую минуту враг ходит огромными массами и может обнаружить бункер...

Каждый день три часа выделены на изложение, три часа на учебу, а остальные на чтение книг, приготовление пищи, слушание радио, свободные занятия и сон. Условия для учебы очень трудные. В бункере так душно, особенно когда готовится пища на примусах, что каждый день у нескольких человек болит голова. Но ничего... головы привыкнут, и перестанут болеть. Жаль, что... у Совета Генеральной Ассамблеи Организаций Объединенных Наций отбирают... здорово, думаю... Кому нужны эти бесконечные дискуссии. Что они хорошего насоветовали. Ничего... Значит умнее сделаете, если прекратите пустые разговоры с кремлевскими обманщиками, а хорошо закатите рукава и примитесь за расправу с теми..., которые скрыто и обманом готовят миру уничтожение...

Сталин... таким образом спасать... тиранию... перед... наивность. Уже... тирании...

Что больше всего меня радует – это... украинские дела за границей. Радуюсь каждому их успеху и шагу...

15 декабря 1951 года.

...Налаживаю радио... хотя бы услышать родную песню, но где там. Украинская песня в столице – очень редкое явление. Но зато, если покрутить радио можно услышать: «Говорит Москва», трансляция из Москвы, «Говорит Москва» трансляция из Москвы и т. д. Что только нужно Украине. Хочет Украина есть – слово... покормит, хочет... хочет...

16 декабря 1951 года.

Обстоятельства... очень трудные. У большинства болят головы от примусов, негде... спать..., жарко, нельзя дышать... Нет воздуха... Если бы сюда тех дипломатов захнуть. Знали бы как оттягивать войну.

...Мир не даст свободы поработенному народу. Свободу можно добыть только в борьбе... по-доброму не даст... Настоящую свободу можно добыть только кровью...

17 декабря 1951 года.

Наши силы сильно поредели. Жестокий враг не только что не уменьшил своего нажима на нас, но еще более усилил его. Операции врага против нас дают нам еще больше чувствовать... Мы хорошо знаем... из этого, какие мы сильные для врага, если он столько энергии и средств расходует на то, чтобы избавиться от нас. Видно, что враг перечитал или вернее изучал нашу идеологию, если он боится нас. Он знает, что идеология – это наша правда, а не как их ложь. Наша идея должна помочь, а этого так не хотят московско-большевистские лгуны. Поэтому они беснуются, вылазят из кожи, чтобы нас как можно скорее уничтожить. Но еще долго им придется этого ждать. Когда нас даже физически не станет, то останется крепкая идея, которая родит новых мстителей. Мы только гордимся тем, что враг точно знает с кем имеет дело и не решается легкомысленно относиться к нам. Наши ряды количественно уменьшились, но качественно возросли.

20 декабря 1951 года.

...заставляют нас днем спать, а ночью работать. Но мои расшатанные нервы не позволяют мне никак спать днем. Малейший стук или храпение будит меня. Светить лампу и работать нельзя днем. Слышен запах керосина, а враг роет, корчует леса, разыскивая бункера повстанцев. Следовательно лежу и обдумываю разные дела, иногда глупые мысли снуются в голове. Иногда голова такая забитая, что умная мысль даже не приходит. Если бы не эта беда, можно было бы много умных вещей выдумать, потому что времени в бункере достаточно.

Сегодня мою мысль заняли мысли о нашей революционно-освободительной борьбе. Хотя может быть кое-кто из будущих критиков нашей борьбы будет осуждать ее, мол много жертв она потянула за собой. Но этим критикам ответу кратко: «Свобода – это такое сокровище, что даже величайшие жертвы – не большие». В конце, если бы этих огромных жертв в действительности бы не было из-за самой нашей борьбы, то совершенно верно, что враг выискал бы другое средство, чтобы творить свои дела.

...Сознательное украинское население... знает чего хочет враг... уничтожить до корня... причину к этому... найдет себе даже и тогда, когда наша борьба прекратилась бы... Поэтому как бы не критиковал кто-то, когда-то или сейчас нашу борьбу, все же должен прийти к правильному выводу, что наша революционно-освободительная борьба ведется именно вовремя. Какую пользу принесла украинскому народу за эти несколько лет наша борьба очень хорошо изложил «ГОРНОВЫЙ» в своей брошюре «Итоги успехов нашей революционно-освободительной борьбы». Правда, есть много и недостатков в нашей революционно-освободительной борьбе, но к этому вопросу возвращусь в следующий раз.

21 декабря 1951 года.

Возможно ли это, чтобы человек в жизни не делал ошибок. Нет. Говорит наша народная поговорка, что только тот не делает ошибок, кто ничего не делает. Так обстоит дело с единицей. А если говорить об организации, в которой работает большое количество людей. Разве это возможно, чтобы она не делала ошибок. Также имеет свои ошибки и наша организация украинских националистов. Но за эти ошибки вообще... винить провод организации... какие ошибки провода... оправдывать. Почему... от 1939 года так... шли вперед так, что даже... политики не смогли представить. Не смог... изменений предвидеть и провод и организации. В конце-концов надо... еще, что ошибка является только тогда виной, когда сделана с умыслом.

Если человек сделает какую-то ошибку не желая, действуя только по доброй вере, тогда эта ошибка вообще не является виной.

Когда сравнить какие-то другие наши политические организации или политические партии, сколько они ошибок наделали, то об организации украинских националистов можно было бы сказать, что она этих ошибок почти не имеет. А если еще принять во внимание тяжелые обстоятельства, в которых пришлось и приходится действовать, и еще то, что это подпольная организация, то в действительности можно только выразить проводу признательность за его мудрое руководство организацией в трудные времена.

Мне тяжело сегодня утверждать, какие именно ошибки сделал провод организации украинских националистов. Лучше всех эти ошибки когда-нибудь изложит будущий историк. В конце-концов мне, как члену организации, не так легко видеть ее ошибки. Если я затронул эту тему, то только потому, чтобы осветить вопрос. Если были организационные ошибки, то делали их..., а не провод. Провод... ошибку, когда позволял присоединять членов организации в 1941-44 гг. В организацию пробралось тогда..., которым не место в ОУН. Эти самые... и безидейные люди... компрометировали организацию не раз своими поступками... со стороны провода было слишком слабо... ни за первое, ни за второе нельзя винить провод. Относительно массового приема членов в организацию, то в 1941 году кто мог детально сориентироваться, что политическая обстановка так сильно изменится.

Все руководящие члены организации были настроены на то, что нам скоро придется строить родной государственный аппарат, поэтому нужно будет для работы много рук. В конце-концов каждый из руководящих членов имел тогда надежду, что обстоятельства позволят воспитать этих несоответствующих лиц. Но обстоятельства сложились так для нас плохо, что этих людей не было времени и возможности перевоспитывать, или хотя бы хорошо присмотреться к ним. А среди этих лиц, негде правды деть, было немало и вражеской агентуры. Пока удалось очистить кадры организации от этой бесхарактерной голотьбы, она сумела осуществить не одно преступное дело, разумеется под маркой организации.

...провод даже быстро при таких тяжелых обстоятельствах очистил ряды организации от... элемента. Что касается... провода над низовыми кадрами... я должен стать в защиту провода. Провод сделал все возможное в этом деле... Они... сквозь густые вражеские облавы и контактировались... кадрами... «Головой стены не прошыбешь». Кто знает большевистские условия, тот хорошо понимает, как тяжело, а очень и невозможно везде и всюду быть. Контролировать

ежечасно кадры организации в большевистской действительности – это просто невозможно. Разумеется, даже и это невозможное преодолел провод, но не все в то время когда он хотел или этого требовало дело.

Но если рассмотреть, какую гигантскую работу проделала организация в таких нечеловеческих условиях, то эти ее недостатки померкнут, а то и совсем исчезнут.

22 декабря 1951 года.

Сегодня мои люди возвратились с территории и принесли известие, что на этих днях большевики арестовали в Надворной людей и священников, которые принимали участие в греко-католическом богослужении. Очень старых людей опричники освободили, а всех молодых и священников посадили на три автомашины и куда-то повезли. Украинский народ религиозный и хочет молиться. Он ищет утешения в своем тяжелом горе. Он жалеет за своей церковью, за своими настоящими священниками. Ему чужда эта вера, какую набросили ему... в большевистских церквях... нет хороших священников. ...»священниками», которых прислали большевики, являются... и состоят на службе в МГБ... настоящие энкаведисты... только деморализуют... Люди рассказывают... истории. Одни из них заходят пьяные. Есть случаи, когда большевистские выслужники прямо высмеивают религию. Среди них есть и такие «попы», которые в церквях насилуют женщин, а не исповедают, пристают к хорошим девушкам и молодым женщинам. Об одном таком ставленнике в церкви рассказывали люди, что во время богослужения сказал пономарю: «(нецензурное слово) на кадило, я помашу». Это еще не все преступления, которые допускают большевистское духовенство. Просто не хочется верить, что это правда, но, к сожалению, это горькая правда. Разумеется, это специальная работа большевистских антирелигиозных агитаторов. Посылая таких мерзких «духовников», хотят безбожники компрометировать христианскую церковь в глазах людей. Люди не могут примириться с такими «духовниками», поэтому ищут настоящих священников, которые еще остались верными своей родной отцовской церкви. Но чистое «ух» наблюдает за набожными христианами и за искренними христианскими священниками...

Есть очень много случаев, когда большевистские оперативники из МГБ расстреляли без суда или по-зверски замучили много сознательной украинской молодежи.

25 декабря 1951 года.

...пусть помнит мир, что если бы коммунистам удалось овладеть миром хотя бы на несколько месяцев, тогда бы пропало много завоеваний человечества...

28 декабря 1951 года.

Сегодня я услышал по радио, что в 1952 году в будущих выборах на президента Соединенных Штатов Америки хочет выдвинуть свою кандидатуру... демократ СТАССЕН и республиканский... Когда он станет президентом, то он обещает миру... а именно: он без войны уничтожит всемирный коммунизм. Гав, гав, благодетель СТАССЕН. Вы слишком зарпортовались. Очевидно, когда это слышал, то подмигнул усом и засмеялся... Да и в самом деле почему бы не засмеяться. От этого и лошадь бы засмеялась. На сколько же лет Вы рассчитываете свою жизнь, добродетель СТАССЕН. Очевидно, собираетесь еще на 100 лет

жизни. Можно. Я от всей души желаю Вам этого. Но помните, что этих ста лет мало, чтобы без войны ликвидировать коммунизм. Да не забывайте господин СТАССЕН еще и того, что за те 100 лет СТ[АЛИН?...] может Вас повесить. Не уничтожить коммунизм без войны.

Если бы вы, господин СТАССЕН, знали хорошо большевистскую деятельность, то вероятно не выражались бы, как Филипп из конопель со своими словами. Помните, что мирового коммунизма не уничтожите до тех пор, пока не уничтожите оплота коммунизма – Советского Союза. А Советского Союза без войны и без соответственно поставленной пропаганды не разбить. Поэтому советую вам, благодетель СТАССЕН, не обманывайте своих избирателей и не обещайте груш на вербе. Лучше сделаете, если не хотите стать лгуном, если откровенно скажете своим избирателям: «Мы должны уничтожить большевистский коммунизм, но не пустыми словами, а оружием, ибо в противном случае он уничтожит нас и уничтожит всю человеческую культуру».

29 декабря 1951 года.

Всего только два дня отделяют нас от 1952 года. Интересно, что принесет нам 1952 год. Хорошо если бы в новом году прекратились эти глупые разговоры и дискуссии о мире. Какой это мир может быть в мире, если столько народов стонет в большевистском ярме. Мир в мире возможен только тогда, когда все народы будут свободны. А кремлевские... без войны не дадут свободы ни одному народу. Всякие дискуссии на эту тему с большевиками – это потеря времени и бумаги, порча нервов поработанных народов. Правда война несет с собой нищету и муки. Но, кажется, жесточайшая война не допечет так народы Советского Союза, как этот же сам Советский Союз. Поэтому все народы, поработанные, просят бога, чтобы в новом 1952 году дал им свободу, хотя бы ценой величайших жертв на поле боя.

30 декабря 1951 года.

В дневнике обычно излагается о событиях дня. Но о каких событиях писать здесь на несколько метров под землей, куда даже луч солнца не попадает. Летом есть о чем писать, потому что много приходится ходить по территории, встречаться с родными людьми, слышать много новостей, хотя они такие здесь болезненные, что лучше бы их не слышать. Вообще надо сидеть в бункере, ибо следы – это враг партизана. Кремлевские... не упустят ни одного подозрительного следа. Поэтому мой дневник собственно не является дневником, а обычной записью мыслей, которые не дают покоя ни днем, ни ночью. Но может быть когда-нибудь и эти мысли кому-нибудь будут интересны. Но дойдут ли они до чьих-либо рук в Советском Союзе – в этом меня никто не заверит.

31 декабря 1951 года.

Последний день 1951 года. Для украинского революционно-освободительного движения этот год самый трудный из всех предыдущих лет оккупации. В этом году враг сновался с жесточайшей своей дикостью. Против украинских повстанцев были проведены большие операции. Все села постоянно терроризировали большевистские боевки. Доступ повстанцев в села был очень затруднен. На каждом месте ожидали повстанцев большевистские засады. В этом году, как ни в одном перед этим, враг постоянно проводил огромные облавы в селах, лесах, полях и горах. Особый нажим, разумеется, терро-

ризированной и усиленной, делал враг на агентуру. Увеличенная до больших размеров агентура больше нанесла ударов украинскому революционно-освободительному движению, чем большевистские засады и массовые облавы. Где не было преступной агентуры, там враг не имел успехов.

...На Станиславщине... удалось обманом поймать исполняющего обязанности окружного проводника «КУРЯВУ», членов надрайона Надворнящины – сотенного «ХМАРУ» и сотенного «ДОВБУША», и нескольких других руководящих людей. Этим мерзким способом большевикам удалось полностью ликвидировать организацию в Тлумачском и Станиславском надрайонах. Враг прилагал все усилия, чтобы поймать живыми командира «ГРОМА» и меня. Но это не удалось ему. Большевики прилагали все усилия, чтобы нарушить связи организации. Это им частично удавалось. Но руководящие кадры организации быстро налаживали нарушенную связь и перечеркивали планы врага. Пусть идет жестокий 1952 год...

10 января 1952 года.

Уже пятый день я лежу болен. Началось от зуба. Во рту в[ы]скочил чиряк больше куриного яйца. Стянуло все мускулы так, что рот раскрыть нельзя. Нельзя ничего есть. Часто бывает высокая температура. Нечем ее измерить. Корчусь от боли, но ничем не могу ее утолить. В бункере тесно, душно, полно пара от готовящейся пищи. Вот в таких условиях приходится болеть почти каждому украинскому революционеру. О врачах даже нет речи. Где их возьмешь, куда их заведешь. Каждый врач боится, потому что МГБ следит за каждым его движением. Но немало и таких врачей, которых использует МГБ, чтобы выследить повстанцев...

11 января 1952 года.

Моя болезнь продолжается дальше. Но терплю...

15 января 1952 года.

После болезни снова взялся за работу. Сегодня начал писать поэму «Мария». Что оно выдет из этого увидим. Еще зима не прошла, а уже о весне думаю. Живой о живом думает. Как наладить организационные связи со всеми округами этого края. Как наладить организационную работу. Вот такие мысли уже беспокоят мою голову. Есть о чем подумать. Это уже кончается восьмой год революционно-освободительной борьбы в большевистской действительности. Это не малый отрезок времени. Много старых революционеров погибло, а те, которые остались еще среди живых, не могут преодолеть таких больших трудностей и ослабить большевистский террор...

17 января 1952 года.

Смерть моей любимой маленькой дочурки стоит у меня перед глазами. Родилась моя Иринка (Христина – второе имя) 7 или 8 января 194_ в селе Викторов Галичского района. Это уже было при большевистской действительности.

Очень радуюсь всяким успехам нашей украинской эмиграции. Правда, их партийные междуусобицы выводят меня из равновесия, но зато радуюсь их культурным достижениям. Хорошо, что хоть где-то далеко на чужих землях сохранится украинская культура.

21 января 1952 года.

Сегодня в бункере потоп. Вода просочилась и приходится ходить по воде. С потолка течет за воротник. Некуда деваться, приходится накрываться... лезть из бункера. Это, кажется, неинтересно и о нем писать не стоит... Но это нельзя назвать приятным, когда зимой в подземном бункере течет вода поза обшивкой. Но повстанец тверд ко всяким невзгодам. Нищета, неудобства, голод, холод – это его постоянные товарищи. Поэтому этим не очень беспокоимся. Никто не потерял повстанческого юмора. Планируем, как устранить “непрощенного гостя” из нашего повстанческого дома. Верим, что это нам удастся. Уменьше справиться с несчастьем – это один из лучших друзей повстанцев.

22 января 1952 года.

Каждая политическая организация сильна и может рассчитывать на успех своей работы и борьбы, если она имеет опору в народных массах. Без этой опоры в народе политическая организация должна рано или поздно капитулировать перед врагом...

Почернеешь от одного страха. Помните, что земляная пещера может стать тебе в любую минуту могилой. Выйти отсюда живым, когда «ВАНЬКА» бросит в середину несколько гранат, почти невозможно. Но не думай, что только от страха потемнело бы в глазах. Нет, здесь, куда не глянешь – везде темно. На потолке черная обивка. Она там должна быть, ибо с потолка льет, как из решета. А это не очень приятно, когда вода течет за ворот. Пол также черный. Воды хватает, но беда в том, что грязной воды после мойки некуда девать. Ну, а когда так обстоит дело с полом, то не лучше и с нашими лицами. Они сейчас также черные, грязя на них хоть руками огребай. Но мы ничего не делаем. Придет весна, тогда помоемся. Только одна «МАРИЙКА» хлопочет, как бы немного помыться. Понятная вещь, как девушке быть грязной среди кавалеров...

Зато «Черная пещера» как раз подходит другу «МИСЬКУ». Но и его натура предпочитает какой-нибудь чердачек, чем «Черную пещеру». Казалось бы, что счастливей всех в «Черной пещере» чувствует себя друг «ПРОМИНЬ». Он все чепурит ее, маскирует, больше всех заботится о ней. Но у него тоже есть свое «но» – почки. Ах, эти почки. Из-за них лучше бы не сидеть в «Черной пещере».

Еще больше подходил бы к «Черной пещере» друг «ТИХИЙ». Он из нас самый черный. Но друг «ТИХИЙ» предпочитал бы сидеть в Черном лесу над селом Грабовкой, чем в «Черной пещере».

Подруга «МАРИЙКА» может быть и сидела бы в «Черной пещере», но она никак не может понять, как можно в одном бункере есть, спать... Друг «СМЕЛЫЙ»... «Кум Гичка» чувствовал...

Самый младший из нас наиболее чистый... говорит, как сам ВЫШИНСКИЙ на Генеральной Ассамблее Организации Объединенных Наций. Если ему скажешь: “Не кури, это тебе вредно”, то он упрямо доказывает: “Нет, это мне не вредно, потому что я с 10 лет курю”. «Черную пещеру» он любил бы, если бы имел хоть какое-нибудь маленькое убежище, в котором можно было бы покурить.

Вот так-то все любят нашу «Черную пещеру», но предпочитали бы в ней не сидеть. Но это только так на полях записок для юмора. В действительности каждый из нас предпочитает «свою хату, чем чужую палату». Если бы только бог помог счастливо в ней перезимовать, тогда каждый из нас приятно вспомнит нашу «Черную пещеру». Хотя она и черна своим видом, зато в ней дружеская атмосфера...

ПЕРЕВЕЛ: ОПЕРУПОЛНОМ[ОЧЕННЫЙ] ОТДЕЛА 2-Н УМГБ
С[ТАНИСЛАВСКОЙ] О[БЛАСТИ]
ЛЕЙТЕНАНТ

/БЕЗДЕТКО/

СПРАВКА: Перевод произведен из обрывков дневника, принадлежавшего руководителю пропаганды Краевого провода ОУН «ГОМИНУ», ликвидированному при проведении чекистско-войсковой операции в лесном урочище Хубена Солотвинского района, Станиславской области 22 февраля 1952 года.

«ЕВГЕН» – ЗАСЛАВСКИЙ Богдан Семенович, 1928 года рождения – руководитель пропаганды Надворнянского надрайонного «провода» ОУН, убит 6.11.1951 года.

«ХМАРА» – МЕЛЬНИК Петр Васильевич, 1910 года рождения, организационный референт Станиславского окружного «провода» ОУН и руководитель Надворнянского надрайонного «провода» ОУН. Захвачен 15.08.1951 года.

«ДОВБУШ» – ГРИНИШАК Лука Михайлович 1918 года рождения, руководитель Надворнянского надрайонного «провода» ОУН. 15 сентября 1951 года был захвачен живым. 3 января 1952 года при проведении чекистско-войсковой операции бежал и снова перешел на нелегальное положение.

«ПРОМИНЬ» – МАРКОВЕЦКИЙ Юрий Степанович, руководитель кустовой ОУН в Солотвинском районе.

«ТИХИЙ» – по имени Иван, 1923 года рождения, других установочных данных нет. Охранник «ГОМИНА».

«ЧУМАК» – ФИСЮК Михаил Петрович, 1928 года рождения, участник кустовой ОУН в Солотвинском районе. Убит 22.02.1952 г.

«СМЕЛЫЙ» – уроженец села Подпечеры, Станиславского района и области, других установочных данных нет. Участник личной охраны «ГОМИНА». Убит 22.02.1952 г.

«МАРИЙКА» – СВИДРУК Марта Ивановна, 1928 года рождения, уроженка гор. Надворная Станиславской области, положение в ОУН не установлено. Убита 22.02.1952 года.

«ГРОМ» – ТВЕРДОХЛЕБ Николай Дмитриевич, 1911 года рождения, уроженец с. Петрилов, Тлумачского района, руководитель Карпатского Краевого «провода» ОУН.

«КУРЯВА» – ИВАНИШИН Петр Михайлович, 1923 года рождения, руководитель Станиславского окружного «провода» ОУН. Захвачен живым 19 августа 1951 года.

ОПЕРУПОЛН[ОМОЧЕННЫЙ] ОТДЕЛА 2-Н УМГБ
С[ТАНИСЛАВСКОЙ] О[БЛАСТИ]
ЛЕЙТЕНАНТ

/БЕЗДЕТКО/

«29» февраля 1952 г.
гор. Станислав.

ГДА СБ України. – Ф. 2. – Оп. 110 (1951). – Спр. 8. – Арк. 152-164.
Копія. Машинопис.

ПОКАЖЧИК

А

Абакумов Віктор Семенович, мін. МДБ
СРСР 29
Австрійська, армія 12
Алексєєв, май. МДБ 62, 63
Америка 9
Андріуца М., прокурор 41
«Артем» («Мартин», «Ігор»), охор. 53,
57-60, 62, 95, 101, 102, 104
«Артем», заст. окр. реф., окр. реф. СБ
25, 37, 38
«Архип», охор. 53

Б

«Б-333». *Див.* Дяченко Михайло Васи-
льович
Бабин, с. Косівського р-ну 57
Бабин-Зарічний, с. Калуського р-ну
13, 55, 56, 66
«Байденко», окр. реф. проп. *Див.* Ко-
закевич Михайло Матвійович
Бачевська Марія Іванівна 33, 34, 36
Бачевський Теодор 34, 36
«Баша». *Див.* Іванишин Петро Михай-
лович
Белейлович Іван Федорович («Дзвін-
чук») 22, 23
Бережниця, с. 44, 73
«Берест», пр. край. реф. проп. 38, 47,
98, 101, 102, 104
Бескид, потік 57
Бездетко, л-т МДБ 104, 106, 114
Беляєв, мол. л-т МДБ 58, 59, 61, 62, 67
Беляченко, ст. л-т МДБ 32, 33, 42, 49, 50
Бельченко, май. МДБ 32
Биков, май. МДБ 72
Бистриця, р. 65
Бистриця, с. 57, 58, 61-63, 65, 99,
101, 102
Біляк, посол пол. сейму 13
Блюдники, с. 18
Богдан Ярослав («Рамзенко», «Всеволод
Рамзенко», «Рамзес») 15, 29, 83
«Богдан», охор. 107
«Богдан», підп. 57
Богданов, май. МДБ 58, 62, 64
Богородчанський районний провід
ОУН. *Див.* ОУН, Богородчан-
ський РП

Боднарів, с. 8, 12, 13, 16, 18, 26, 33, 36,
39, 44-46, 52, 54-57, 66, 71, 95
Боднарівський, ліс 54
«Бослав Марко». *Див.* Дяченко Ми-
хайло Васильович
«Бойтур». *Див.* «Буйтур», надр. пров.
Бойчук Зиновій 8
Бойчук М. 9
Болеків, м. 59
Болеківський, р-н 43
Большевики 98, 99, 101-104, 107,
110-112
Бондаренко, май. МДБ 70
«Борис», чл. Карпат. КП. *Див.* Качурів-
ський Р.
Бринь, с. 18, 19, 26, 52, 54-56, 63, 66
Брус, с. 14
«Б-С2». *Див.* Дяченко Михайло Васи-
льович
«Буйтур», надр. пров. 100, 105
Буковина 100
Буковинський окружний провід ОУН.
Див. ОУН, Буковинський
Окр.П
Бурдін, пполк. МДБ 72
Бурсина Яма, урочище 60

В

Вадюк Антон Васильович («Дуб») 57,
103, 105
«Варка», підп. журналістка 30
Васелиця, с. 24
«Василь», б-к 53
«Васільєв», аг. МДБ 58, 62
Вербський, р-н 24, 32
Верстюк Остап 59
«Верховинці», аг. спр. МДБ 10, 16, 20, 23,
29-31, 43, 44, 51, 64, 72, 74, 89
«Весельчак», аг. МДБ 66
«Вечірній Івано-Франківськ», газета 8
Вижня, полонина 60
«Визвольний шлях», часопис 8
Викторів (Вікторів), с. 112
Височанка, с. 18
«Вихор». *Див.* Янишевський (Янішев-
ський) Михайло Іванович
Вишинський Андрій Януарійович, ра-
дянс. діяч 113

«Вікторія». *Див.* Чемерис Ольга Семєнівна
«Вільшенко», б-к. *Див.* Свидрук Мирон Іванович
Вістова, с. 13
Україна. *Див.* Україна
«Вогнезора». *Див.* Чемерис Ольга Семєнівна
Волинь 14, 18
Володава, м. 14, 80
Володавський, р-н 42
Волоська Воля (Волосковоля), с. 14, 42
«Ворон», надр. пров. *Див.* Сенчак Василь Степанович
Воронін О., ген.-лейт. МДБ 23, 24, 27
«Всеволод Рамзенко». *Див.* Богдан Ярослав
«Всеволод», окр. пров. 38
«Вус», аг. МДБ 51

Г

Гаврилук Ананій Степанович 46
Гаврилук Степан Данилович («Жар») 97, 98, 100, 103, 106
Галицький надрайоновий провід ОУН. *Див.* ОУН, Галицький НП
Галицький повітовий провід ОУН. *Див.* ОУН, Галицький ПП
Галицький районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Галицький РП
Галицький, р-н 16-19, 25-27, 38, 52, 63, 112
«Галичан», охор. 52
Галичина 13, 14
«Галя», аг. МДБ 65
«Гамалії», сотня 54
Ганзюк Іван Павлович («Пісня») 70
Гвіздь, с. 57, 59, 65, 66, 69
ГДА МВС. *Див.* МВС, ГДА
ГДА МО 12
ГДА СБУ. *Див.* СБУ, ГДА
ГДА Служби зовнішньої розвідки 12
Гелетей Леон («Тиса») 30
Герус Анна Петрівна 17
Герус Петро Іванович 17
Глинянський, ліс 18
Голодомор 37
«Голуб», куш. *Див.* Пилипюк Павло Васильович
«Голуб», рай. реф. проп. 53
Гомзяк Ігор 12

«Гомін». *Див.* Дяченко Михайло Васильович
Горбатенко Олена Семєнівна 36
«Горліс», охор. *Див.* Онуфрак Іван Васильович
«Горновий». *Див.* Дяків Осип
Городенківський надрайоновий провід ОУН. *Див.* ОУН, Городенківський НП
Гороховцев, ст. лейт. МДБ 44-48, 50, 51

Гравівка, с. 51, 113
«Граніт», надр. реф. проп. 97
Гринишак Лука Михайлович («Довбуш») 57, 100, 103, 105, 107, 112, 114
Гринишак Лука. *Див.* Гринишак Лука Михайлович
Гринишак Лука. *Див.* Гринишак Лука Михайлович
Гриновецький Михайло Андрійович («Ігор») 103, 105
«Грім», зв. 98
«Грім», к-р, край. реф. СБ. *Див.* Твердохліб Микола Дмитрович
«Грім», рай. реф. СБ. *Див.* Яковищак Михайло
«Грім», стан. 30
Грінчак Борис («Сміливий») 30, 57, 60, 62, 71, 85, 95, 107, 113, 114
«Гроза», підп. 52
«Громадянин», аг. МДБ 29
«Грубий», рай. реф. СБ. *Див.* Ящук Іван Миколайович
Гунда Іван Андрійович 58
Гунда Олексій Томович 58, 60
Гута, с. 44, 45
Гутиська, с. 47
Гушак Іван 7, 13, 14, 68, 71

Г

Гузєєв, кап. МДБ 22

Д

Дадаєв, ст. л-т, кап. МДБ 48, 58
Данилюк Назар («Перебийніс») 100, 105
«Демид». *Див.* Чижевський Василь
Державний архів Івано-Франківської обл. 9
«Деркач», рай. пров. *Див.* Онуфрак Онуфрій Васильович

- «Деркач», рай. реф. СБ. *Див.* Зеленчук Михайло
 Дзвиняч, с. 8, 10, 68-70, 75
 «Дзвін», журнал 8
 «Дзвінчук». *Див.* Белейлович Іван Федорович
 Дзундза Іван Федорович («Орел») 18, 19
 Дидик Євген 55
 «Дніпрова». *Див.* Чемерис Ольга Семеновна
 «До чину», підп. газ. 53
 «Довбуш», сот., надр. реф. СБ. *Див.* Гринишак Лука Михайлович
 Довбушанка, г. 57
 Довга, г., полонина 57, 60
 Довжинець, прис. с. Бистриця 101, 102
 Долгіх, ст. лейт. МДБ 36
 «Донець», б-к 53
 «Донець», рай. пров. 66
 «Донський», аг. МДБ 60
 Донцов, полк. МДБ 20, 28, 32
 Дорогів, с. 19
 «Дорошенко», аг. МДБ 51
 Драгомирецьк(-ий, -а). *Див.* Дрогомирецьк(-ий, -а)
 Дрогобицька, обл. 61
 Дрогобицький ТВ-24 «Маківка». *Див.* «Маківка», ТВ-24
 Дрогомирецька Катерина Василівна. *Див.* Куцело-Дрогомирецька Катерина Василівна
 Дрогомирецька Розалія Василівна 18, 19, 34, 44
 Дрогомирецький Йосип Михайлович 16
 Дрогомирецький Михайло Федорович («Захар») 45, 57, 62, 66, 71, 84, 95, 107
 Дрогомирецький Осип Петрович («Галичан») 52
 Дрогомирецький П. 7, 8, 9, 12-14, 68
 Дрогомирецький Ярослав 66
 Дроздов В., зам. мін. МДБ УРСР 20, 27, 28, 30, 32, 43
 Друкарня «Імені генерала Чупринки». *Див.* «Чупринки, імені генерала», підп. друкарня
 «Дуб», б-к 53
 «Дуб», рай. пров., аг. МДБ. *Див.* Вадюк Антон Васильович
 «Дубейко», проп. 19
 Дубно, м. 14, 18, 19, 46
 Дуднік, лейт. МДБ 32
 «Дунай», аг. МДБ 65
 «Дунай», окр. пров. 44, 45, 47, 83, 97
 Дяків Осип («Горновий») 108
 Дяченки, брати 13
 Дяченки, родина 13, 43
 Дяченко Анастасія Йосипівна 17
 Дяченко Василь Іванович («Сорока») 16, 54
 Дяченко Василь, батько Михайла Д. 12
 Дяченко Ірина Христина 112
 Дяченко Марія, зв., жінка Михайла Д. *Див.* Савчук Марія Іванівна
 Дяченко Марія, мама Михайла Д. 12
 Дяченко Микола Васильович 12
 Дяченко Михайло Васильович («М. Б.», «Гомін», «Славобор», «Б-С2», «Б-333», «Марко Боєслав») 6-19, 21-29, 31-34, 36-40, 42-54, 56-60, 62-65, 67, 68, 70-75, 77-83, 85, 90-95, 104, 106, 114
 Дяченко Михайло Іванович 59
 Дяченко Осип 54
 Дяченко Петро Іванович 44, 59
 Дяченко Розалія Василівна. *Див.* Дрогомирецька Розалія Василівна
 «Дяченко», охор. *Див.* Синяк Дмитро
- Е**
 «Ельрон», аг. МДБ 51
 Емг'єбісти. *Див.* МДБ
 Енкаведисти. *Див.* НКВС
- Є**
 «Євген», надр. реф. проп. 53, 97, 98, 106
 Європа 9
 Єгоров, мол. серж. МДБ 70
 Єдунов, ген.-лейт. МДБ 20, 28, 43
 Єнсен-Пархомович Леонід Едвардович (Леонід Полтава) 9
 Ершов, нач. сл. вд. УМДБ 35
 «Єфрем», сот., край. пров. *Див.* Слободян Степан
- Ж**
 «Жар», окр. реф. СБ. *Див.* Гаврилюк Степан Данилович
 Жебаров, кап. юстиції 41
 «Жубр», надр. пров. 101
 Жураки, с. 66-69, 71

З

«Забіяка», аг. МДБ 17
Завадка, с. 45
«Заець» («Заяць»). *Див.* Княгицький Михайло Миколайович
Закарпатська, обл. 57, 60, 61
Закарпаття 57, 101
«Залізняка», аг. МДБ 57, 58, 62
«Залізняка», боївка СБ 16
Заплата, г. 29, 30
Заславський Богдан Семенович («Євген») 114
«Захар», охор. *Див.* Дрогомирецький Михайло Федорович
Захід 75
Західна Німеччина 22, 23
Західна Україна. *Див.* Україна, Західна Зелена, с. 56, 59, 65, 67, 70
Зеленчук Михайло («Деркач») 53
Зелінська Г. 8
«Зенко», надр. *Див.* Скринтович Іван Антонович
«Зірка», аг. УМДБ 17
«Золотаренко», стан. 23
«Зоя», аг. МДБ 46, 50
«Зуб», аг. МДБ 60, 62
«Зуб», зв. *Див.* Рогів Дмитро
ЗЧ ОУН. *Див.* ОУН, ЗЧ

І

Іван («Тихий»), охор. 53, 58, 60, 95, 107, 113, 114
Іванишин Петро Михайлович («Курява», «Баша») 57, 70, 100, 103, 105, 112, 114
Іванів Микола 55
Івано-Франківськ, м. 8, 11, 14, 18, 19, 21, 24, 41, 53, 59, 61, 64, 66, 69, 95, 106, 114
Івано-Франківська, обл. 10-12, 16-18, 20, 21, 23-37, 40-47, 49-54, 56-64, 67-74, 87, 104, 114
Іванців Іван Степанович. *Див.* Свидрук Микола Іванович
Ігнат'єв, мін. МДБ СРСР 64
«Ігор», рай. пров. *Див.* Гриновецький Михайло Андрійович
«Ігор», рай. реф. проп. 51
«Ігор», стр. *Див.* «Артем» («Мартин»), «Ігор»), охор.
Ізмаїльська, обл. 62

«Ілкатін», аг. МДБ 59
«Ірина». *Див.* Шведюк Калина Істрибки 96
Іщук Олександр 23

К

Кадніков, кап. МДБ 44
Калуський, ОП ОУН 49
Калуський, р-н 12, 44, 53, 57, 71, 104
Калушина 52, 98
Канада 9
Капеніс (Капиніс) Галина Вас. 18, 19
Капраліха, з с. Боднарів 39
Капрі, Армандо 9
Капушак Микола Олексійович («Степан») 103, 105
Кар'єв, май. юстиції 40
Карпати, г. 39, 73, 74, 95, 99, 102
Карпатський крайовий провід ОУН. *Див.* ОУН, Карпатський КП
Карпатський, край ОУН. *Див.* ОУН, Карпатський КП
«Карпатський», надр. пров. 101
Карпатські, гори. *Див.* Карпати, г. Качурівський Р («Борис») 44, 49
КГБ. *Див.* КДБ
КДБ 9-11, 72, 74
Київ, м. 9, 11, 14, 16, 17, 22, 29, 53, 61, 64, 72, 76
Київська, обл. 40
Кирилюк, л-т КДБ 74
«Кисляк», стр. куца. *Див.* Насадюк Микола Іванович
«Кіров», аг. МДБ. *Див.* Тучак Роман Степанович
ККП. *Див.* ОУН, Карпатський КП
«Клим», б-к 53
«Клим», край. пров. *Див.* Слободян Степан
«Клим», окр. реф. СБ, аг. МДБ. *Див.* Тучак Роман Степанович
Климишин М. 8
Княгицький Михайло Миколайович («Заець») 103, 106
Кобець Раїса Іванівна. *Див.* Кобуц Раїса Іванівна
Кобуц Раїса Іванівна 59, 66
Ковальчук М., мін. МДБ УРСР 64, 71
Когут Анна-Зиновія Володимирівна («Христя») 47, 53, 56, 59, 62, 65, 95, 96, 102, 104

Кожушко, полк. МДБ 31-33
Козакевич Михайло Матвійович («Байденко») 47-49, 51, 103, 105
Коломийська, округа ОУН. *Див.* ОУН, Коломийський Окр.П
Коломийський надрайон. провід ОУН. *Див.* ОУН, Коломийський НП
Коломийський окружний провід ОУН. *Див.* ОУН, Коломийський Окр.П
Коломийський, р-н 104
Коломийщина 52, 102
Колосов, ст. л-т МДБ 47, 48
Комунисти 110
Копеніс Галина Василівна. *Див.* Капеніс (Капиніс) Галина Василівна
Косівський, р-н 44, 56, 57, 59
Косівщина 59
Костенко А., полк. МДБ 20, 21, 33, 52-54, 56, 71
Костюк Олексій Петрович 16
Кочій Омелян («Левко») 15, 20, 23, 83
«Кошовий». *Див.* «Олег» («Кошовий»), надр. пров.
КП(б)У 67, 71
Кравчук Роман («Петро») 28, 61
Краків, м. 14
«Крамаренко», рай. пров. 97
Красів, с. 56
«Креміль», охор. 30
«Криклей», аг. МДБ 51
Кричка, с. 48, 90
«Крук», аг. МДБ 47
Кузнецов, май. МДБ 64
Кузнецов, полк. МДБ 56, 64, 70
Кук Василь («Леміш») 28, 61
Кулагін, нач. РВ МДБ 67
Кулик Іван Дмитрович («Сірий») 100-102, 105
Кулик Микола 12
Кульбіт, графолог МДБ 37
«Курява», окр. орг. реф. *Див.* Іванишин Петро Михайлович
Кучело-Дрогомирецька Катерина Василівна 17, 36
Кuşнарук Микола Михайлович 58

Л
Лазикіна, кап. юстиції 40
Ланчинський районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Ланчинський РП
Ланчинський, р-н 69, 70, 106

«Левко», підп. 25
«Левко». *Див.* Кочій Омелян
«Леміш», пров. *Див.* Кук Василь
Лещинська Катерина 58
Лещинський Іван Дмитрович 59
Лівий Роман («Митар») 10, 17, 26, 31, 38
«Лісовик», техзвено 97
Лубинець, ліс 66
Лузінов, пполк. МДБ 32, 42
Луцька Анна 39, 40
Луцький Іван Андрійович 59
Люблінський, повіт 42
Львів, м. 7, 8, 13, 14, 24, 26, 27, 29, 32, 42, 45, 72, 95
«Львів» («Львов»), аг. МДБ 44
Львівська, обл. 23, 24, 27-29, 32, 34, 39, 43, 46, 50, 56, 57, 61
Львівський, університет 13, 95

М

«М. Б.». *Див.* Дяченко Михайло Васильович
Майдан, с. 18, 44, 45, 56
Макаров, кап. МДБ 62
Макаров, май. МДБ 70
«Маківка», ТВ-24 22
«Максим», аг. МДБ 62
Максимець, полонина 65
Максимович А., рад. актив. *Див.* Максимович Ганна Василівна
Максимович Ганна Василівна 36, 37, 41
«Мамай», рай. пров. 97
Манюшкін, опер. МДБ 17
Манява, с. 47, 48, 51, 58
«Марійка». *Див.* Свидрук Марта Іванівна
«Марко», пов. реф. СБ 38
Маркове, с. 67
Марковецький Михайло Михайлович 68
Марковецький Юрій Степанович («Промінь») 107, 113, 114
«Марта», друкарка. *Див.* Німа Марія
«Мартин», охор. *Див.* «Артем» («Мартин», «Гор»), охор.
«Мартовський», аг. МДБ 59
Марцинківська Гонората 59
Матвіїв Микола Юліянович («Недобитий») 100, 105
Мацайло Михайло 19

«Маша», аг. МДБ 59
Маяк, пполк. МДБ 41
«Маяк», надр. пров. 97
МВС 9, 35, 37
МВС, ГДА 12
МГБ (МГБ). *Див.* МДБ
МДБ 9-11, 14, 16, 17, 19-24, 26-30, 32-34, 36-38, 40, 42-51, 53, 54, 56-58, 60, 62-65, 67, 68, 70-72, 74-76, 87-89, 99, 104, 110, 112, 114
Мельник Дмитро («Тарас») 30
Мельник Параска 58
Мельник Петро Васильович («Хмара») 57, 70, 97, 98-100, 103, 105, 107, 112, 114
Мельник Ярослав («Роберт») 10, 20, 25
Мельничук Василь Дмитрович («Остап») 103, 106
Мельничук Дмитро Іванович 36, 44
Мельничук Марія Михайлівна 36
Мельников Л., секр. ЦК КП(б)У 71
Месяцев, ст. упов. МДБ 34
Миколаївський, р-н 56
«Мирон», рай. реф. проп. 97
Мирончук Ольга Антонівна. *Див.* Чемерис Ольга
«Мисько», рай. реф. СБ 66, 68
«Митар», реф. СБ. *Див.* Лівий Роман
«Мисько», охор. *Див.* Янишевський (Янішевський) Михайло Іванович
Міша, емґебіст 26
Монастирчани, с. 67
Монташевич Софія Михайлівна 36
Мороз Володимир 9, 12
Москалівка, с. 56
Москва, м. 19-22, 28, 32, 33, 43, 72, 76, 107
Мочулянка, с. 14, 42, 43
Мурашин, полк. юстиції 40

Н
Надвірна, м. 59, 64, 69, 71, 110, 114
Надвірянський надрайоновий провід (надрайон) ОУН. *Див.* ОУН, Надвірянський НП
Надвірянський районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Надвірянський РП
Надвірянський, р-н 45, 47, 53, 54, 56-67, 70, 104
Надвірянщина 97, 112

«Надя», аг. МДБ 65
«Назар», рай. пров. 97
«Назарчук», аг. МДБ 54, 55, 66
«Назарчука», легенд. б-ка МДБ 55
Найдич Дмитро Васильович («Шварно») 74, 100, 103-105
«Найм», охор. 53
Насадюк Микола Іванович («Кисляк») 69
Небилів, с. 30
«Недобитий», окр. пров. *Див.* Матвіїв Микола Юліанович
Нечаєв, полк. МДБ 67
«Нечай», б-к 53
«Нечай», надр. пров. 101
Нижня, полонина 60
Німа Марія («Марта») 30
Німецька, поліція 24
Німці 14, 25
Ніфонтов, зам. нач. від. МДБ УРСР 21
НКВД. *Див.* НКВС
НКВС 9, 14, 41, 54, 110
НКГБ. *Див.* НКДБ
НКДБ 9-11, 16
Новоселиця, с. 60

О

О.І. *Див.* Ішук Олександр
Огольцов С., зам. мін. МДБ СРСР 29
Одуш Микола 18
«Озерний», аг. МДБ 62
«Оксана», підп. 97
«Олег» («Кошовий»), надр. пров. 100, 105
«Ольга», зв. *Див.* Чемерис Ольга Семенівна
Онуфрак Іван Васильович («Горліс») 53, 56-60, 62, 65, 66, 84, 95, 99, 104
Онуфрак Онуфрій Васильович («Деркач», «Орест») 66, 70
Онуфряк Іван. *Див.* Онуфрак Іван Васильович
Онуфряк Онуфрій. *Див.* Онуфрак Онуфрій Васильович
ООН 107, 113
Організація. *Див.* ОУН
«Орел», охор. *Див.* Дзундза Іван Федорович
«Орест», заст. 20

«Орест», охор., рай. пров. *Див.* Онуф-
рак Онуфрій Васильович
Орлик Анна 59
«Орлик», б-к 53
Осмолода, хут. 30
«Остап», охор. 53, 65
«Остап», сл. надр. СБ. *Див.* Мельничук
Василь Дмитрович
Отинійський районний провід ОУН.
Див. ОУН, Отинійський РП
Отинійський, р-н 105
ОУН 7-11, 13-29, 31-33, 36-38, 41-43,
45-49, 52, 53, 55-59, 61, 63, 64,
65, 67-77, 88, 96, 100, 103-106,
109, 110, 112, 114
ОУН, Богородчанський РП 51, 105
ОУН, Буковинський Окр.П 100, 105
ОУН, Галицький НП 25
ОУН, Галицький ПП 25
ОУН, Галицький РП 38, 97
ОУН, ГОП 15
ОУН, Городенківський НП 100, 105
ОУН, ЗЧ 22
ОУН, Карпатський КП 7, 10, 15-17, 19-
21, 24, 23, 25-32, 38, 39, 43-45,
47, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 59,
61, 62, 64, 68, 71, 73, 77, 89,
104-106, 114
ОУН, Коломийський НП 105
ОУН, Коломийський Окр.П 22, 49,
100-102, 105
ОУН, Ланчинський РП 100, 106
ОУН, Надвірнянський НП 53, 98, 100,
101, 104, 105, 107, 114
ОУН, Надвірнянський РП 53, 68, 103
ОУН, Отинійський РП 97, 105
ОУН, Провід 14, 22, 28, 43, 49, 61, 76,
109
ОУН, СБ 10, 23, 25, 31, 37-39, 44, 49,
54, 66, 68, 69, 73, 97, 98, 100,
105, 106
ОУН, Солотвинський РП 51, 66, 68-71,
75, 103
ОУН, Станіславівський НП 23, 47, 74,
97, 98, 100, 103, 105, 106, 112
ОУН, Станіславівський Окр.П 15, 22,
25, 29, 31, 38, 39, 44, 45, 47-
49, 52, 53, 60, 77, 97-102, 104,
105, 106, 114
ОУН, Станіславський Обл.П 15, 16

ОУН, Тисменицький РП 97
ОУН, Тлумацький НП 97, 103, 106, 112
ОУН, Яремчанський РП 105
Оунівське, підпілля. *Див.* ОУН

П

Павлівка, с. 106
«Павло», аг. МДБ 63
«Павло», надр. пров. 47, 97
«Павло», стан. 30
Панін, лейт. юстиції 41
Парасюк, ст. л-т МДБ 36
Парсюк, ст. л-т МДБ. *Див.* Парасюк,
ст. л-т МДБ
Пастельняк Л., пполк. МДБ 17, 20-22,
27, 28, 31
Пахомов, мол. л-т МДБ 45, 46, 48
«Перебийніс», окр. реф. проп. *Див.*
Данилюк Назар
Перегінець Олексій 18, 19
Перегінське, с. 30
Перегінський, р-н 29-31, 48, 51, 98
«Переправа», аг. спр. МДБ 51
«Перехват», аг. спр. МДБ 52
Перин, дяк 55
Петер Зенко 97
Петер Костянтин Зенонович («Сокіл»)
60, 97-99, 101, 102, 104
Петрилів, с. 114
«Петро», аг. МДБ 54
«Петро», край. орг. реф. *Див.* Кравчук
Роман
«Петро», надр. пров. СБ 23
«Пилип», кер. охор. 18
Пилипюк Павло Васильович («Голуб»)
66, 104, 106
Підпечери, с. 47, 57, 59, 71, 114
«Пісня», охор. *Див.* Ганзюк Іван Пав-
лович
«Пласт», мол. скаут. орг. 12
Плиска, полонина 57, 60
Плоска (Плосьька), г., полонина. *Див.*
Плиска, полонина
Подебради, м. 12
Подліпенко, ст. л-т МДБ 62-64, 66, 67
Полтава Леонід. *Див.* Єнсен-Пархо-
мович Леонід Едвардович
«Полтава», кер. ГОП ОУН. *Див.* Федун
Петро
Поляки 8, 14
Польська, держава 77

Польська, поліція 8, 13, 14, 81
Польща 8, 24, 42
Попович Анна («Ружа») 53
Посівнич Микола 12
«Потап», охор. *Див.* Синяк Дмитро
Юрійович
Потічний Петро Й., проф. 12
Прага, м. 12, 14
Привіка (?), с. 59
«Прометей», надр. реф. СБ 25, 37
«Проміня», куц 69
«Промінь», куц. *Див.* Марковецький
Юрій Степанович
«Просвіта», т-во 13, 14
Прохоренко, пполк. юстиції 40, 41
Прудько, пполк. МДБ 32, 33
Пуришкін, емгбест 29

Р

«Радянський», аг. МДБ 54
Радянські, війська. *Див.* ЧА
Разуваєв, кап. МДБ 42
«Райх», аг. спр. МДБ 31
«Рамзенко» («Всеволод Рамзенко»).
Див. Богдан Ярослав
«Рамзес». *Див.* Богдан Ярослав
Рапота, сл. МДБ 23
«Рафайловський», аг. МДБ 58, 62
Рахівський, р-н (округ) 57, 60
Резенчук Анастасія Михайлівна 46, 50
Рибальченко, ст. л-т МДБ 64
Рибне, с. 26
«Ринь», куц. 66
Рівне, м. 24
Рівненська, обл. 18, 24, 25, 32, 38, 42,
43, 46, 47, 64
«Рідна школа», т-во 13
«Роберт», край. пров. *Див.* Мельник
Ярослав
Рогатинський, р-н 48
Рогатинщина 61
Рогів Дмитро («Зуб») 50, 51, 53, 62,
66, 103, 106
«Розгром», аг. спр. МДБ 52
Роздольська І. 8
«Роман», аг. МДБ 62
Російська Федерація 20
Росільна, с. 51
Россоленко, пполк. МДБ 67
Рудки, м. 57
Рудківський, р-н 57

«Ружа». *Див.* Попович Анна
«Руслан», окр. реф. проп. 22, 38, 83
Рясної Василь Степанович, ген-лейт.
МДБ 71

С

Савко Марія Федорівна 36
Савчак Василь («Сталь») 10, 44, 49
Савченко Сергій Романович, ген.-
лейт. МДБ 21, 23, 27, 29
Савчук Анастасія 24, 43
Савчук Василь Іванович 43
Савчук Іван 42
Савчук Марія Іванівна 14, 17, 18, 24,
25, 32, 42, 46, 47, 50, 59
Савчук Микола Іванович 42, 43
Савчук Михайло Дмитрович («Чиж»)
97, 106
Самостійна Українська Держава.
Див. УССД
Сараєв Р., нач. обл. УМДБ 16, 17, 21,
30, 40, 47, 49
Сафонов, кап. МДБ 28
СБ. *Див.* ОУН, СБ
СБУ, ГДА 8, 9, 11, 12, 15-17, 21-23,
26-33, 42-54, 56, 62, 64, 67, 68,
70-72, 74, 114
Свидрук Марта Іванівна («Марійка»)
71, 84, 113, 114
Свидрук Мирон Іванович («Вільшен-
ко») 69, 71
Свистунов, май. юстиції 35, 36
Свіридов, ст. л-т МДБ 42
«Связіст», аг. МДБ 24, 32
Сенчак Василь Степанович («Ворон»)
103, 106
Середня, полонина 60
Сергеев, л-т, ст. л-т МДБ 56, 60
Сибір 45
Сидор Василь («Шелест») 10, 22, 23,
31, 39
Сидорук Анна Андріївна 58
Синяк Дмитро Юрійович («Дяченко»,
«Потап») 56, 57, 59, 60, 62, 66,
99, 105
Сілець, с. Тисменицького р-ну 37
«Сільський господар», т-во 13, 53
«Сірий», сот., окр. пров. *Див.* Кулик
Іван Дмитрович
Скринтович Іван Антонович («Зенко»)
97, 106

- «Славобор». *Див.* Дяченко Михайло Васильович
- «Следопит», аг. МДБ 65
- Слободян Степан («Клим», «Єфрем») 10, 15, 17, 22, 23, 29, 30, 44, 45, 47, 49, 73, 98, 99, 105
- Сміжак Лазар Антонович 47
- «Сміливець», аг. МДБ 51
- «Сміливий», аг. МДБ 54, 66
- «Сміливий», охор. *Див.* Грінчак Борис Смольський Іван 13
- Советский Союз. *Див.* СРСР
- «Сокіл», куш. 30
- «Сокіл», май., окр. реф. проп. *Див.* Петер Костянтин Зенонович
- «Сокіл», т-во 13
- Солотвин, смт. Богородчанського р-ну 66
- Солотвинський районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Солотвинський РП
- Солотвинський, р-н 45, 47, 48, 50, 51, 54, 57-59, 65, 66, 68, 69, 71, 104, 106, 114
- Солотвинщина 99
- Солтис Наталя 12
- «Сорока», підрай. пров. *Див.* Дяченко Василь Іванович
- Соснівський, р-н 42, 43
- Спірін, полк. юстиції 40
- СРСР 7, 10, 19, 20, 22, 28, 29, 32, 33, 37, 41, 43, 51, 62, 63, 64, 67, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 111
- Сталін Йосиф 107, 111
- «Сталь», орг. реф. *Див.* Савчак Василь Станиславів, м. *Див.* Івано-Франківськ, м. Станиславівська, в'язниця 13, 14
- Станиславівська, гімназія 12
- Станиславівська, округа ОУН. *Див.* ОУН, Станиславівський Окр.П
- Станиславівський надрайоновий провід ОУН. *Див.* ОУН, Станиславівський НП
- Станиславівський, пов. 12, 13, 95
- Станиславівський, ТВ УПА 15
- Станиславівщина 13, 38, 43, 45, 53, 57, 73, 97, 112
- Станіслав, м. *Див.* Івано-Франківськ, м. Станіславська, обл. *Див.* Івано-Франківська, обл.
- Станіславське педагогічне училище 18
- Станіславський (Станіславівський), надрайон ОУН. *Див.* ОУН, Станіславівський НП
- Станіславський окружний провід ОУН. *Див.* ОУН, Станіславівський Окр.П
- Станіславський, р-н 18, 23, 47, 59, 71, 106, 114
- Станіславщина. *Див.* Станіславівщина
- «Старик», аг. МДБ 66
- Старунь, с. 66
- Стассен, амер. демократ 110, 111
- Стасюк Катерина 59
- Стасюк О. 8
- «Степан», надр. реф. проп. *Див.* Капуццак Микола Олексійович
- «Степан», охор. 53
- Стратієнко, мол. л-т МДБ 62-64, 66, 67
- Струков Олександр Олексійович, емґебіст 70
- Стурко Юліан («Юрко») 30
- Стьопа, емґебіст 26
- СУЗ 24, 38
- Східні, області. *Див.* СУЗ
- Східняки 37
- США 75, 110
- Т**
- «Тарас», охор. *Див.* Мельник Дмитро Тарновиця-Лісова, с. 69
- Татух Сильвестр 9
- Твердохліб Микола Дмитрович («Грім») 10, 44, 48-51, 53, 64, 67, 68, 73, 98, 99, 102-104, 112, 114
- Тернопільська, обл. 61
- «Тиса», харч. *Див.* Гелетей Леон Тисменицький районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Тисменицький РП
- Тисменицький, р-н 57
- «Тихий», ох. *Див.* Іван («Тихий»), охор. Тихомиров, пполк. МДБ 58, 61, 62, 67
- Ткачівський Онуфрій 55
- Тлумацький надрайон. провід ОУН. *Див.* ОУН, Тлумацький НП
- Тлумацький, р-н 114
- Товмаччина 97
- Топільське, с. 31
- Торонто, м. 9, 15
- Тростянець, с. 24, 26, 32

Тузов, ст. л-т МДБ 59, 62, 67
Турін, м. 9
Тучак Роман Степанович («Клим», «Кі-
ров») 100, 102, 105
Тягутин, г. 57
Тязів, с. 25, 26
Тячівський, р-н 57

У

УГВР 15
Угорники, с. 47
Угринів Горішній, с. 18, 19
Україна 7-9, 12, 14, 22, 24, 41, 49, 68,
72, 74, 76, 77, 78, 95, 107, 114
Україна, Західна 78
Український, народ. *Див.* Українці
Українська держава. *Див.* УССД
Українська Сільськогосподарська Ака-
демія 12
Українське, населення. *Див.* Українці
Український визвольний рух 7, 9-12,
20, 21, 37, 58, 67, 74, 76, 77,
104, 111
Українські, повстанці 76, 107, 111
Українські, революціонери (підпільни-
ки) 78, 104, 107, 112
Українці 7, 8, 10, 38, 75, 77, 104, 108,
110
«Улас» 95, 96
УМГБ (УМДБ). *Див.* МДБ
УНКДБ. *Див.* НКДБ
УПА 7-11, 14, 15, 21, 22, 24, 31, 32, 72
УРСР 7, 9, 11, 17, 19-21, 23, 27-30, 32,
33, 35, 36, 40, 42, 44, 46, 47, 51-
54, 61-63, 65, 67, 70, 72, 74-76
УССД 10, 38, 75

Ф

«Федір», аг. МДБ 44, 46
Федун Петро («Полтава») 15, 43
Фельдків, с. 70
Фесюк (Фисюк) Михайло Петрович
(«Чумак») 71, 107, 114
Форманчук, май. МДБ 17, 28, 29, 50,
54, 72
ФСБ 20

Х

«Хмара», сот., окр. орг. реф., надр.
пров.. *Див.* Мельник Петро Ва-
сильович
Холмщина 14

«Христя». *Див.* Когут Анна-Зиновія
Володимирівна
Хубена, урочище 68, 70, 75, 104, 114
«Хуторянин», аг. МДБ 57, 60, 62

Ц

ЦДАВО (ЦДАВОВ) 9, 14, 80, 95
ЦДВР 8
Цепков, полк. МДБ 22

Ч

ЧА 14, 16, 25, 71
Чав'як Володимир («Чорнота») 23, 30
«Чайка», надр. 97
Чекісти 9-11, 16-21, 23-34, 36-38, 40,
42-53, 55-58, 60, 61, 63-72, 74,
78
Чемерис Євдокія Герасимівна 36
Чемерис Ольга Семенівна («Вікторія»,
«Вогнезора», «Ольга», «Дні-
прова») 24-29, 31-38, 40-42,
44, 49, 87, 89
Чепцов, ген.-лейт. юстиції 41
Червона Армія. *Див.* ЧА
Черкаси, м. 24
Черкаська, обл. 40
Черкащина 24, 37
Чехословаччина 22
Челноков, кап. МДБ 56, 60, 64, 70
«Чиж», надр. реф. СБ. *Див.* Савчук
Михайло Дмитрович
Чижевський Василь («Демид») 13
Чігорін, кап. МДБ 56
«Чорна печера», бункер 75, 76, 113
«Чорний ліс», підп. журнал 10, 15, 22,
38, 94
Чорний, ліс 22, 23, 25, 46, 74, 97, 102,
103, 113
«Чорний», аг. МДБ 44, 46, 60
«Чорний», підп. 25
«Чорнота», зв. 98
«Чорнота», охор. *Див.* Чав'як Володи-
мир
«Чорнота», рай. пров. 97
«Чортик», стр. куща 65
«Чумак». *Див.* Фесюк (Фисюк) Михай-
ло Петрович
«Чупринка Тарас», ген. *Див.* Шухевич
Роман
«Чупринки, імені генерала», підп. дру-
карня 53

Ш

Шатуріна Анна Іванівна 16
«Шах», окр. пров. СБ 39
«Шварно», надр. пров. *Див.* Найдич
Дмитро Васильович
Шваюк Василь Іванович 69
Шведюк Калина («Ірина», «Ярина») 56, 59, 62, 65, 95, 96, 104
Шевченко В., полк. МДБ 44, 52, 53, 68
Шевченко Тарас Григорович 96
«Шелест», край. пров. *Див.* Сидор Василь
Шепет, кап. юстиції 41
Шиманко, кап. МДБ 52
Широкий Луг, с. 60
«Шлях Перемоги», підп. журн. 10, 22, 23
Шорубалка Іван Кирилович, зам. мін. МДБ УРСР 21, 30, 42, 53, 63, 64, 66, 72
Штепа, май. МДБ 56, 58, 60, 62, 67
Шуляр Андрій Михайлович 45, 50
Шухевич Роман («Тарас Чупринка») 28, 61

Ю

«Юрко», к-р б-ки. *Див.* Стурко Юліан
Юрченко, пполк. МДБ 67

Я

Яблунця, с. 60
«Явір», аг. МДБ 66
«Явір», підп. 57
Яковишак Михайло («Грім») 103, 106
Янишевський (Янішевський) Михайло Іванович («Вихор», «Яструб», «Місько») 66, 71, 84, 113
«Яр», окр. реф. СБ 38
Яремчанський районний провід ОУН. *Див.* ОУН, Яремчанський РП
Яремчанський, р-н 60, 104, 106
Яремчук Марія Юріївна 58
«Ярина». *Див.* Шведюк Калина
«Яркий», зв. 53, 62-65
Ясіня, с. Рахівського р-ну 60, 61
«Яструб», охор. 30
«Яструб». *Див.* Янишевський (Янішевський) Михайло Іванович
Ящук Іван Миколайович («Грубий») 103, 105

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

АБГ – агентурно-бойова група
арк. – аркуш
в.о. – виконуючий обов'язки
ВО – воєнна округа
ВЧ зв'язь – високочастотний (урядовий) зв'язок в СРСР
г. – гора
ГДА СБУ – Галузевий державний архів СБУ
ГОП – Головний осередок пропаганди
ЗЧ ОУН – Закордонні частини ОУН
КДБ – Комітет державної безпеки
КК – кримінальний кодекс
ККП – Карпатський крайовий провід ОУН
КНС – контрольно-наглядова справа
КП – Крайовий провід
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

ЛСБ – ложное СБ (легендована МДБ боївка СБ)
м. – місто, містечко
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МГБ (МГБ) – Міністерство державної безпеки
МДБ – Міністерство державної безпеки
МО – Міністерство оборони
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки
обл. – область
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОП (Окр.П) – окружний провід
ОУН – Організація Українських Націоналістів
р. – рік
р.н. – року народження

р-н – район
 рр. – роки
 с. – село
 С. – сторінка
 с.г. – се́го го́да (цього року)
 СБ ОУН – Служба безпеки ОУН
 СБУ – Служба безпеки України
 смт. – селище міського типу
 Спр. – справа
 СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
 ст. – старший
 СУЗ – Східні Українські Землі
 ТВ – Тактичний відтинок
 УББ – Управління боротьби з бандитизмом
 УГВР – Українська Головна Визвольна Рада

УМДБ – Управління МДБ
 УНКДБ – Управління НКДБ
 УПА – Українська Повстанська Армія
 ур. – уроджений
 УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
 УСБУ – Управління СБУ
 УССД – Українська Самостійна Соборна Держава
 Ф. – фонд
 ФСБ – Федеральна служба безпеки
 ЦДАВО (ЦДАВОВ) – Центральний державний архів вищих органів влади
 ЦДВР – Центр дослідження визвольного руху
 ЦК – центральний комітет

СПИСОК ФОТОІЛЮСТРАЦІЙ

1.	Михайло Дяченко. Фото 1920-х рр	6
2.	Михайло Дяченко. Фото 1920-х рр	79
3.	Михайло Дяченко. 1941 р	79
4.	Михайло Дяченко. 1 вересня 1931 р	79
5.	Автобіографія М. Дяченка	80
6.	Працівники Кооперативного Союзу у Володаві	80
7.	Обліковий аркуш на М. Дяченка зі сл. спр. пол. поліції. 1931 р	81
8.	М. Дяченко в підпіллі	82
9.	М. Дяченко. Травень 1950 р	82
10.	М. Дяченко – «Гомін», Я. Богдан – «Рамзес», О. Кочій – «Левко»	83
11.	«Руслан», «Дунай», «Гомін» (М. Дяченко)	83
12.	«Місько». 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	84
13.	«Марійка» (Свидрук М. І.). 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	84
14.	«Захар». 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	84
15.	«Орест». 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	84
16.	«Чумак». 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	85
17.	«Гомін» (М. Дяченко). 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	85
18.	«Сміливий». 22 лютого 1952 р. Посмертне фото	85
19.	Похорон доньки М. Дяченка і О. Чемерис	86
20.	Чемерис Ольга Семенівна («Дніпрова»)	86
21.	Примусове фото О. Чемерис в оточенні працівників УМДБ	87
22.	Власноручний підпис О. Чемерис на звороті фото з працівниками МДБ, який вона написала під примусом слідчих	87

23.	Список літ. видань підпілля ОУН, укладений прац. МДБ	88
24.	Титульна сторінка агентурної справи «Верховинці»	89
25.	Титульна сторінка КНС «Верховинці» за 1954 р.	89
26.	Титульна сторінка кримінальної справи МДБ на О. Чемерис	89
27.	Титульна сторінка агентурної справи «Верховинці» за 1951 р.....	89
28.	Підпільне видання оповідання «М. Боєслава» «Івась із Крички»	90
29.	Титульна сторінка книжечки «Поєми».....	90
30.	Титульна сторінка брошури «Нові коляди»	90
31.	Титульна сторінка 1-го видання драми «Сталь без іржі»	91
32.	Титульна сторінка підпільної збірки поезій «М. Боєслава» – «Вітчизна кличе». 1948 р	91
33.	Титульна сторінка 2-го видання драми «Сталь без іржі»	91
34.	Титульна стор. підп. вид. оповідання «М. Боєслава» – «Горді душі».....	91
35.	Обкладинка і сторінки підпільного видання оповідання «Марка Боєслава» – «Тарасик Кригулець»	92
36.	Титульна сторінка підпільного видання оповідання «М. Боєслава» – «У колгоспних путях». 1949 р.....	93
37.	Титульна стор. підп. збірки поезій «М. Боєслава» – «Протест».....	93
38.	Титульна сторінка підпільної збірки поезій «Марка Боєслава» – «Із днів боротьби». 1949 р	93
39.	Титульна стор. підп. видання поеми «М. Боєслава» – «Мати».....	93
40.	Титульна стор. підп. вид. поеми «М. Боєслава» – «Гарячий цвіт».....	94
41.	Титульна сторінка підпільного видання «Марена»	94
42.	Титульна стор. підп. збірки поезій «М. Боєслава» – «Народові».....	94
43.	Титульна сторінка підпільного часопису «Чорний ліс»	94

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
МОЛОДІ РОКИ МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА.....	12
МИХАЙЛО ДЯЧЕНКО В ПІДПІЛЛІ ОУН. 1944- 1952 РОКИ	14
ЗАГИБЕЛЬ МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА.....	68
ТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА	72
ВИСНОВКИ	77
ДОКУМЕНТИ	95
ПОКАЖЧИК	115
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР.....	125
СПИСОК ФОТОІЛЮСТРАЦІЙ.....	126
ІНФОРМАЦІЙНІ СТОРІНКИ ВИДАВНИЦТВА “ЛІТОПИС УПА”	128

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання. Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передрукуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само від-значаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передрукуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передруків архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA – CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів, матеріалів і наукових праць до історії Української Повстанської Армії

Досі появилися такі томи Літопису УПА ОСНОВНОЇ СЕРІЇ:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація. Книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 3-4. Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947–1950 роки. Книга перша і друга. Книги містять меморіяли, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА. Частина матеріалів – оповідання, новели й вірші.

Том 3. Книга перша: 1947–1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4. Книга друга: 1948–1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії та додаткові підпільні матеріали про дії УПА. Між мемуарами – повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942–1945; книга перша: 1942 – липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліцейських установ. 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942–1945; книга друга: серпень 1944–1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріали; книга перша: 1944–1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945), статті та матеріали з 1944–45 рр., які стосуються цілості визвольного руху. 1980р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга друга: 1946–1948. Книга містить видання УГВР *Самостійність* і *Бюро інформацій УГВР* та інші матеріали. 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга третя: 1949–1952. Книга містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріали УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4, 6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім того, подає нові дані про смерть близько ста невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., XXXII – 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»). Книга містить виданий командою воєнної округи короткі описи боїв відділів УПА – «Лисоня» від листопада 1943 р. до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень «**Повстанський стяг**» – виданий з нагоди п'ятиріччя УПА в 1947 році, – та інші документи й матеріяли групи УПА «Лисоня». 1989 р., 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського) – містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) за час від жовтня 1946 р. до 24 жовтня 1947 р., ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні – списки вояків, господарські документи тощо. 1986 р., 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи – містить денники сотенного «Крилача» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 рр., які продовжував по його смерті сотенний «Бурлака» (Володимир Щигельський), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 15. Костянтин Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»; спогади. Автор – киянин – оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Збірник містить передруки таких підпільних журналів: «**Тижневі вісті**», «**Лісовик**», «**Інформативні вісті**», «**Інформатор**» і «**Перемога**». Всі числа цих журналів супроводяться англломовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закарзонні та Акт оскарження Олени Лебедович. 1987 р., 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 17. Англломовні видання українського підпілля, 1946-1947. Збірник містить передруки підпільних видань: «**Нові Лідіце**», «**Виселення єпископа Коциловського**», «**Вибори в СРСР**», «**Нова голодова катастрофа в Україні**», «**Фашистське страшило**», «**До братніх чеського і словацького народів**». 1988 р., 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи **Шлях перемоги**, звіти команд тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА, 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 р., 328 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Охоплює збірку нарисів і споминів, друкованих у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще в Україні або відразу після переходу на еміграцію. 1992 р., 357 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 20. Показчик до «Літопису УПА»; книга перша: 1-19 томи. Книга містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, алфавітні списки авторів та надрукованих матеріялів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994 р., 528 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга третя: червень 1941 – травень 1943. Книга містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліційних установ. 1991 р., 271 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга перша: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період від травня до вересня 1947 р. 1992 р., 627 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Більша частина книги – це спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). В книзі теж поміщено підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992 р., 480 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 24. Ідея і чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. У цій книзі передруковано головний політично-інформативний журнал Проводу ОУН на Українських Землях, що видавався 1942-1946рр. Журнал містив важливу інформацію про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток української політичної думки. 1995 р., 592 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Збірник охоплює не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах, чи уложені народом. Збірник містить тексти пісень, їх варіанти, мелодію і варіанти, а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Збірник містить понад 600 пісень і їх варіантів. 1997 р., XXIV+556 стор., тверда обкладинка, ноти.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. Збірник містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі й інші документи: вибір з листування президента УГВР Кирила Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу Миколи та Петра Дужих й інші документи. У книзі також спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР 2001 р., 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 27. Роман Петренко. За Україну, за її волю; спогади. Автор – волиняк – оповідає про свою діяльність від часу війни у 1939 р. до відходу на Захід у 1945 р.. Спочатку автор був діячем ОУН Сарненської округи (від січня 1942 р. у підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 р. – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ, командир Дмитро Клячківський) і від літа 1944 р. – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебеда. 1997 р., 279 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 28. Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. Автор оповідає про свої переживання від вибуху війни (від 1944 р. до 1953 р. – у підпіллі) до свого приходу на еміграцію у 1954 р.. Від 1945 р. була дружиною В. Галаси, заступника пров. ОУН Закерзонського краю, від 1947 р. співробітника ГОСП в Карпатах, і від 1948 р. – пров. ОУН ПЗУЗ. Авторка перебувала разом з ним на Закерзонні, в Карпатах, на Волині, а також – в тюрмі КГБ у Києві. 1995 р., 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»). З юнацьких мрій — у ряди УПА, це розповідь учасника підстаршинської школи УПА в Карпатах та ройового в сотні У-1 (94), про його бойовий шлях в УПА від осені 1943 р. до осені 1947 р. в Карпатах та на Лемківщині. Спогади дають цікаву картину зі щоденного життя повстанців та їхніх командирів, та про важке становище українського населення на цих теренах. 1999 р., 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський). Кризь сміх заліза; спогади. Книга містить два спогади Степана Стебельського («Хріна»), к-ра ТВ УПА 24 «Маківка» – «Кризь сміх заліза», «Зимом в бункері» та спогади Олекси Конопальського («Острроверха») – «Спомини чотового УПА Острроверха». Автори оповідають

про свої дії в УПА від 1944 р. до 1949 р. року на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000 р., 552 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Книга містить спогади «Сої», «Спартака», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля». Також подано оперативні звіти к-ра «Бриля» та к-ра «Гамалії» («Переяслави I» та «Переяслави II») з ТВ УПА «Розточчя». 2000 р., 324 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга друга. Велика частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів та інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). 2001 р., 581 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Книга містить документи і матеріали, що стосуються історії та діяльності відділів УПА ТВ-«Лемко» в 1944-1947 рр., оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи Підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001 р., 900 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації, мапи.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Книга містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщині і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944-1947 рр.. 2001 р., 974 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 35. Показчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21-34, томи та 1-3 Нової Серії та томи 1-3 серії «Бібліотека». Книга містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи «Літопису УПА» Основної та Нової Серії, також книги «Повстанські могили» т.1 за ред. Євгена Місила. 2002 р., 870 стор., тверда обкладинка.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Книга містить отримані з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002 р., 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 37. Іван Лико. На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945-1955. Книга містить спогади Івана Лика («Скали», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та спогади Миколи Терефенка («Медведя») – «На грані двох світів». Автори оповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та в польських тюрмах. 2002 р., 644 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 38. Петро Й. Потічний. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів. Книга містить схеми та описи різних криївок УПА й запліля, та перелік з'єднань Червоної Армії та Внутрішніх Військ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві Внутрішніх військ Українського Округу за рр. 1944-1954 рр., який знаходиться в Колекції ім. Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2002 р., 430 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів»: Холмщина і Підляшшя. Документи і матеріали. Містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині й Підляшші в 1945 – 1948 роках. Між документами – звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з представниками польського резистансу з ВіН-у («Вольностьсьє і Незавіслосьцьє»), звіт із зустрічі з англійським кореспондентом, та інше. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2003 р., 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й “Бастіон”: Люба-чівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА в 1945–1948 роках. Серед документів — звіти Команди Тактичного Відтинку, хроніки відділів куреня УПА “Месники”, звіти й огляди керівництва II Округу ОУН “Батурин”, господарські звіти тощо. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2004 р., 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Книга містить документи та матеріяли про Президента УГВР Кирила Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004 р., 880 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і матеріяли. Вояки УПА, які в 1947-1949 роках пробілися рейдом у Західну Європу, вважали своїм обов’язком залишити для історії та майбутніх поколінь пам’ять про визвольні змагання в часі Другої світової війни та після її закінчення. Це стало реальністю в 1974 р., коли було створено видавництво “Літопис УПА”. Книга містить документи та матеріяли про нелегкі будні становлення та діяльності видавництва “Літопис УПА” за 30-літній період діяльності, короткі біографії членів видавничого комітету, адміністрації видавництва, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005 р., 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 43-44. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книги містять протоколи переслухань працівниками Служби Безпеки (СБ) ОУН Тернопільської області осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР. Матеріяли походять з підпільного архіву, віднайденого у 2004 р. в селі Озерна Зборівського р-ну Тернопільської обл., завдяки с. п. Софрону Кутному. На їх базі можна вивчати організацію, обсяг та дії підпільних структур щонайменше в межах однієї області у 1946–1948 рр., коли тиск на підпілля радянських силових структур був надзвичайно потужний. Також матеріяли протоколів яскраво відображають жорстокість, нелюдяність та брутальність радянських репресивних органів, які шляхом терору та насилля снували павутину імперії зла на теренах Західної України.

Том 43. Книга 1: В першій книзі поміщено 85 з 193 наявних протоколів допитів, що охоплюють 13 районів Тернопільщини, зокрема: Бережанський, Білобожницький, Борщівський, Бучацький, Великобірківський, Великоглибочоцький, Великодедеркальський, Вишнівецький, Заліщицький, Залозецький, Збаразький і Зборівський райони. 2006 р., 1332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, схеми.

Том 44. Книга 2: Книга є продовженням 43 тому та містить подальші 108 протоколів переслухань СБ ОУН, зокрема, з теренів таких районів як: Золотопотіцький, Золотниківський, Козівський, Козлівський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Микулинецький, Новосільський, Підволочиський, Підгаєцький, Почаївський, Пробижнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Тербовлянський, Товстецький, Чортківський, Шумський, та з Рогатинського району Станіславівської області. Тут також поміщені Протоколи ТОС-у, Протоколи смерті, Лист підпільників на Далекий Схід, Протокол однієї події, список функціонерів МВД і МГБ та список слідчих СБ. Вступна стаття до обох книг поміщена в т. 43. 2006 р., 1288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА. Книга містить спогади про ген. Романа Шухевича–Тараса Чупринку, його життя, підпільну діяльність і смерть. 2006 р., 572 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 46. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книга 3. Книга є важливим доповненням і продов-

женням тт. 43-44 та містить протоколи переслухань СБ ОУН з п'яти районів Тернопільської обл., зокрема: Великодедеркальського, Вишнівцького, Збаразького, Золотниківського та Кременецького. Документи походять з повстанських архівів, віднайдених в околицях сіл Пліхів, Краснопуща Бережанського р-ну та Петриків Тернопільського р-ну. 2007 р., 896 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 47. Підпільна Пошта України. Книга містить ілюстрації ППУ з філателістичної збірки с.п. Степана Голяша, яка знаходиться в «Колекції Петра Й. Потічного про підпільну й антипідпільну боротьбу в Україні» при Університеті Торонто (Канада), з коротким описом рисунків марок і блоків, а також вступні статті, що привідкривають історію діяльності Підпільної Пошти України. 2009 р., 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку:

- Тернопільщина: «Вістки з Терену» та «Вістки з Тернопільщини».
- УПА у світлі словацьких та чеських документів 1945-1948.

У НОВІЙ СЕРІЇ, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України появилися такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Книга містить такі видання: «До зброї», № 16, 1943, «Повстанець», № 1-6, 1944-1945, «Український перець», № 1-3, 1943-1945 та «Бойовий правильник піхоти». Київ – Торонто, 1995 р., 482 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріали. Книга містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи Військових Округ «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто. 1999, 724 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Збірник містить найповніше зібрання документів ЦК КП(б)У – постанови з їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжуються інформативними записками, повідомленнями та довідками. У книзі також подано листи, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто. 2001, 652 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). Книга перша: (1943–1945). У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1943–1945 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто. 2002, 597 стор., тверда обкладинка.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга друга: 1946–1947. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1946–1947 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто. 2002, 574 стор., тверда обкладинка.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга третя: 1948. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1948 р. Усі подані матеріали мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 523 стор., тверда обкладинка.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1949–1959 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 716 стор., тверда обкладинка.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва УПА–Північ і УПА–Південь, Краєвого проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп (Воєнних Округ) «Заграва», «Богун», «Тютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»). Київ–Торонто. 2006, 1448 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944-1945. Книга містить архівні документи з переслухань радянськими репресивними органами таких осіб, як: Михайло Степаняк, Євген Басюк, Мирослав Гайдук, Ярослав Білинський, Артемій Галицька, Олександр Луцький, Юрій Стельмашук, Петро Дужий, Микола Дужий, Володимир Павлик, Омелян Польовий, Федір Воробець, Дмитро Вітовський, Василь Левкович. Київ–Торонто, 2007, 912 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали. У книзі зібрані документи та матеріали за 1907–2005 рр., які характеризують основні віхи життя і діяльності керівника українського визвольно-революційного руху в 1943–1950 рр. ген. Романа Шухевича (“Тараса Чупринки”) та присвячені його пам'яті. Поряд з документами Галузевого державного архіву СБ України до збірника увійшли документи Державного історичного архіву України у Львові і, частково, – ЦДАВО України, а також матеріали, які публікувалися в “Літописі Української Повстанської Армії” (Торонто) та в інших виданнях. Київ–Торонто, 2007, 832 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

11. Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО “Заграва”, “Турів”, “Богун” (серпень 1942 – грудень 1943 рр.). До книги увійшли 353 раніше не опублікованих документи з різних територіальних осередків ОУН(б) і запілля УПА на Волині й Південному Поліссі за серпень 1942 – грудень 1943 рр., які відображають діловодство КП, округ, районів ОУН(б) на ПЗУЗ (серпень 1942 – вересень 1943 рр.), а також округ, надрайонів, районів, куців, підрайонів і станиць запілля УПА на ПЗУЗ (вересень – грудень 1943 р.). Київ–Торонто, 2007, 848 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

12. Воєнна Округа УПА «Буг» 1944-1948. Документи і матеріали. Книга 1. Том містить документи командування Воєнної Округи і окремих підрозділів, пресові видання “Буг”, як також звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ–Торонто, 2008 р., 800 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

13. Воєнна Округа УПА «Буг» 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 2. Том містить документи командування Воєнної Округи і окремих підрозділів, пресові видання, як також звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ–Торонто, 2009 р., 1232 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи НС:

– **Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 2.**

– **УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943-1945. Невідомі документи.** Публікація включатиме документи, нещодавно виявленні в різних архівах України.

СЕРІЯ «ЛІТОПИС УПА» – БІБЛІОТЕКА

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор – волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кінець 30-х) до виходу з ув'язнення в середині 50-х років. Автор є сином начальника штабу УПА полк. Лесюна Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов до УПА, де навчався у старшинській школі «Дружинники». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

2. Володимир В'ятрович. Рейди УПА теренами Чехословащини. Монографію присвячено одному з маловідомих аспектів історії українського національно-визвольного руху 1940-1950 років – рейдам УПА чехословацькими теренами. Обрана тема дозволяє авторові показати розмах національно-визвольної боротьби в Україні, її вплив на події у післявоєнній Європі, без чого неможливе правильне і об'єктивне тлумачення суспільних процесів того часу. Львів, 2001, 208 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини «Чорноти». У книзі описані спогади чотового командира УПА «Чорноти» про події, що відбувалися в 1943–1945 роках на Закерзонні, та про його страдницьке життя в більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною автора Параскою Грицай (з дому Ротко), яка протягом довгих років відтворювала розповіді свого чоловіка, уточнювала, доповнювала та систематизувала їх. Львів, 2001, 332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Книга містить спогади Василя Левковича («Вороного»), його дружини Ярослави, сотенного Миколи Тарабана («Тучі»), вояків УПА Івана Філя («Шеремети»), Івана Василевського–Путко («Вуса»), оргмоба Костя Міхалика («Думи») та зв'язкової Катерини Когут–Лялюк («Грізної»). В книзі подана коротка згадка про Якова І. Чорнія («Кулю», «Мушку», «Ударника»), командира Перемиської 6 ВО УПА, авторства Федора Лопадчака. Львів, 2003, 448 стор., тверда палітурка в суперобкладинці, ілюстрації.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуковець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944–1947 (за архівними документами). Книга є підсумком опрацювання архівних документів з фондів Державного архіву Львівської області за 1944–1947 роки. Ці документи мають інформаційно-звітний характер (також плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, підпільні документи, прокурорські аналізи, агентурні справи тощо) й викривають суть боротьби комуністичного режиму проти національно-визвольного руху на вказаних теренах. У довіднику подані ключові ідентифікаційні дані про осіб, які були пов'язані з тим рухом, та джерела інформації цих даних. Львів, 2003, 416 стор., м'яка палітурка.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуковець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939-1950 (за архівними документами). У цій праці зібрана трагічна інформація про особи та події, що, безпосередньо чи опосередковано, у позитивному чи негативному плані, були пов'язані з визвольною боротьбою на території тодішньої Дрогобицької області у 1939–50-х роках. Основна інформація – результат опрацювання документів архівних справ Державного архіву Львівської області (ДАЛО) та інших архівів, а також видань, публікацій і машинописів з цієї тематики; дописень, свідчень, спогадів та листів. Львів, 2005, 1312 стор., ілюстрації, тверда палітурка.

7. Володимир Ковальчук. Діяльність ОУН (б) та Запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941–1944 рр.). В книзі досліджено інформативний потенціал джерел з історії діяльності мережі ОУН і запілля УПА на ПЗУЗ. Обгово-

рюється формування первісної джерельної бази, особливості фондоутворення, діловодство, проводиться класифікація документального масиву джерел та з'ясовано особливості діяльності референтур ОУН(б) і заплілля УПА. Львів, 2006, 512 стор., тверда палітурка.

8. Онишко Леся. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. У цій монографії на основі архівних документів та матеріалів, спогадів учасників подій досліджено етапи становлення світогляду Катерини Зарицької, її участь в формуванні Українського Червоного Хреста; діяльність в референтурі пропаганди ОУН (б) та налагодження зв'язків головнокомандувача УПА Романа Шухевича; показано її життєвий шлях в тюрмах і таборах ССРСР, а потім на волі. Львів, 2007, 928 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

9. Коханська Галина. З Україною у серці. Спомини. Спомини присвячені історії національно-визвольного руху на Волині 1930–1950 рр. Вони відображають діяльність польського окупаційного режиму та більшовицькі репресії 1939–1941 рр. Авторка детально розповідає про свій вступ в ряди ОУН, проходження вишколів, свою діяльність в Колківській республіці УПА у відділі розвідки. Окремий розділ споминів присвячений ув'язненню в комуністичних таборах. Львів, 2008, 400 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

СЕРІЯ «ПОДІЇ І ЛЮДИ»

1. Посівнич Микола. Нескорений командир. У нарисі висвітлюється життєвий шлях провідного члена ОУН та Головного командира УПА Романа Шухевича, незламного лідера національно-визвольної боротьби українського народу. Торонто – Львів, Видання 2-е, доповнене. 2008, 80 стор., ілюстрації.

2. Осмак Наталка. Кирило Осмак – нескорений Президент УГВР. Пропоноване дослідження розкриває на основі архівних документів і матеріалів невідомі сторінки життя і діяльності одного з чільних керівників українського визвольного руху 1940-х років. – Торонто – Львів, 2008, 128 стор., ілюстрації.

3. Посівнич Микола. Степан Бандера. Життя присвячене свободі. Пропоноване дослідження присвячене життю та діяльності Провідника ОУН та ЗЧ ОУН Степана Бандери в 1920–1959 рр. На основі спогадів та документів у книзі висвітлено боротьбу і роль ОУН і ЗЧ ОУН та її лідера у тогочасних суспільно-політичних процесах. Крім того, читач зможе довідатися про родинне, шкільне, студентське оточення, в якому формувалася особистість майбутнього Голови проводу ОУН та ЗЧ ОУН. Торонто – Львів, 2008, 112 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

4. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Короткий біографічний спомин Петра Йосифа Потічного, написаний англійською мовою, охоплює період від народження до часу, коли він, як юнак, вояк УПА, прибув зі своїм відділом до Західної Німеччини під кінець 1947 р. Торонто – Львів, 2008, 124 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

5. «Грім» – полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали. / Упорядник Роман Грицьків. Видання присвячене полковнику Української Повстанської Армії Миколі Твердохлібу – «Грому». Крізь призму спогадів безпосередніх учасників подій та інших матеріалів у збірнику зображено життя і діяльності видатного повстанського командира, а також висвітлено національно-визвольну боротьбу 1930-х – 1950-х років у Карпатах. Торонто – Львів, 2008, 128 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

6. Михайло Романюк. Петро Федун – «Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. Пропоноване видання присвячене життю та діяльності одного із керівників збройного підпілля ОУН та УПА Петра Федуну – «Полтави». На осно-

ві архівних документів висвітлено процес формування світоглядних позицій, національно-патріотичних переконань та його творчої спадщини. Торонто – Львів, 2009, 128 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

7. Українська Головна Визвольна Рада / Упорядники П. Й. Потічний, М. Посівнич. У книзі про УГВР поміщено статті Р. Шухевича, М. Дужого і А. Камінського, спогади Л. Шанковського, Д. Ребет, у яких висвітлено боротьбу і роль УГВР у тогочасних українських суспільно-політичних процесах. Торонто – Львів, 2009, 136 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

8. Володимир Іванченко. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. Брошура присвячена життю Людмили Фої (“Оксани”, “М. Перелесник”), 1923–1950, котра була одним з організаторів підпілля ОУН (б) у м. Києві під час Другої світової війни. Арештована вона витримала тортури в'язниці НКДБ. Будучи ключовою фігурою у протистоянні радянських спецслужб з СБ ОУН, зірвала потужну чекістську операцію з виявлення та знищення керівників українського визвольного руху. Одночасно вона – авторка чудових літературних творів. Людмила Фоя загинула в нерівному бою з військовою групою МДБ, рятуючи пораненого друга. Торонто – Львів, 2009, 128 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

9. Олександр Іщук. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боеслава». Книга присвячена життю та долі Михайла Дяченка – поета, письменника, підпільника й одного з керівників Карпатського КП ОУН, автора чималой кількості поетичних творів та оповідань, у яких чітко продемонстровано мету та завдання українського визвольного руху середини ХХ століття. Вперше оприлюднено раніше невідому інформацію про заходи радянських каральних органів із розшуку М. Дяченка, виявлену в ГДА СБУ, окремі його твори та маловідомі фотографії. Торонто – Львів, 2010, 140 стор., м'яка палітурка, ілюстрації.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію українською та англійською мовами про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (*Introduction to the Series*), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (*Ordering information*), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (*Litopys UPA volumes*), де про кожний том подано не тільки повну бібліографічну інформацію (титульна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знімками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (*Related Materials*). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та Збройного підпілля в Україні.

Аналогічну інформацію англійською мовою можна знайти також на web сторінці за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopysupa/index.html>

*Про подальші інформації можна звертатися на адресу
Адміністрації:*

— Микола Кулик — **mykola.kulyk@litopysupa.com**

або Редакції:

— Петро Й. Потічний — **peter.potichnyj@litopysupa.com**

Адміністрація в Україні — litopys@bs.lviv.ua

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на
mail@litopysupa.com

**ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ**

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ “ЛІТОПІСУ УПА”

*М. Бошно, І. Василевський-Путко, О. Дольницький, О. Жигар,
Ірина Камінська, Б. Ковалик, М. Ковальчин, М. Кошик,
М. Кулик, Р. Кулик, М. Лушак, М. Мігус, П. Мицак, Емілія Нагірна-Зінько,
Марія Пискірь, П. Потічний, С. Рогатинський, І. Росіл, В. Сорочак,
Ярослава Філь, О. Цілюпа, С. Шпак, Є. Штендера.*

Адміністрація:

М. Кулик, Р. Кулик, Емілія Нагірна Зінько, Наталка Солтис

Адреса:

LITOPYS U.P.A.

P.O. Box 97, Station “C”

Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada

email: mail@litopysupa.com

Адміністрація в Україні:

Ігор Гомзяк, Богдан Столяр

**Благодійний Громадський Фонд “Літопис УПА”
ім. Володимира Макара**

Микола Посівнич

Адреса: “Літопис УПА”

пл. Міцкевича, 6/7, Львів 79000 Україна

тел. (38-032) 272-4064 e-mail: litopys@bs.lviv.ua

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ

47

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

ЛІТОПИС
УПА

ТОМ
13

LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station "C"
Toronto, ON M6J 3M7
CANADA
e-mail: mail@litopysupa.com

<http://www.litopysupa.com>

"ЛІТОПИС УПА"
пл. Міцкевича, 6/7
Львів, 79000
UKRAINE
e-пошта: litopys@bs.lviv.ua

Серія "Події і люди"

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОГО
ПОВСТАНСЬКОГО
АРМІЇ

Олександр Іщук

ЖИТТЯ ТА ДОЛЯ МИХАЙЛА ДЯЧЕНКА – «МАРКА БОЄСЛАВА»

Михайло Дяченко